

AFRIKA

tanulmányok

Fókuszban: Kelet-Afrika

Magyar-szubszaharai gazdasági együttműködés

A ruandai-francia kapcsolatok évtizedei

Dar es Salaam és az urbanizáció

Női portré: Wangari Maathai, Nobel-békedíjas környezetvédő

Afrika Tanulmányok 2007. I. évfolyam, 2. szám

Kiadja az IDResearch Kutatási és Képzési Kft. / Publikon Kiadó

Alapító és felelős kiadó Tarrósy István, ügyvezető

Főszerkesztő Dr. Búr Gábor

Olvasószerkesztő Dr. A. Gergely András

Tördelőszerkesztő Pinczehelyi Márk, MarkCon Kommunikációs Kft. – www.markcon.hu

Főmunkatárs Glied Viktor

Külső munkatársak Zadravecz Zsófia, Dr. Tóth Norbert

Tudományos Tanácsadó Testület Dr. Biernaczkó Szilárd, Dr. Fodor Erika,

Dr. Füssi Nagy Géza, Dr. habil. Benkes Mihály, Dr. Sárkány Mihály,

Dr. Suha György, Dr. Szombathy Zoltán, Dr. Vidacs Bea, Prof. Dr. Csizmadia Sándor,

Prof. Dr. Fischer Ferenc, Prof. Dr. Kiss Judit, Prof. Dr. Tóth József, Régi Tamás,

Sebestyén Éva, Szabó Loránd, Dr. Vojnits András

Borítófotó Schumiczky Lilla

Térképek MarkCon Kommunikációs Kft. – www.markcon.hu

Design & layout MarkCon Kommunikációs Kft. – www.markcon.hu

Kiadó és szerkesztőség elérhetőségei 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.,

T./F.: +36 (72) 522-624, afrika@publikon.hu, www.publikon.hu

Hirdetésfelvétel 7624 Pécs, Ifjúság útja 11., T./F.: +36 (72) 522-624,

hirdetes@publikon.hu

Olvasói levelek olvaso@publikon.hu

A lapot értékesítő partnereinknél lehet megvásárolni

Budapesti Teleki Téka • 1088 Budapest, Bródy S. u. 46.

Bagolyfészek Könyvesbolt • 7621 Pécs, Ferencsek u. 36.

Dunántúli Napló • 7621 Pécs, Ferencsek u. 9.

Írók Boltja • 7621 Pécs, Király u. 21.

Széchenyi Könyvesbolt • 7624 Pécs, Rókus u 5/1.

PTE FEEK Jegyzetbolt • 7633 Pécs, Szántó Kovács János u. 1/b.

PTE BTK-TTK Jegyzetbolt • 7624 Pécs, Ifjúság útja 6.

A lap előfizethető a kiadó címén

IDResearch Kft. / Publikon Kiadó • 7624 Pécs, Ifjúság útja 11.,

T./F.: +36 (72) 522-624, elofizetes@publikon.hu

Nyomda: Duplex-Rota Nyomda, Pécs

Felelős vezető: Kecskés István

ISSN 1788-6422 Minden jog fenntartva!

A kiadó a lap bármely részének másolásával, terjesztésével, a benne megjelent adatok elektronikus tárolásával és feldolgozásával kapcsolatos jogot fenntartja. Az Afrika Tanulmányokban megjelent minden szerzői mű (cikk, tanulmány, fotó, táblázat, grafika, illusztráció) csak a kiadó előzetes írásbeli, vagy elektronikus dokumentumba foglalt engedélyével tehető hozzáférhetővé, illetve másolható a nyilvánosság számára a sajtóban. Ez a nyilatkozat a szerzői jogról szóló törvényben foglaltak szerint tiltó nyilatkozatnak minősül. A lapban megjelenő hirdetések tartalmáért a kiadó felelősséget nem vállal. A lapban leközölt írások nem feltétlenül tükrözik a kiadó véleményét. A tartalom, az egyes írások elektronikus felületen (honlapon, adattárban) megjelenítése a kiadó joga.

Az Afrika Tanulmányok első évfolyamának 2. számát tartja kezében az olvasó, amely már pusztán megjelenésével is e vállalkozás életképességéről tanúskodik. Az afrikai kontinens újszerűtű demokráciáiban szokás a második választást mérőföldkőnek tekinteni, amennyiben az megfelel a nemzetközi közösség által megfogalmazott demokratikus elvárásoknak, akkor az ország túljut egy fontos küszöbön, azaz a jogállamiság képes hosszú távra megkapaszkodni, nem csupán átmenetileg, a donorok sokszor változó elvárásai teljesítésének igényével. E folyóirat ugyan nem ilyen igényeknek próbál megfelelni, mégis a párhuzam nem teljesen légből kapott, az első szám megjelenése lehet a nekibuzdulásé, ilyesminek sokan nekifutnak, a második szám azonban a folyamatosság ígérete, s egyben bizonyítéka is.

A szükséges források biztosítása továbbra is a legkomolyabb erőpróba, ám egy másik szempontból valódi, mégpedig kedvező fordulatról beszélhetünk, az 1980-as évek óta nem lehetett hallani itthon Afrika fontosságáról olyan sokat, mint éppen ezekben a hetekben. Ez a változás lényegében már az Európai Unióhoz való csatlakozással megkezdődött, hiszen akár akarta ezt a magyar politikai osztály, akár nem, Afrikát a „nyakunkba kaptuk” a volt anyaországok, az EU korábbi elköteleződése, a régi tagországokban élő jelentősebb diaszpóra, stb. által, de úgy látszik, kellett némi idő ahhoz, hogy verbálisan is megfogalmazódjék az igény az uniós és észak-atlanti kapcsolatok ápolása mellett az afrikai kontinens közelebb hozása iránt. Örülnünk kell ennek a változásnak, akkor is, ha a folyóirat anyagi bázisának megteremtése ettől egyelőre még nem lesz automatikus, de még könnyebb sem, ám a szerzők és az olvasók biztosak lehetnek benne, hogy egy végre nálunk is felértékelődő kontinensről szóló ismeretek birtokába kerültek.

Misszióink továbbra is egyértelmű: munkánkkal szeretnénk aktívabbá tenni a hazai, Afrikáról folytatott szakmai diskurzust, és ezzel párhuzamosan előmozdítani a kontinensről szóló értelmes közbeszédet.

A 2. számban kiemelt figyelmet szentelünk a kelet-afrikai térség országainak. T. Horváth Attila a ruandai krízis háttéréről, és egy, a franciákkal kialakult 2006-os diplomáciai botrányról tájékoztat bennünket. Davis Mwamfupe tanzániai kollégánk egy urbanizációs jelenséget vázol: megnézi a volt főváros, Dar es Salaam terjeszkedésének körülményeit és következményeit. Schumiczky Lilla ugandai terepmunkája során gyerekkatonákkal beszélgetett, és interjút készített Sunnyval, akit 9 évesen fogtak hadrendbe! Mig Lőrincz Katalin és T. Horvát Attila zanzibári élményei közelebb hozzák az olvasóhoz a szuahéli kultúrát és nyelvi közeget, addig Vojnits András nagyívű elemzésben mutatja be az afrikai nemzeti parkok gazdasági jelentőségét és lehetséges jövőjét – főként kelet-afrikai parkokra koncentrálva. A gazdasági együttműködés területén Suha György nagykövet a magyar és szubszaharai lehetőségeket és esélyeket vizsgálja meg közelebbről. Könyvajánlóinkban találjuk a 2003-as irodalmi Nobel-díjas dél-afrikai író, Coetzee egyik kiváló könyvét, a Szégyent (Szalay Tamás tolmácsolásában), a hosszú évek kihagyása után idén új számmal jelentkező *Africana Hungarica* folyóiratot (lapunk egyik motorjának számító A. Gergely András recenziója formájában), valamint Grünhut Zoltán tollából egy érdekes és egyedi válogatást a kelet-afrikai honlapok közül. A tanulmányok sorát egy fantasztikus kenyai hölgy, Wangari Maathai, 2004-ben Nobel-békedíjjal kitüntetett környezetvédő portréja zárja (Tarrósy István lapalapító, maga is afrikanista jóvoltából). Ez utóbbi egy folyamatosan megjelenő „rovat” első darabja – szeretnénk ugyanis, ha minden lapszámban egy-egy, az afrikai kontinens jövője szempontjából jelentős női személyiséget bemutatathatnánk olvasóinknak.

Dr. Búr Gábor
főszerkesztő

Tartalom

TANULMÁNYOK

Suha György

7

Lehetőség és esély: a magyar-szubszaharai gazdasági együttműködés

Magyarország európai integrációja egy új követelményrendszerhez való igazodást is magával hozott. A nemzeti érdekek minél hatékonyabb képviselete érdekében azonban, ebben az új rendszerben kell újra gondolni az ország gazdasági kapcsolatait, és a Szaharától délre eső régiót újra vissza kell helyezni hazánk politikai és gazdasági érdeklődési térképezére.

Vojnits András

13

Együttélés a nemzeti parkokkal

„Parkok vagy emberek? [...] mennyire óvhatjuk meg természeti értékeinket, ha egyre nő a népesség és egyre terjeszkednek a városi területek, a nemzeti parkokat pedig végveszély fenyegeti?” Az írás a nemzeti parkok gazdasági jelentőségét és jövőjét mérlegeli, hangsúlyozva a sajátos éghajlati viszonyok jelentőségét, a kelet-afrikai térség meghatározó államaira, Ugandára, Tanzániára és Kenyára koncentrálna.

T. Horváth Attila

27

Egy diplomáciai botrány háttere A ruandai-francia kapcsolatok évtizedei

2006 őszén megszakadtak a Franciaország és Ruanda közötti diplomáciai kapcsolatok. A jelenlegi rossz viszony előzményei több évtizedre nyúlnak vissza. A cikk felvázolja az 1994-es események történetét – különös figyelemmel elemzi az azt követő hatalmváltást, valamint a nagyhatalmi befolyási övezetek átrendeződését –, megnézi a felelősség kérdését boncolgató bizottságok munkáját és az azt övező sajtópolemiait.

Davis Mwamfupe

41

A tanzániai Dar es Salaam város terjeszkedése: szerencse vagy csapás a város körüli megélhetés szempontjából?

A tanulmány a városi terjeszkedés város körüli megélhetésre tett hatását vizsgálja a volt tanzániai főváros, Dar es Salaam példáján keresztül. Négy város körüli faluban végzett felmérés alapján elemzi, miként változtak a város körüli megélhetési források a városi terjeszkedés hatására.

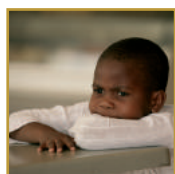
TEREPBESZÁMOLÓK

Schumicky Lilla

49

Uganda napos és árnyas oldala

Uganda: „ahol szinte minden megtalálható, amit egy ország csak kívánhat. Afrika talán legkedvesebb és legbarátságosabb emberei... maga a paradicsom a maga vibráló, forró, életteli teli atmoszférájával. ...de ahol a napos oldal létezik, ott az árnyék is megtalálható.” Menekültek, gyerekkatonák. Beszélgetés Sunnyval, a volt gyerekkatonával.

Lőrincz Katalin – T. Horváth Attila

57

Szuahéli tanulás Zanzibáron

Magyarországról első diákként suahéli nyelvet tanultak Zanzibáron, a TAKILUKI-ban (Taasisi ya Kiswahili na Lugha za Kigeni, azaz a Szuahéli és az Idegen Nyelvek Intézete). A rövid beszámoló élményeiket, tapasztalataikat összegzi.

KÖNYVAJÁNLÓK

J. M. Coetzee
Szégyen

61

Africana Hungarica • II. évf. 2007 1-2. szám

65

INTERNETES FORRÁSOK

Grünhut Zoltán

Kelet-Afrikával foglalkozó internetes oldalak

71

Az internet információs bányája naponta adatok millióival bővül, így még a legspeciálisabb témában is tulajdonképpen kiaknázzhatatlannak tekinthető. A cikk számos érdekes, Kelet-Afrikával foglalkozó honlapot mutat be.

PORTRÉ

Tarrósy István

Wangari Maathai, 2004-es Nobel-békedíjas környezetvédő

77

Az Afrika Tanulmányok női portré-sorozatának első darabja a 2004-es Nobel-békedíjas Wangari Maathait mutatja be.

Szerzőinkről

80

Szerzőinkhez

82

A publikálás feltételeiről

TANULMÁNYOK

Suha György

Lehetőség és esély:

a magyar-szubszaharai gazdasági együttműködés

Magyarország európai integrációja nemzetközi kapcsolatai történetében is fordulópontot jelent. A NATO- és EU-csatlakozás előkészítése során értelemszerűen a transzatlanti és európai integrációk követelményrendszerének való megfelelés kapott kiemelt figyelmet. Napjainkban viszont Magyarországnak az érdek- és értéközösségen alapuló európai integrációs szervezet egyenjogú tagjaként, annak játékszabályait betartva nemcsak az Unióban, hanem azon kívül is nemzeti érdekei minél hatékonyabb érvényesítésére kell törekednie. Ennek részeként – összhangban a formálódó magyar külpolitikai stratégiával, s figyelemmel a kormányok feletti gazdasági struktúrák térhódítására – kiemelt figyelmet kell fordítani az ország gazdasági kapcsolatrendszerének újragondolására. Vonatkozik ez többek között arra is, hogy a rendszerváltás után több mint másfél évtizeddel az afrikai kontinent, különösen a Szaharától délre eső régiót újra vissza kell helyezni hazánk politikai és gazdasági érdeklődési térképére.

A nemzetközi kötelezettségekből adódó feladatok, valamint saját gazdasági érdekeink egyre inkább szükségessé teszik, hogy a kormányzat a régió lehetőségei valós elemzése birtokában érdemi lépéseket tegyen a magyar-afrikai kapcsolatok tartalommal való megtöltése érdekében. Fontos körülmény, hogy közvetlen geopolitikai környezetünk, az Európai Unió markáns Afrika-

politikával bír, melyben kiemelten kezeli a szubszaharai térséget. Az EU vonatkozó bizottsági jelentései folyamatosan vizsgálják az újonnan csatlakozott államok Afrika iránti aktivitását és a társadalmi tudatosítás fontosságát. Ebben az irányban azonban nem történt érdemi elmozdulás.

Tudomásul kell vennünk, hogy EU-tagállamként a magyar érdekek jelentős részének érvényesítése – elsősorban gazdasági téren – a jövőben is kétoldalú keretek között fog bonyolódni. A gazdaságfejlesztési célok elérése érdekében tehát a magyar kormányzatnak a jövőben kitüntetett figyelmet kell fordítania a kétoldalú kapcsolatok gesztusértékű és tartalmi fejlesztésére afrikai partnereinkkel.

A Világbank adatai alapján a kontinensre 35,1 milliárd dollár fejlesztési támogatás, segély érkezett 2005-ben. Ez az összeg a G8-ak 2007-es heiligendammi felajánlásával 2010-ig eléri a kétszáz milliárd dollárt.

Afrika fejlesztésének globális politikai céljaiban mind a meghatározó nemzetközi szervezetek (OECD, ENSZ), mind a szupranacionális országcsoportok (EU, G8, stb.) egyetértenek. A kontinens rövid- és középtávú fejlesztési és segélyezési stratégiájából egyértelműen következik, hogy a végrehajtásban való

részvétel eminens magyar érdekek, közvetlen gazdaság-élénkítő hatásokat, piaci esélyeket hordoz. Az EU az afrikai, karibi és csendes-óceáni országoknak nem a központi költségvetéséből, hanem az erre a célra létrehozott Európai Fejlesztési Alapból (EDF) nyújt támogatást nemzetközi fejlesztési együttműködési tevékenysége keretében. Magyarország a 2008-2013-as ciklusban már az alap befizetője lesz, s így részt vehet annak tevékenységében. Ezzel a magyar vállalatok előtt is megnyílik a pályázati lehetőség az EDF-ből finanszírozott projektekben való részvételre. Ez jelentős újabb exportfinanszírozási esélyt nyújt az afrikai piacon megjelenő vállalatainknak. Kihasznlására természetesen a cégeknek jól fel kell készülni, amelyhez elengedhetetlen a kialakulóban lévő kormányzati támogatás is.

A szubszaharai térség kitörési pont lehet a magyar gazdaságfejlesztési elképzelések számára, a régió új piaccá, befektetési célterületévé válhat a magyar kis- és középvállalkozóknak. A külpiaaci fejlesztésből fakadó exportnövekedés mellett a szubszaharai együttműködés multilaterális politikai sikereket is jelenthet a Magyar Köztársaság kormányzata számára, mely számos, az ázsiai és európai piacon kivitelezhetetlennek tűnő új gazdasági lehetőséggel kecsegtet. Magyarország számára gazdaságdiplomáciai érdek például, hogy a nyolcak által ajánlott stratégiai partnerség üzleti hasznából már rövidtávon részesítse a hazai vállalkozókat.

Az állami szektor adminisztratív és politikai támogatása nélkül azonban sem a multi-, sem a bilaterális gazdasági kapcsolatok nem tudnak fejlődni. Ez a kontinensre jellemző sajátosság olyan kényszer, amelyet tudomásul kell venni.

INTÉZMÉNYRENDSZER MEGTEREMTÉSE

Magyarország szubszaharai jelenléte jelenleg kimerül az Európai Unió volt gyarmattartó államai által meghatározott Afrika-politika passzív követésében. Gazdasági jelenlétünk minimális, európai versenytársainkhoz képest tempót veszítettünk, az ígéretes afrikai fejlesztési források hasznából a magyar gazdaság szereplői nem részesülnek.

A külpolitikai célok megvalósítása ma már elválaszthatatlan a külgazdasági érdekek érvényesítésétől, a diplomácia szorosan összefonódik a külgazdasági tevékenységgel. A finoman szólva is hiányos lefedettséget biztosító szubszaharai diplomáciai és konzuli képviseleti hálózat, a nem létező kereskedelem-fejlesztési intézményrendszer, a Magyarországon egyelőre hiányos és nem reális Afrika-kép komoly gátja a valódi progresszióknak. A magyar kormányknak a gazdasági érdekeket szem előtt tartva nagyobb figyelmet kell fordítania arra, hogy afrikai jelenlétünk a kölcsönös előnyök alapján új impulzust adjon a magyar-afrikai kapcsolatoknak. Ennek érdekében létre kell hozni egy információalapú kereskedelem-fejlesztési és beruházási tanácsadási, képviseleti kormányzati intézmény alapjait. Miután a feladatok

jellege számos, érdektagolt kormányzati szerv (pl. Külügyminisztérium, Miniszterelnöki Hivatal, Gazdasági és Közlekedési Minisztérium, Oktatási Minisztérium stb.) tevékenységéhez köthető, ezért az eredményes gazdasági, politikai jelenlét csak centralizált módon, például kormány megbízotti, kormánybiztosi felügyelet és irányítás mellett valósulhat meg.

Ez a forma akkor segítheti eredményesen és hatékonyan a magyar-afrikai kapcsolatok felélesztését, ha a célok és feladatok jól átgondolt és számonkérhető módon kerülnek meghatározásra; ha biztosítva van ezen a területen a minél zökkenőmentesebb tárcaközi együttműködés. Mindehhez párosulnia kell a megfelelő anyagi és személyi feltételeknek, úgy, hogy semmiképpen ne alakuljon ki egy újabb, költséges, ám nem túl hatékony adminisztratív vízfej.

Elengedhetetlen az afrikai magyar jelenlét erősítése is. Szem előtt kell tartani, hogy az EU által az EDF keretében Afrikába irányuló támogatások felhasználásának sorsa leginkább a helyszínen, a kedvezményezett országban dől el. A jelenlét hiánya sok esetben egyben az érdekvégyesítési lehetőség elvesztését is jelentheti.

Amennyiben költségvetési megfontolásokból rövidtávon nem várható a kormányzati külképviseleti hálózat (nagykövetségek, konzulátusok, stb.) bővítése, úgy megfontolandó alternatív megoldások kidolgozása. Ennek során mindenképpen meg kell vizsgálni a térségben működő magyar érdekeltségű vagy tulajdonú cégekkel való szigorú és átlátható feltételrendszer alapján történő intézményesített együttműködés lehetőségét. Természetesen nem ez lehet az egyetlen és kizárólagos eszköz.

INFORMÁCIÓMENEDZSMENT

Aktív és tudatos kommunikációt kell folytatni a régió országainak politikai-gazdasági helyzetéről, piaci lehetőségeiről a magyar üzleti és civil szféra felé. Állami segítséggel, a gazdaságdiplomácia eszközeivel kell minden egyes helyi projekt támogatását biztosítani, különösen a tervezési, kockázat-felmérési időszakban. Információs csatornákat kell kialakítani a nemzetközi segélyezésből adódó pályázati lehetőségek figyelésére, valamint azok elkészítésére, illetve ügyfélszolgálatot, 'B2B' portált és zöld számot kell működtetni. A gyakorlatias segítség magában foglalja rendszeres országjelentések elkészítését, valamint az intézményes diplomáciai, konzuli segítségnyújtás eszközeit is.

A fentiekben túl el kell készíteni a szubszaharai térség gazdasági preferencia-térképét, az ajánlott országok listáját és ki kell alakítani az elérhető és hozzáférhető, régió-specifikus állami segítségek, források, speciális tudnivalók adatbázisát.

KORMÁNYZATI KOORDINÁCIÓ, VÉGREHAJTÁS ELLENŐRZÉSE, PROJEKTEK MINŐSÉGBIZTOSÍTÁSA

Afrika ügye nem csak külügyi vagy külgazdasági kérdés. Több annál. A kormány megbízotti, vagy egy ahhoz hasonló, másik kis létszámú, hatékony iroda intézményessé és tudatossá teheti a külpiacra foglalkozó társszervezetek (Eximbank, MEHIB, ITDH, stb.) globális afrikai elkötelezettségét, ugyanakkor funkciójából adódóan egyeztetgethet a térséget érintő komplex külpolitikai, külgazdasági lépések, valamint a konkrét projektek tekintetében.

A nemzetközi fejlesztési együttműködéssel megnyíló magyar szerepvállalás kormány szinten számos tárca tevékenységét is közvetlenül érinti (oktatás, honvédelem, mezőgazdaság stb.). Ebből következően a szinergia elérése csakis összkormányzati koordinációval biztosítható, egyrészt a belső kommunikáció hatékonyá tételével, másrészt a preaktivitás ösztönzésével.

A térség speciális jellege miatt az üzleti folyamatok eredményességének egyik feltétele a magas szintű kormányzati, politikai befolyás tudatos érzékeltetése, a diplomáciai eszközök, gesztusok, protokolláris attitűdök – az európai kultúrkörből különböző – esetenkénti felülértékelése. Az eredményesség egyik záloga a hatalmi diverzitás kommunikálhatóvá tétele, afrikai gazdasági, közjogi partnereink formális, lehető legmagasabb szintű elismerése.

tóikat. A Gazdasági Együttműködés és Fejlesztés Szervezete (OECD), Fejlesztési Segély Bizottsága (DAC) 41 ENSZ-szervezetet, számos pénzalapot és kilenc egyéb szervet tart nyilván a Nemzetközi Valutaalap (IMF), a Világbank és a regionális bankok mellett.

A magyar vállalkozások szinte minden érintett beszerzési ágazatban (építőipar, infrastruktúra-fejlesztés, áruszállítás stb.) potenciális partnerek, alvállalkozók, beszállítók lehetnek a fejlesztési segélyek, a nemzetközi donorközösség forrásainak helyi felhasználása során. Az üzleti együttműködésekre nemcsak beszállítóként de a DAC irányelveknek megfelelő PPP-programokban (közcéllú magánberuházások formájában) történő beruházóként is lehetőség nyílik.

A szolgáltatások területén a lehetséges magyar tudás- és technológia-transzfer számos ágazat számára kínál új lehetőségeket:

- mezőgazdaság: öntözőrendszerek telepítése, üzemeltetése, haltenyésztés, fásítási szaktanácsadás, gombatermesztés, biotechnológia, agrometeorológia, vágóhidak tervezése, üzemeltetése,
- infrastruktúra-tervezés, kivitelezés, útépítés, vasút-modernizálás,
- környezetvédelemmel kapcsolatos szaktanácsadás,
- térképészet, távérzékelés,
- oktatás (posztgraduális és távoktatás), önköltséges technikus-képzés, tananyag-fejlesztés,
- turizmus, idegenforgalom teljes vertikuma,
- a nyersanyagkészletek (pl. kőolaj, földgáz, arany, gyémánt, réz, kobalt, nemesfa) feldolgozásában alkalmazható know-how-k, kutatási, fejlesztési ismeretek, műszaki technológiák, mérés-technika, bányatechnika, tárolási, tisztítási és szállítási metodikák, ellenőrzési és bányabiztonsági rendszerek,
- trópusi mezőgazdasági termékek feldolgozása (déli gyümölcsök, kávé, tea, vágott virág, hal) területén: csomagoló és feldolgozó technológiák, kulcsrakész üzemek előkészítése, átadása, élelmiszer-feldolgozási módszerek, tartósítás, szárítás, palackozás, alkohol-készítés, halászati üzemek, stb.,
- vízgazdálkodás: tervezés és szaktanácsadás (tározók és gátak, víztisztító telepek, belvizek lecsapolása, hidrogeológia, stb.),
- IT-szektor.

KOMMUNIKÁCIÓ, TUDATFORMÁLÁS

Afrikát fontossá kell tenni nemcsak a tettek, de a szakvak szintjén is. A világgazdasági helyzet, a magyar gazdaságpolitikai érdekek és törekvések támasztotta követelmények alapján, a szubszaharai térséggel való dinamikus együttműködésnek formálisan is szerepet kell kapnia Magyarország külgazdasági stratégiájában és fel kell nőni ahhoz a szerephez, melyet az Európai Unió Magyarországnak szán Afrika-politikájában. Ez egyúttal kommunikációs kihívás is, hatása országkép-alakításban, a magyar imázs formálásában válik kézzelfoghatóvá.

SZEKTORPREFERENCIÁK A NEMZETKÖZI FEJLESZTÉSI EGYÜTTMŰKÖDÉS TERÜLETÉN

A megváltozott geopolitikai rendszerben a magyar gazdaság szereplői számára új lehetőségeket hordoznak a nemzetközi közösség forrásai. A világ donor-országai 2003-ban összesen közel 70 milliárd dollárt fordítottak fejlesztési támogatásra, ebből az ENSZ segélyszervei és a fejlesztési bankok közel 30 milliárd dollár értékű projekt finanszírozásában vettek részt. A donorpolitikát végrehajtó intézmények döntően közbeszerzési és pályázati formában keresik meg és választják ki gazdasági partnereiket, beszállí-

Végül, de nem utolsósorban, álláspontom szerint a tévhitell ellentétben, a kereskedelem területén is vannak esélyeink. Nem osztom maradéktalanul azt a véleményt, miszerint a magyar exporttermékek egyike sem versenyképes a fekete kontinensen. Kétségtelen, hogy a hetvenes, nyolcvanas évek külkereskedelmi módszereit már nem lehet alkalmazni Afrikában, profi marketingkommunikációval, élő üzleti kapcsolatokkal azonban lehet exportot generálni. A kereslet-kínálat folyamatos elemzése, a konkurenciafigyelés adatainak állandó értékelése piaci esélyekkel kecsegtet az alábbi árucsoportokban:

- feldolgozott élelmiszerek, konzervek, bor, pezsgő, üdítőital, energiatalok, italporok, magas árfekvésű luxus-élelmiszerek (libamáj, szalámi, sonka),
- vetőmag, növényvédőszer,
- számítástechnikai cikkek, távközlési eszközök,
- gépjármű-alkatrészek,
- élelmiszer-feldolgozó és csomagológépek, alkatrészek,
- háztartási vegyipari termékek, tisztítószer, kozmetikumok,
- vegyipari segédanyagok, adalékok,
- biztonságtechnikai és védelemgazdasági termékek, felszerelések, katonai elektronika, rendészeti felszerelések,
- gyógyszerek, gyógyászati segédeszközök.

A magyar kis- és középvállalatok számára az lenne a legkedvezőbb, ha a magyar nemzetközi fejlesztéspolitika a teljes szub-szaharai Afrikát fejlesztési partnerének tekintené. Nincs ma olyan jelentős magyar politikai-gazdasági érdek, vagy jelenlét egyik afrikai országban sem, amely indokolná a többiekkel szembeni preferálását. Ugyanakkor a nemzetközi fejlesztési együttműködés területén Magyarország rendelkezésére álló valamennyi eszközzel segíteni kell minden afrikai országban cégeink piacra jutását azokban a szektorokban, amelyekben nemzetközi szinten is versenyképesek. ☼

AJÁNLOTT IRODALOM

ARNOLD, STEPHEN H. – NITECKI, ANDRÉ (SZERK.)

1990 Culture and Development in Africa, Africa World Press Inc.

MENGISTEAB, KIDANE

1996 Globalization and Autocentricity in Africa's Development in the 21st Century, Africa World Press Inc.

SMITH, STEPHEN

2005 Atlas de l'Afrique, Paris: Éditions Autrement

WISNER, BEN

1989 Power and Need in Africa, Africa World Press Inc.

UNIDO

2007 Africa Foreign Investor Survey 2005, Vienna
Industrial Yearbook of Industrial Statistics 2007, Vienna

2006 Industrialization and Poverty Alleviation: Pro-poor Industrialization Strategies Revisited, UNIDO, Vienna

UN DEPARTMENT OF PUBLIC INFORMATION

Africa Renewal (former Africa Recovery), Vol. No. 20, New York

African Affairs, Oxford, Vol. 411-423.

EUROPEAN COMMISSION

2005 EU and Africa: Towards a Strategic Partnership, Brussels (http://www.europa-eu-un.org/articles/en/article_5499_en.htm)

2001 Annual Report on the Implementation of the EC's External Assistance, Brussels

2000 EC-ACP, Compendium on Co-operation Strategies

2001 EU Food Aid and Food Security Programme, Bi-annual Report, 1998-1999, Luxembourg: Office for Official Publications of the European Communities

1999 Partners in Progress: The EU/South Africa Trade, Development and Cooperation Agreement for the 21st Century, Brussels

INTERNATIONAL MONETARY FUND

2006 Finance and Development, IMF, New York

AFII-ANIMA

2004 Investir dans la région MEDA

AJÁNLOTT INTERNETES HIVATKOZÁSOK

<http://www.africaaction.org/index.php>

<http://www.commissionforafrica.org/index.html>

<http://www.africanfront.com/>

<http://www.unido.org/>

<http://allafrica.com/>

<http://www.africafront.com/>

<http://www.afrika.no/index/index.html>

http://www.yaleeconomicreview.com/issues/spring2006/africa_history.php

<http://www.africa-union.org/>

Vojnits András

Együttélés a nemzeti parkokkal

„Parkok vagy emberek? [...] mennyire óvhatjuk meg természeti értékeinket, ha egyre nő a népesség és egyre terjeszkednek a városi területek, a nemzeti parkokat pedig végveszély fenyegeti? Tudni kell, hogy e parkok nélkül kevésbé élhető lesz a világ” – olvasom Magyarország legolvasottabb tudományos ismeretterjesztő folyóiratában¹. Az aggodás jogos, különösen ha Afrikáról van szó. Írásomban korábban megjelent cikkem (Vojnits, 2006) gondolatmenetét folytatva, a nemzeti parkok gazdasági jelentőségét és jövőjét mérlegelem, de nem foglalkozom a vadászattal, sem az olyan témákkal, mint például az erdőirtások hatása a légköri folyamatokra és az édesvízkészlet veszélyeztetettsége. Annál inkább hangsúlyoznom kell a sajátos éghajlati viszonyok jelentőségét – főleg, hogy ezúttal a kelet-afrikai térség meghatározó országaira, Kenyára, Tanzániára és Ugandára fókuszálok, amelyek klímája különleges. A nagytáj az Egyenlítő két oldalán, az északi szélesség 5°-a és a déli szélesség 16°-a között terül el, vagyis a trópusi esőzések övébe „illene” esnie. Éghajlata mégsem ilyen, egyedül csak a hőmérséklet csekély évi átlagos ingadozása (3-7 °C) felel meg annak, amit földrajzi helyzete alapján elvárhatnánk. A trópusi szélrendszert meghatározó alacsony és magas nyomású zónák évszakos déli-északi elcsúszása és a domborzat együttesen alakítják a nagy szélsőségeket felmutató éghajla-

tot, illetve időjárását. A szélirányváltozás instabil állapotot jelent, heves záporok, zivatarok formájában ekkor hullik a legtöbb csapadék, ez a kelet-afrikai utazók által annyit emlegetett nagy és kis esős évszak. Az Egyenlítőtől távolodva már csak egyetlen esős évszak van, és a csapadék mennyisége is kevesebb. Meglepően kevés eső hullik a tengerparti sáv északi szakaszán. Ennek oka ismert jelenség: az Egyenlítőn átlépő szelek – ez esetben a délkeleti passzát – a Föld forgásából eredő eltérítő erő megváltozása következtében maguk is irányt változtatnak, és mint száraz délnyugati szelek érkeznek a vidék fölé. A Kongó-medence peremén és a Viktória-tó vidékén viszont a nedves egyenlítői légtömegeknek köszönhetően 1500-2000 mm csapadék hullik (Vojnits, 2000).

A „szabálytalanság” következménye a szavannák kialakulása; az évente többször megújuló *fűtenger*, ahogy Attenborough (1989) nevezte, óriási mennyiségű szerves anyagot termel, ami a páratlan állatvilág létalapja, és amiből természetesen a mezőgazdálkodás is profitál. Azt sem feledhetjük, hogy az ezekről a területekről származó ősember-leletek az ember létezésével és az emberi társadalom kialakulásával kapcsolatos legkorábbi bizonyítékok, melyek arról tesznek tanúbizonyságot, hogy a kelet- és északkelet-afrikai térség az emberi civilizáció egyik ősi bölcsőjének tekinthető (Tarrósy, 2006) – tehát az emberi faj

Az impalát tartják a legkecsesebb antilopnak

kialakulása sem független attól, hogy a Guineai-öböltől megszakítás nélkül húzódozó trópusi esőerdőt a Kongó-medencétől keletre szavanna váltotta fel.

AFRIKAI VADVILÁG

Afrika hatalmas kiterjedésének és aránylag egyhangú felszínének köszönhetően az Egyenlítőtől északra, illetve délre nagyjából egymást követő sávokban elhelyezkedő életföldrajzi övek, illetve övezetek egyetlen más földrészen sem mutatnak olyan szabályosságot, mint a 30 millió négyzetkilométeres, nagyobb részében ősi kontinensen. Abban is egyedülálló a földrész, hogy csaknem egésze a meleg égöv alá esik, a legtöbb sugármennyiséget kapja, a legforróbb kontinens.

A trópusi esőerdők, amelyek nagyságban Amazónia után következnek, mintegy kétmillió km²-nyi területet borítanak. A Kongó-medencében, a Guineai-öböl part közeli területein, valamint Madagaszkár legcsapadékosabb keleti részén és néhány más ponton kialakult erdőségekben, melyek élővilága részben még ma is felderítetlen, a biológiai sokszínűség minden elképzelést felülmúl. Szerkezetüket tekintve az afrikai erdők nemigen különböznek a dél-amerikai vagy a délkelet-ázsiai esőerdőktől, de itt a leggazdagabb a főemlősfauna, és csak itt fordul elő négy ember-szabású majom faj. Az erdők egy része igen öreg – öregebbek, mint az amazóniaiak, de fiatalabbak a malajziaiaknál –, és néhá-

nyukat, mint például a kameruni Koropot, a Föld legváltozatosabb erdeinek tartják. Mind a természetes növény- és állatvilágot, mind pedig az esőerdők mélyén menedéket talált természeti népeket veszélyezteti a nagyarányú erdőirtás és -égetés.

A fás növényzet kialakulása főként a csapadéktól, pontosabban a vízháztartás mérlegétől, tehát a lehulló és az elpárolgó, lefolyó, valamint beszivárgó csapadék egyenlegétől függ. Ahol nedves időszakok szárazakkal váltakoznak, és a csapadék mennyisége nem éri el az évi 1500 mm-t, de legalább 800-1000 mm, és elég hosszú a nedves időszak, trópusi lombhullató erdők alakulnak ki. Az esőerdőkhöz képest jóval kevesebb és alacsonyabb fafajból álló erdők aljnövényei között sok az örökzöld, melyek bőrszerű, egész évben zöld leveleikkel különösen a száraz évszakban különülnek el a többi növénytől.

Az Egyenlítőtől távolodva a szárazság fokozódásával a lombhullató erdőket fás szavannák, majd száraz, bokros szavannák váltják fel. A mélyebb fekvésű területeken és a folyók mentén galériaerdők zödelnek. Ez az Afrikára olyannyira jellemző *biom*² a szavanna-övezet. Az elszórtan, egyesével vagy kis csoportokban álló fák között találjuk nemcsak a szavannák, hanem az egész kontinens legjellegzetesebb, legismertebb tájképző fatermetű növényeit, az ernyőakáciákat, a majomkenyérfákat, valamint a dum- és legyezőpálmákat, és a kandeláberkaktuszokhoz hasonlatos hatalmas kutyatejféleket. A biom „gazdasági alapját” mégsem ezek, hanem a pázsitfűfélék képezik, melyek lehetnek akár 5-6 méter magasak (elefántfű), de egészen alacsonyak is. Hogy egy adott helyen rövid- vagy hosszúfűvű szavanna alakul ki, illetve marad fenn, az nemcsak az élettelen természeti körülményektől, hanem az állatvilágtól, és közvetlenül vagy közvetve az ott élő emberektől, illetve mindezek „összejátszásától” is függ. A szavanna az afrikai vadon megtestesítője – nincs még egy hely a földkerekségen, amely ennyiféle és ilyen tömegű nagytestű állatot tartana el. A mezőgazdálkodás túlnyomó része is a szavanna övezetben folyik – és itt kezdődött az emberi faj története.

A száraz szavannákat félsivatagok és sivatagok szegélyezik. A szárazság fokozódásával néhány különleges lágyszárú növény mellett a fásszárúak lépnek előtérbe. Egyre nagyobb foltokban csupasz a talaj, a szárazságtűrő akáciabokrok, a szakszaul- és tamariskuszcszerjék, az aloék, a Namíb-sivatag különlegessége, a *Welwitschia mirabilis* és sorstársaik, valamint a kegyetlen környezethez szokott állatok az evolúció csúcsteljesítményei, az alkalmazkodás döbbenetes példái. Kevésbé mondható ez el a szavanna és a sivatag közötti Szahel-övezet népeiről; az itt élő embereknek a sivatag terjeszkedése miatt egyre kilátástalanabb a helyzete.

A szubtrópus egy részén, a Földközi-tenger partvidékén és Fokföldön télen hullik csapadék, míg délkeleten a nyár csapadékos. Az örökzöld babérlombú erdő – már ahol nem irtották ki őket – dús aljnövényzetükről nevezetesek. Északon az aleppói

fenyő, az atlanti cédrus és más fenyőfélék egyre szűkebb területre szorulnak vissza, helyüket áthatolhatatlan törpecserjés és tüskés macchia veszi át, a sós tavakkal tarkított fennsíkokon halfafűs- és ürömpuszták nyújtóznak. Dél-Afrikában a babérfélék sokaságán kívül is rendkívül gazdag a flóra. Sok, Európában meghonosított dísznövény is innét származik. A fajok jelentős része endemikus, de van olyan család is, amelynek legközelebbi rokonai Ausztráliában találhatók meg. Ennek magyarázata a földtörténet távoli múltjában, abban a korszakban rejlik, amikor még egységes volt az egykori déli őskontinens, a később szétadarabolódott Gondwana.

A függőleges övezetesség Kelet- és Északkelet-Afrika hegyvidékein jelenik meg a leglátványosabban. A Kilimandzsáró és a Kenya-hegy méltán vívta ki mind az afrikaiak, mind pedig a gyarmatosítók, majd a nyugati turisták kitüntető figyelmét. A két „célcsoport” viszonya természetesen egészen más volt (és részben még ma is más): az előbbieket tisztelték és félték, az utóbbiak legyőzni és meghódítani, azaz megmászni akarták. Dél-Afrika hegységeinek őshonos erdősegeit egyre inkább a tájidegen, ültetett eukaliptuszok foglalják el.

SZAFARI

Kezdetekben a felfedezőket az ismeretlen utáni vágy, a misszionáriusokat a keresztény hit terjesztése, a kereskedőket az elefántcsont és a fűszerek, a „civilizáció” egy különösen sötét időszakában a rab- szolga-kufárokat pedig az emberpiac hajtotta Afrikába. Közben majd’ mindegyikük szükségből vagy passzióból, de vadászott – a vadvilággal való kapcsolatuk javarészt ebben merült ki. Túl sok „regula” ekkor még nem szabályozta a vadászatot, és senki sem gondolt arra, hogy a mérhetetlen vadbőségnek valaha is vége szakadhatna. Az expedíciók nemcsak romantikusak, hanem roppant veszélyesek is voltak, sokan meghaltak. A siker szinte kizárólag az utazó, a vadász rátermettségétől, kitartásától, bátorságától és nem kis mértékben a szerencséjétől függött. A magukkal vitt fegyverezéssel elárulja, hogy „a régi szép időkben” a karavánok gyakran keveredtek helyi háborúkba. A Teleki-expedíció felszerelés-jegyzékében 200 vontcsövű elöltöltő puská, 80 hátultöltő karabiner, 12 Colt-típusú ismétlőfegyver, és néhány revolver szerepel – csupán vadászathoz ennyi és ilyen fegyverre nem lett volna szükség (Erdélyi, 1977).

Később, a századfordulón, a kialakuló gyarmatbirodalmak idején a hivatalnokok, tisztok, telepések és a fekete földrészre látogatók kedvenc időtöltése lett a vadászat. A *szafari* mind a gyarmati hatóságok, mind pedig a feketék egy szűk rétege számára virágzó üzlet lett (Vojnich, 1914). Az átlagos karaván – hogy egy utazási vállalkozás expedíció, karaván vagy szafari, nemigen dönthető el – ekkor már sokkal kisebb volt, mint korábban. Brit Kelet-Afrikában egy európai vadászra átlagosan 1 szakács (havi bére 35 rúpia), 1 fegyverhordozó (20 rúpia), 1 boy (inas; 20

Támadó elefánt -

a régi szép idők Afrika-vadászai a legveszélyesebb vadnak tartották

rúpia), 2 aszkari (fegyveres kísérő; 12 rúpia), valamint 30 pagazi (teherhordó; fejenként 10 rúpia) jutott. Az emberek kiválasztásánál nagy szerepe volt a bennszülött vagy arab karavánvezetőnek (headman); az ő bére egyéni alku tárgya. A neves karavánvezetőket egymásnak ajánlották az európaiak. A teherhordókat, akik járandóságuk felét előre megkapták, a gyarmati hatóságok lajstromba vették. A pagaziknak a béren kívül gyapjútakaró és vízihordó edény, a fegyverhordozónak, az inasnak, és néha az aszkariknak cipő is járt. A karavánút alatt az ellátmány (poso) főleg száraz és tartós, jól szállítható élelmiszerből, rizsből, borsból és babból állt. Ezt egészítette ki mindaz, amit útközben vásároltak, meg lőttek. A karavánvezető jussa naponként két kibaba (1 kibaba = kb. másfél font = kb. 75 dkg) poso, a szakácsé, a fegyverhordozóé és az inasé másfél kibaba, a többieké egy kibaba. (Az elosztás legalábbis furcsa, hiszen a könnyű munkát végző többet ehetett, mint a nehéz teher alatt görnyedő.) Egy jó öszvér ára 250-400 rúpia volt, egy szamarat Nairobiban már 40 rúpiáért is meg lehetett kapni, holott úgy mondták, „elvisz 120 font terhet” – alig kevesebbet, mint az öszvér. Az East Africa Game Regulation 1900. évi rendelkezése szerint a vadászengedély (sportsman license), amelyet erre felhatalmazott hivatalnokok (commissioner, collector) állítottak ki a kérvényező vadász részére, 750 rúpia volt. A szigorú előírás szerint „a vadász fel-szólításra köteles a protektorátus bármely tisztjének, tisztviselőjének, vasúti tisztjének felmutatni engedélyét”. Az előírt számú vad lelövésén túl, külön kérelemre és díjazás ellenében, feles számú vad lelövése is lehetséges volt. Az engedély 2 elefánt

bika, 2 orrszarvú, 3 víziló, 4 zebra (a hegyi zebra kivételével), valamint az „A” beosztás alá eső antilopokból 2-2, a „B” beosztásúakból 10-10 elejtésére jogosított fel. Az első csoportba az oryx (nyársasantilop), a sable vagy roan (fekete és szürke lóantilop) és a kudu tartozott, az összes többi a másodikba sorolták. 2-2 darabot lehetett lőni a következő fajokból: kolobusz és más „nemes szőrméjű” majom, földimalac, cibethiána, szervál, gepárd, strucc kakas, marabu, pásztorgém. Egyedi engedélyt (special license) kellett kiváltani a zsiráf, hegyi zebra, vad számár, fehér farkú gnú, eland, bivaly, elefánttehén és borjú, keselyűfélék, titkármadár (kígyászkeselyű), bagolyfélék, nyúvágó madarak, fiatal és tojó strucc vadászatához. A lőtt vadak jegyzékét a hatósági személyeknek be kellett mutatni.

Német Kelet-Afrikában az anyaországban megszokott precizitással állították össze és bonyolították le a szafarikat. A helyi hatóságok a gondos tervezésre mindenkor felhívták az utazók figyelmét. „A menetelés kezdete előtt ne mulasszuk el megtudakolni, hogy a vadászterület felé menet minő élelmezési viszonyok közé jutunk – szólt a figyelmeztetés –, és ha a menetirányban szűken lenne az élelem, lássuk el magunkat a kiindulási helyen, vagy az útba eső kedvező ponton a szükségességgel.” A teherhordók (Träger) kulcsszerepével nagyon is tisztában voltak, ők az átlagbéren fölül külön ellátásban részesültek. Ez lehetett természetbeni juttatás („in natura”), vagy fejenként és naponként 12-15 fillér (Heller). Nagy létszámú, és hosszú ideig tartó szafariknál a sok aprópénzt nehéz zsákokban vitték magukkal – ezek szállítására megint csak alkalmazni kellett néhány embert. Fontos előírás volt, hogy „a vadász kíséretében levő színes szolgálknak szolgálati könyvvvel kell bírniuk.” A vadászok kis- és nagy vadászjegyet válthattak (kleiner und grosser Jagdschein), amelyeket írásos kérelemre a neulangeburgi, ndjidjii, mwanzai, bukobai, kigalii és schiratii hivatalokban szolgáltatott ki, és egy évig voltak érvényesek. A vadat négy osztályba sorolták: a II. osztályba az orrszarvú, zsiráf, zebra, nagy kudu, oryx és zsiráfgazella (gerenuk), a III. osztályba az elefánt, a IV. osztályba pedig a ragadozók, a disznófélék, a majmok (kivéve a vadászati tilalom alatt álló gorillát és csimpánzot), a kétélűeket (ide sorolták a nilusi krokodilt!) és a ragadozó madarak tartoztak. Az összes többi állatot az I. osztályban találjuk. A kis vadászjegy, mely 200 rupiába került (1 rupia valamivel több, mint másfél koronát ért), az I., míg a nagy (750 rupia) az I. és II. osztályba tartozók vadászatára jogosított fel. A IV. alattiak vadászatához nem kellett vadászjegy. A vadász csak két orrszarvút, bivalyt, zsiráfot, elandot (javorantilop), négy zebrát, nagy kudut, oryxot, zsiráfgazellát, kolobuszt és marabut lőhetett. Tilos volt gorillát, csimpánzot, struccot, döggeszelyűt, kígyászast és baglyot lőni vagy fogni, az utóbbiak tojását szedni. Elefántot lőni vagy fogni nagy vadászjegy birtokában is csak külön engedély (besonderer Erlaubnis) birtokában lehetett. Az első agyarasért 150, a másodikért 400 rupiát kellett fizetni előre. A pénz sikertelen vadászat esetén sem járt vissza. Mind az angol, mind pedig a német gyarmatokon bizonyos hónapokban tilos volt vadászni. Ha a hatóság szükségesnek tartotta, egyes fajokra és területekre rendkívüli vadászati tilalmat rendelt

el. Azt is előírták, melyik utat használhatja a szafari, és táborot sem üthettek akárhol. Kerülniük kellett a karaván állomások és a falvak környékét.

A bennszülötteket – népeket, törzseket, etnikumokat – mind a gyarmati hatóságok, mind a vadászok és utazók „használhatóságuk” szerint osztályozták. Így a korabeli feljegyzésekből megtudhatjuk, hogy „a wanyamwezik a Viktória-tó vidékén jó porterek”, a „wakikuyuk megfelelnek rövidebb útra”, a „wakambak jó vadászok és harcosok”, míg „a Kenia provinciákban a swahilik jó porterek” (Vojnich, 1914).

EMBEREK ÉS ÁLLATOK - MA

Afrika a *nemzeti parkok kontinense*, ahol a természetes élőhelyeken még ma is megszámlálhatatlanul sok állat él. Nincs még egy földrész, ahol az idegenforgalom ilyen nagy hányada esne a védett területekre, és ahol a természetes és a természethez közeli állapotokat ilyen mértékben sikerült volna megőrizni a közvetlen gazdasági érdekek előtérbe kerülése ellenére.

Az afrikai államok függetlenné válásával a természetvédelem nehéz időszaka következett. Az „új” országok – nagyon is érthető okokból – nem kívántak többé az európaiak „állatkertje”, egzotikumot jelentő rezervátum lenni. Kaunda zambiai elnök egyenesen kijelentette, hogy „akkor lenne a legboldogabb, ha az utolsó zebra is elpusztulna”. Meghökkenő, de a maga idejében nem meglepő álláspont – különösen, ha ismerjük a „szafari országok” történetét, de akár a mai turisták, vadászok és az Afrikában élő fehérek egy jelentős részének kolonizációs attitűdjét. Az új államalakulatok nem a természetre, hanem civilizációs fejlődésükre voltak büszkék, és nem akartak „a fehér ember állatkertje” lenni. Amellett az élővilág megóvása, a nemzeti parkok létesítése sok pénzbe kerül, arra pedig máshol volt szükség. A fordulópontot az *Arushai Nyilatkozat* jelentette. „Vadállományunk megmaradása Afrikában komoly gondja és érdeke mindnyájunknak. Ünneplésen kijelentjük: erőnkhez mérten mindent megteszünk, hogy bizonyosak lehessünk benne, gyermekeink és unokáink is örömeiket fogják leltni ebben az értékes, gazdag örökségben. Ennek a fontos feladatnak a teljesítésében számítunk más nemzetek együttműködésére, mert ennek sikere vagy bukása nemcsak az afrikai kontinensre, hanem a Föld teljes egészére is kihat” – jelentette ki 1961-ben Julius Nyerere, Tanzánia elnöke.

Az afrikai nemzeti parkok két tekintetben mindenképpen különböznek más földrészek védett területeitől. Az egyik az, hogy számuk ugyan nem túl magas, de átlagos területük nagy. A másik, hogy elsősorban életföldrajzi értékeik miatt hozták létre őket. Természetesen az afrikai nemzeti parkoknak is megvannak a tájképi, geológiai és más különlegességei és értékei – sőt néhány közülük éppen ezekre „szakosodott” –, mégis a védett területek túlnyomó része az állatokról szól.

A Ngorongoro-kráter sötét sörényű himoroszlánjairól (is) híres

Afrika első nemzeti parkja az 1906-ban alapított namíbiai *Etosha Nemzeti Park*. Ismertségét tekintve kiemelkedik a dél-afrikai *Krüger Nemzeti Park* és a tanzániai *Serengeti Nemzeti Park*. Sok kisebb védett terület is fontos szerepet játszik az élővilág megővésében. Ilyenek például azok, amelyek a kihalás szélére sodródott hegyi gorilláknak nyújtanak menedéket. A kilencvenes évekre 215 nemzeti park (758 750 km²), 197 más védett terület (125 510 km²) és 160 vadrezervátum (506 000 km²) jött létre Afrika államaiban. A képet árnyalja, hogy a nemzeti parkok egy része valójában nem méltó erre a „címrre”, ugyanakkor vannak roppant értékes és háborítatlan területek, amelyek nem állnak hivatalos védelem alatt. Külön kategóriát képeznek az elsősorban a Dél-afrikai Köztársaságban elterjedt *magánrezervátumok*, amelyek leginkább nagyméretű kifutókkal rendelkező állatkereteknek tekinthetők, azzal a különbséggel, hogy legtöbbjükben vadásztatás folyik, ebből tartják fenn magukat. Egy ilyen helyre került a budapesti állatkert feleslegessé vált és elhíresült kölyök-orszlánja, Bömbi is.³

A mai Afrika legnyomasztóbb gondjai egyben a nemzeti parkok baja is. Ezek – a vadászás mellett – a belső villongások, a polgárháborúk és háborúk, de mindenekelőtt a lakosság rendkívül gyors természetes szaporodása. A fekete kontinens nemcsak páratlan állatvilág, hanem közel egymilliárd ember otthona is. A természet és az ember érdekeit mindenütt a világon nehéz összeegyeztetni, Afrikában viszont sok helyütt élet-halál kérdésséről van szó – egyidejűleg a növények, állatok és az emberek életéről vagy haláláról. Kevés az olyan ország, mint a gazdag Gabon, amelynek hatalmas ritkán lakott területei vannak, és teljhatalmú elnöke felkarolta a természetvédelem ügyét. A gaboni nemzeti parkok létrehozása fontos és szép gesztus volt, még akkor is, ha némi malíciával azt mondhatjuk, Gabon ezt megengedhette magának.

A nagy nemzeti parkok közül sokat többször is megcsonkítottak. A namíbiai Etosha ma is hatalmas, de korábban több mint négyszer akkora, 99 526 km² volt, a kenyai vadgazdálkodási és idegenforgalmi miniszter pedig két éve jelentette be, hogy rezervátummá minősítik vissza az egykor a kelet-afrikai természetvédelem gyöngyszemének számító *Amboseli Nemzeti Parkot*. Háborgásunkat csillapíthatja, hogy az Amboselit a maszai kormányzótanács által képviselt eredeti tulajdonosok kapják vissza, és hogy a nemzeti parkok létesítése utáni időkben Afrikában több kis nép, etnikum megszűnt létezni. Nem az észak-amerikai indiánok sorsa ismétlődött meg, tehát nem fizikai megsemmisítésükre került sor, hanem mivel fel kellett hagyniuk eredeti életmódjukkal, a környezet „felszívta” őket, más, nagyobb népcsoportokba olvadtak bele. Azt sem feledhetjük, hogy az afrikai államok között mindössze négy olyan akad, amelyik nem szorul élelmiszer-behozatalra. Visszatetsző kárhoztatni a „földéhséget” ott, ahol az emberek éheznek. Ezt be kell látnunk még akkor is, ha jól tudjuk, hogy a vadvilágra a természetes területek, a vadon visszaszorulása jelenti a legnagyobb veszélyt, és – kivételes esetektől eltekintve – önmagában az egyes növény- és állatfajok védelme nem lehet eredményes, ha nem óvjuk meg élőhelyüket.

TALPALATNYI FÖLD

A különböző földrajzi övezetekben más-más talajképződési, illetve eróziós folyamatok játszódnak le. Az egyenlítői esőerdő biomban, a meleg és nedves éghajlaton a kőzetek kémiai átalakulása, a mállás a jellemző. A hatalmas zöldtömeg ellenére a humuszképződés csekély mértékű, mivel a szerves anyagok gyorsan elbomlanak, a gyenge termőképességű talajok pedig a sok csapadéktól kilúgozódnak. A humuszhiány mindaddig nem szembetűnő, amíg az őshonos erdőségeket ki nem vágják. De amint eltűnik ez a

védőernyő, a trópusi esőzéseknek és az egyenlítői nap hevének kitétt talajok gyorsan tönkremennek. Végül az erózió a maradékát is elpusztítja a tápanyagtartalékkal alig rendelkező, sekély talajrétegeknek. Az erdő kivágása és felégetése révén nyert földek néhány év után kimerülnek. Mivel a szegény országokban nincsen pénz a talajerő pótlására, a fejlett agrotechnikára, a parasztok egy idő után kénytelenek felhagyni a kimerült földek művelésével, de élniük kell – tehát újabb erdők esnek áldozatul. Az ördögi körforgás megállíthatatlannak tűnik. Természetesen a nagymértékű kereskedelmi fakitermelés miatt is visszaszorulóban vannak az erdők, és mivel először a legértékesebb fákat vágják ki, a megmaradó erdők is degradálódnak.

A szavanna-övezet talajai abban megegyeznek az esőerdőkével, hogy vöröses színűek, de különben mások. A szilikátok nem mosódnak ki, és megjelennek a jól elkülöníthető talajszintek. Aszerint, hogy mennyi csapadék esik, változik a szín; a nedves vidékek laterites vörös földje, a xerofil cserjések és erdők fahéjszínű és humuszban gazdag vörösbarna talajai jól szétválnak. A szavannának hasonló a szerepe, mint a mérsékelt övben a sztyeppeknek; itt termelik a hagyományos és az újonnan meghonosított mezőgazdasági termékek – durrhaköles, cirok, kukorica, gyapot, földimogyoró, cukornád – túlnyomó részét, és ez az állattenyésztés térszíne is. A kedvezőtlen természeti és társadalmi hatások, a csapadék mennyiségének és eloszlásának megváltozása, valamint a túlnépesedéssel járó túllegettetés és a fák kivágása elsivatagosodáshoz vezetett, mégpedig nemcsak a

Drótból hajtogatott játékautó

szavanna és a sivatag határmezsgyéjén, az ún. Szahel-övezetben, hanem Kelet-Afrikában is. Vizsgálatok sora bizonyítja, hogy a túllegettetés, az erdőirtás, a rossz mezőgazdasági gyakorlat és a tűzifa túlfogyasztása a legfőbb oka a talajokban okozott kárnak. Ami a mezőgazdasági termelés kiterjesztését illeti, a Szahara alatti Afrika még művelésbe vonható földjének 70%-a „hátrányos helyzetű” (erősen lejt, rossz a vízháztartása, vékony a talajrétege), 42%-ának pedig természetből fogva eleve kicsiny a termőképessége. Vegyük még hozzá mindehhez az infrastruktúra és az intézményi támogatás hiányát, és máris kétségessé válik, hogy lehet-e jelentősen növelni az élelmiszertermelést (Gardner, 1997).

Bármekkora is legyen a termőföld haszna, értéke aránylag könnyen kiszámítható. De vajon „mibe kerül” az „eredeti” helyszín, az „eredeti érték”, az „eredeti és hamisítatlan természet” (A. Gergely, 2006)? Miképpen illeszthető be a romantikus nyugati ideálnak (is) megfelelő természetvédelem a gazdaságba?

„LOW PRICE APPROACH”

A „Nyugat” természet, egzotikum, kikapcsolódás és kaland utáni vágyának kielégítése ellenértékeként befolyó pénz arányos (vagy aránytalan) hányadának ésszerű (vagy ésszerűtlen), a szolgáltatást nyújtó közösség nagyobb (vagy kisebb) része érdekében való felhasználása, ügyelve arra, hogy a folyamat – divatos szóval élve – fenntartható legyen: nagyjából ez az *ökoturizmus* lényege. Úgy tűnik, hogy még a legrosszabb esetben is hasznos dologról van szó, mégis az ún. harmadik világ (bármit értsünk is ezen, Kelet-Afrikát bízást „oda” sorolhatjuk) és a turizmus viszonyát egyre több elemző kritikus jelzőkkel illeti. Erhard (1997) egyenesen azt állítja, hogy ezekben az országokban a turizmus, „ha megtalálja amit keres, nyomban tönkre is teszi”. (Persze, hogy ilyesféle „meglátásaink” legyenek, sehová sem kell utaznunk, mert a „fejlett és civilizált” országokban sincsen ez másképpen. Legfeljebb az arányok mások.)

Kenya, az egykori Brit Kelet-Afrika klasszikus szafariföldje – ma minden paraméterét tekintve tipikus „fejlődő ország” –, máshogy építette ki turistaiparát, mint pl. Botswana és Zimbabwe. (Az utóbbi két országot igyekszik követni Tanzánia is). Úgy tűnik, inkább a Dél-afrikai Köztársaság útját járja, ahol a világhírű Kruger Nemzeti Park néhány rosszmájú kritikus szerint immár „a nagyvadak szabadtéri állatkertje”, hiszen 2300 kilométer aszfaltozott út hálózta be a parkot, és több mint háromezer ember szolgálja ki a turistákat. Számos kemping, lodge (szafari szálló) és magán szállások sora (amelyekhez néhány száz négyzetkilométernyi koncessziós terület tartozik) várja a látogatókat, akik kezdetben pár tucatnyian voltak, 1956-ban százezren, ma pedig már évente közel másfélmillió turistát regisztrálnak. A gyorsan növekvő bevételek reményében, és mert rá volt szorulva, a „high price approach” (drága szolgáltatások, kevés turista) helyett

Kenya is a „low price approach” mellett kötelezte el magát – igaz, az utóbbi időben óvatos irányváltás tanúi lehetünk. Sokáig úgy látszott, a tömegturizmus, a hátizsákos turisták osztagai (Spreitzhofer, 1996) egyetlen rohammal beveszik a harmadik világot. A kenyai kormány, de külföldi szakértők, pl. Vorlaufer (1995) is azzal érveltek, hogy az elképesztő mértékben növekvő népesség, a katasztrofálisan magas munkanélküliség és a lakosság egyre nagyobb részének elszegényedése miatt minden lehetőséget meg kell ragadni a kedvezőtlen tendenciák megfékezésére reményében.

Kezdetben a számítás bevált. Rövid idő alatt Kenya lett a turisták legkedveltebb afrikai célszámja, olyannyira, hogy az idegenforgalomból származó bevételek 1993-ban már meghaladták a két legfontosabb kiviteli cikk, a kávé és a tea hasznát. A hozzátartozókat is beleszámítva, sok százezer ember élt meg az ökoturizmusból. Néhány év elteltével azonban jelentkeztek az első válságjelenségek. A világgazdaság hullámszáma, terrorizmus, járványok kitörése (pl. kolera), etnikai konfliktusok, a mindent behálózó korrupció és a Zambéziótól délre fekvő országok bővülő turisztikai kínálata következtében mind a turisták, mind a vendégnapok száma visszaesett, ami a kenyai turistaipar mély kríziséhez vezetett. Egyre többen vonták és vonják kétségbe a koncepció létjogosultságát. Immár az ország területének mintegy 10%-a védett, és ennek fő haszonélvezője az idegenforgalom. A világhírű nemzeti parkokban más haszon nincs is, míg a rezervátumokban korlátozottan jelen van a hagyományos

gazdálkodás is. Mivel javarészt termékeny vidékekről van szó, a mezőgazdálkodás elmaradt bevétele messze meghaladja az idegenforgalomét, amit a szegény Kenya nem engedhet(ne) meg magának – így a kritikusok. A belépési, tartózkodási díjakból évente összegyűlt összeg éppen arra elég, hogy az állami természetvédelmi szervezet, a Kenya Wildlife Service fenntartsa és kiépítse a parkok infrastruktúráját. Erhard (2000) szerint az „első világ” szafari- és állatmegfigyelő turizmusát a „harmadik világ” finanszírozza, vagy másképpen kifejezve, „a harmadik világ nemzeti parkjai a gazdagok játszóterei a szegények országában”. Ha ez nem is mindenütt és mindig igaz, „van benne valami”. Éppen ezért a védett területek hasznáról „forgalomba került” hangzatos szólamok terjesztése helyett különösen tanulságos a parkok részletes ökonomiai vizsgálata.

A Kenya-hegy nemcsak az ország, hanem a kelet-afrikai nagytáj egyik leglenyűgözőbb vidéke, az UNESCO Világörökség Bizottsága szerint „one of the most impressive landscapes of Eastern Africa with its rugged glacier-clad summits, Afro-alpine moorlands and diverse forests, which illustrate outstanding ecological processes” (Nápoly, 1997. december 1-6.). Az 1949-ben alapított, 715 km² nagyságú, hasonló nevű nemzeti park a magasan fekvő területekre terjedt ki, mely 1978 óta, mint bioszféra rezervátum, az UNESCO védelme alatt áll. A magterületet 2009 km² védett erdő övezi; mind a 2724 km² 1997-ben került fel a Világörökség-listára. Az idegenforgalmi bevételek bő egyharmadát a legfontosabb víznyerő helyek védelmére, és a heglábi

Modern szafari. Az átalakított terepjáró teherkocsit minden szükséges felszereléssel ellátták

lakosok támogatására fordítják. A maradék kétharmad a turisztikai infrastruktúra, a park személyzete és a vadkárók költségeit sem fedezi. Végeredményben a kenyai állam, mint nettó befizető szubvencionálja a térséget. Mivel a helyi lakosok a pénzek forrásával és felhasználásával nincsenek és nem is lehetnek tisztában, az a látszat alakult ki, mintha a park tartaná el magát és környezetét. A helyi szolgáltatási láncolat első láncszemei azok a kis hotelek, amelyek utakat szerveznek a hegyre. (Máig a legismertebb a múlt század negyvenes éveiben épített Naro Moru River Lodge) A második láncszem a teherhordók, hegyi vezetők, szakácsok csoportja. A hegyen és környékén 1963 óta tucatnyi hordárszövetkezet alakult, melyeknek egyenként 50-150 tagja van; pl. száztagú a Naro Moruban 1993-ban alapított Mt. Kenya Guides and Porters Safari Club. A teherhordók átlagosan bevételük 20%-át adják le, ez fedezi a közös költségeket (irodák fenntartása, irodisták bére stb.). Mind a Kenya-hegyen, mind pedig a tanzániai Kilimandzsárón kötelező szokássá vált, hogy a turisták felszerelésüket elajándékozzák. A márkás anorákok, cipők és hátizsákok azt a látszatot keltik, mintha a hegyi vezetők és teherhordók jövedelme magas lenne. A foglalkoztatási gyakoriság eltérő, az ügyesek és igyekvők évi 85 napot töltenek a hegyen, mások csak 3-10 napot. Az utóbbiak persze a hideg vízre valót sem keresnék meg, ha nem lenne más elfoglaltságuk is. Végül a harmadik láncszem a belépődíjakat szedő Mt. Kenya Nemzeti Park, illetve a Kenya Wildlife Service.

A legtöbbet kereső teherhordók és hegyi vezetők bére is alig éri el a felét (az átlag a negyedét) annak, amit a nagy magánfarmok agrárdolgozói keresnek – és tudvalevő, hogy az utóbbiak képezik a kenyai mezőgazdaság legrosszabbul fizetett rétegét. Nem meglepő, hogy majd' kétharmaduk másod- és harmad-, vagy éppen főállásban mezőgazdasági idénymunkás, kisiparos, szállodai alkalmazott, gépkocsivezető stb. Összességében a hegemászó turizmus bizonytalan, időszakonként változó és csekély jövedelmet kínál. A látogatók számának visszaesése a szállodai éjszakák drasztikus csökkenésével járt, és egyre többen választják a néhány órás villámlátogatást. Ezek a turisták nem a nemzeti parkokhoz tartozó szálláshelyeken, hanem Nairobiban, vagy a tengerparti szállodákban laknak.

A Mt. Kenya Nemzeti Parknak, illetve körzetének a gazdasági helyzete még a jobbakközül való. A védett területek többségéről elmondhatjuk, hogy magában a kistérségben az ökoturizmus valódi gazdasági súlya jelentősen elmarad a korábban feltételezettől, és az önmagában is csekély bevétel orozslánrésze a régió kívülről hasznosul. Az évenként és hónaponként változó jövedelem lehetetlenné teszi a tervezést, csak nagyon kevesen tudnak keresetükből a szűk esztendőkre, illetve időszakokra félretenni. A kiszámíthatatlanság, valamint az, hogy a munkavállalók megélhetése az ugyancsak bizonytalan mellékjövedelemtől függ, elszegényedéshez vezet – szemben a turistacentrumok vonzáskörzetében élők viszonylagos jólétéről kialakult közhiedellemmel.

Majomkenyerfa és zsiráf, a savanna „kiemelkedő” szimbólumai

„HIGH PRICE APPROACH”

Aránylag kevés turista és magas árak – a nemzeti parkok, és általában a természet szempontjából ez lenne az ideális. Mindazonáltal e cél csak akkor megvalósítható, ha a fogadó országban olyan unikális látnivalók vannak, amelyekért a látogatók minden (vagy majdnem minden) pénzt megadnak. A Serengeti feltétlenül ilyen „high light”.

Ha Afrika, akkor Kelet-Afrika, és ha Kelet-Afrika, akkor Serengeti – talán túlzásnak tűnő, de nem minden alap nélkül való az állítás. Sehol másutt a Földön nem létezik ilyen koncentrált állattömeg, nincsen még egy hely a világon, ahol a fűevők ma is százezres és milliószámra népesítenék be a savannát. Itt fogalmat alkothatunk arról, hogy a „modern civilizáció” előtti időkben milyen lehetett a fekete földrész állatvilága.

A Serengeti Nemzeti Park a legnagyobb Tanzániában, és minden bizonnyal a leghíresebb védett terület egész Afrikában. Elnevezése találó, „serengeti” maszai nyelven végtelen síkságot jelent, és valóban, a tanzán-kenyai határon átnyúló hatalmas fennsík

jó részét elfoglalja a közel 15 000 km²-nyi fűtenger. Ez a vidék a súlypontja a Serengeti Ökoszisztémának⁴, amelyhez még a Ngorongoro Conservation Area, a Loliondo Controlled Area, az Ikorongo Controlled Area, a Grumentí Controlled Area, a Maswa Game Reserve és a határ túloldalán elterülő, kenyai Maasai Mara Game Reserve tartozik. A végtelen maszai síkság állatbőségéről már a német gyarmatosítás idején, az első világháború előtt, az akkor létező Német Kelet-Afrikából is szállingóztak a hírek, majd az 1920-as évektől kezdve megindultak az első mai értelemben vett szafarik, amelyeket hivatásos vadászok szerveztek. Állatrezervátummá 1950-ben nyilvánították, néhány faj ekkortól élvez teljes védelmet. A következő évben feljebb lépett a védeltség ranglétráján, 1951-ben nemzeti parkká alakították. Ebben az időben még a Ngorongoro is a park része volt, később azonban e terület hátrább került a hivatalos természetvédelmi hierarchiában, státusa azóta „conservation area”. A változtatás a maszai és egyúttal a szigorúan védett területek érdekében történt. A pásztornép nem vadászik és nem is vadászott – eltekintve a férfivá avatáshoz kapcsolódó rituális oroszlánvadászattól, valamint az elefántcsonttól –, hatalmas marhacsordáik azonban annál több kárt okozhatnak.

A Serengetiben nem tarthattak állatot, a Ngorongoro jól áttekinthető kráterében és környékén azonban könnyen ellenőrizhető és szabályozható a legeltetés. Bernhard Grzimeknek (1968) más volt a véleménye, ő inkább az állatok, semmint a maszaiak pártján állt: „Az agyafúrt maszaj pásztorok, akik mindössze néhány évtizede hódították meg ezt a vidéket, elérték, hogy a világhírű Ngorongoro-kráter, a történelem előtti leleteket tartalmazó Olduvai-szakadékot és a Serengeti-sztyeppek legkiadósabb legelőit lehasították a kedvükért. Ehelyett északon és a Viktória-tó környékén csatoltak területeket a parkhoz, mert ezekre senki sem tartott igényt. Afrika utolsó, hatalmas sztyeppi állatsordái így módon az esztendő legnagyobb részét a nemzeti park határain kívül töltik, noha éppen a nemzeti parknak volna hivatása, hogy biztos védelmet nyújtson nekik” – írta.

A park különböző zónái jól elkülöníthetők az uralkodó növényzet alapján. A rövid fűvű síkság fátlan, és a száraz évszakban gyorsan elszáradó fű még az esős évszakban is rövid. Ha délkeletről, a Nagy Hasadék völgy, az Escarpment felől érkezünk, e síkság tárul elénk. Az esőzések megindulásától, novembertől májusig itt és a határos magas füves síkságon mintegy 1,5 millió gnú, 200 000 zebra, több mint 250 000 Thomson- és 30 000 Grant-gazella, valamint sokezes strucc, jávorantilop, tehén- és lóantilop csapatok tartózkodnak. Követik őket a ragadozók és nem maradnak el a dögevők sem. Az ökoszisztéma domináns növényevője a gnú. Nemcsak a ragadozókat, de a turistákat is vonzza a gnúk vándorlása, mely Afrika fantasztikus zoológiai spektakuluma. A gnúcsordák nagyjából 25 000 km²-nyi területen vonulnak; május-júniusban a konvojok akár negyven kilométer hosszúra nyúlnak. Ha beköszönt a száraz időszak, északra és nyugatra, a Viktória-tó felé igyekeznek, ahol fák és állandó vízfolyások vannak. Az esőzések megindulásakor az ellenkező irányba tartanak, és szétszóródnak a kizöldült síkságon. Párási időszakuk rövid, alig három hét, következésképpen nyolc és fél hónapra rá nagyjából egyszerre látnak napvilágot a borjak. E trópusi klímán meglehetősen ritka jelenség elősegíti a túlélésüket, kevesebb esik áldozatul a ragadozóknak, mintha egész évben folyamatosan születnének. Maga a csordában vonulás is védelmet nyújt, mivel sok ragadozó kerüli a tömeget. A gnúkkal együtt vonuló zebrák szoros családi kötelékben élnek, több csődör és legalább egy tucat kanca és csikó tartozik együvé. A csődörök nemcsak éberrel figyelnek, amíg társaik legelnek – egyébként a legelésző antilopok is megugranak, ha felhangzik a zebracsődör figyelmeztető ugatása –, hanem néha meg is védik a családot. Megfigyelték olyan kétszáz zebrából álló ménest, amelynek háttérje rúgásokkal és harapással tartotta távol a vadkutyákat és a foltos hiénákat. A kistermetű antilop-félék, a Thomson- és a Grant-gazellák, sokkal kevesebb vízzel beérik, mint a gnúk vagy a zebrák, már csak ezért is jól megvannak a rövid fűvű síkságon, amely fokozatosan megy át a hosszú fűvűbe. Az utóbbi övezetbe esik a park központi része, a híres Seronera, ahol a legtöbb állat él, és ahol leginkább kiépítették a turisztikai infrastruktúrát. Itt a legjellegzetesebb növényevő a kongoni vagy tehénantilop, illetve a topi vagy lantszarvú antilop. Szaporodási szokásaik eltérnek,

Szamburu harcosok

míg kongoni borjak egész évben szülehetnek, a topik szűk ellési időszaka a száraz időszak végére esik. Az erdős részeken elég sok az elefánt, bár korábban nem tartozott a Serengeti jellemző fajai közé. Elsősorban a környékről, főként a mezőgazdasági művelés alá vont területekről vándoroltak be. Ahol akáciák vannak, ott felbukkannak a maszai zsiráfok, mely változat jól felismerhető jellegzetes mintázatáról. A természetes, illetve a mesterségesen kialakított tavakban, melyeknek nem véletlenül „hippo pool” a nevük, vízilovak fürdőznek. A turistákat újból és újból figyelmeztetni kell, hogy Afrikában a legtöbb „állati baleset” okozója a nehézkesnek és flegmának tűnő vastagbőrű. A másik veszedelmes vad a kafferbivally, mely szintén sokat tartózkodik vízben, mivel igen rossz a hőhátartása, ami legalábbis meglepő egy trópusi elterjedésű állattól.

Bárhogy is „igyekeznek” a gnúk és a többiek, a turistákat legjobban a vastagbőrűek és a ragadozók, főleg az oroszlánok érdeklik. A királyi vadak felkutatására biztos módszerek vannak. A hagyományos „eljárás” szerint az égboltot kell figyelni. Ha egy pont felett a magasban sok keselyű kering, már indulhatunk is, mert ahol a dőgevík gyülekeznek, ott oroszlán zsákmányolt. Amióta azonban a parkokat is lefedik a rádióhullámok, a szafariautók utasai nem az eget kémlelik, nem is az állatnyomokat vizsgálják, és kirogzóra, nyomkövetőre sincsen szükségük. A minibuszok és landroverek a vadprogramok kutatóinak, vagy a park őreinek az autót követik, amelyek antennájukkal könnyedén rátalálnak a rádiós nyakörvvel ellátott állatra, valamint rajta keresztül az egész falkára. Éppen ilyen illúzióromboló, ha turistatársainkon „élősködünk”. Ahol leg-

alább három autót látunk csoportosulni a távolban, majdnem biztos, hogy nagymacska van a közelben. Mivel a söfőrök CB-rádióin informálják egymást, 30-40 autó is összegyűlhet a szerencsétlen nagyvad közelében (Lerner, 2006). Az óvatos leopárd ritkábban kerül a szemünk elé, de szerencsére megvan az a jó szokása, hogy nappal faágon pihen, és sokszor a zsákmányát is magával viszi. A legbiztosabb megfigyelő hely Seronera, ott fa és leopárd is van elég. A leopárdot veszedelmes ragadozónak tartják, Széchenyi Zsigmond is jobban tartott tőle, mint az oroszlántól, de itt már megszokták az embereket. A sok turista leginkább a gepárdok szokásait változtatta meg. Míg korábban kizárólagosan nappal vadásztak, újabban egyre gyakrabban éjszaka indulnak portyázni – akkor ugyanis a turisták nem kalandozhatnak a parkban. Bár közvetetten, de az emberi beavatkozás megváltoztatta a gepárd és a leopárd populáció nagyságát is. A szigorú védelemnek köszönhetően ugyanis elszaporodtak a foltos hiénák, és a hiénafalkák sok helyről kiszorították a többi ragadozót. Ahol nem avatkoznak be, nem lövik ki egy részüket, onnét előbb-utóbb eltűnik a gepárd és csökken a leopárdok száma. A 40-50 fős hiéna falkák még az oroszlánok is versenytársat jelentenek. Megcsappant viszont az afrikai vadkutya, vagy hiénakutya létszáma, mely állat rendkívüli képességei, lebilincselő családi élete többek között Jane Goodall kutatásai révén váltak ismertté. A vizsgálatok jelentős részére éppen a Serengetiben került sor. Itt, és a többi nemzeti parkban is alig megoldható problémát jelent az elefánt populációk szabályozása. Ha elszaporodnak, tönkreteszik élőhelyüket, amely így mind a maguk, mind pedig a többi állat számára is lakhatatlanná válik.

A szavanna jellegzetes sziklaformációja a kopje. Az eróziótól legömbölyített, hőmérséklet-ingadozásoktól széthasadt, ősi gránitkibukkanásokról nagyszerű kilátás nyílik a messze futó síkságra. Megmászásuk előtt nem árt felderíteni a terepet, mert a nagyobb hasadékokban leopárdok, az árnyékos oldalakon pedig oroszlánok szunyókálhatnak. Különböző szirtborzok népesítik be, mely állatka – ha ez nem is látszik rajta – valójában az elefánt rokona. Jól megvan társbérlelőjével, a nagyfejű agámával, a szivárványos gyíkkal. Az ember is otthagya kézjegyét a gránittömbökön, sőt, már megjelentek a hamisítványok is. Az elefántokat, antilopokat és vadászokat ábrázoló kelet-afrikai graffitik azonban mások, mint az európai falfirkák, nem önkifejezésre törekednek, hanem hogy megtévezzék a turistákat, a régi sziklarajzokat utánozzák. A Kolo falu melletti repülőgép rajzok megint más kategóriába tartoznak (Lerner, 2006).

A Serengeti szélén, romantikus, festői helyen fekszik az Olduvai-szakadék. Nevét egy növényfaj, a környéken gyakori *Sansevieria* maszai elnevezéséről kapta. A táj részben vulkanikus eredetű, részben pedig a jégkorszak alatt létezett időszakos tó üledékéből áll, amelyet vízfolyás vágott keresztül, szabaddá téve a bő kéntmillió évre kiterjedő földtörténeti metszetet. Itt fedezte fel az egyik legfontosabb ősemberlelőhelyet 1913-ban Hans Reck berlini őslénykutató – ez időben még Kelet-Afrika jó része német gyarmat volt. Kényszerű szünet után Reck 1931-ben tért vissza az

ásatásokhoz, ekkor már kíséretében volt Louis Leakey. Később szinte az egész Leakey család híres ősemberkutató lett, Louis és felesége, Mary évtizedeken át folytatta az ásásokat, később fiuk, Richard is bekapcsolódott a munkába, igaz ő inkább északon, a Turkana (Rudolf)-tó vidékén tevékenykedett.

A Föld legnagyobb kalderáját magában foglaló Ngorongoro Crater Conservation Area első számú nevezetessége természetesen maga a Ngorongoro, ez a mintegy 20 km átmérőjű, 610-670 méter szélességű, 264 km²-es „lavór”. Híresek fekete sörényű oroszlánjai, akiknek ugyancsak meggyűlik a bajuk a rengeteg foltos hiénával. Korábban évi 50 hiéna kilövése tartotta az egyensúlyt, majd amikor felhagytak a vadászattal, olyannyira elszaporodtak, hogy a gepárdok innen már el is vándoroltak. (Újból és újból kiderül, ma már szinte sehol sem lehet magára hagyni a természetet, a vadgazdálkodás hiánya nem feltétlenül szolgálja a vadak javát.) A jól áttekinthető és védhető kráterben menedékre leltek a fekete vagy keskenyszájú orrszarvúk, amelyeket az orvvadászok másutt csaknem kiirtottak. Hogy a turizmus mennyire „belenyúl” a természet rendjébe, milyen mértékben változtathatja meg az állatok viselkedését, azt legjobban talán a Ngorongoro barna kányái példázják. A turisták a tilalom ellenére mindaddig etették őket, mígnem a különben óvatos madarak a piknikező helyek rémeivé váltak. Nemcsak a kempingasztalra csapnak le, hanem az ember kezéből is kiragadják a szendvicset – mintha Hitchcock madarai tértek volna vissza. Majmok és madarak, ma már a turistáknak ezektől kell leginkább tartaniuk, nem a „vadállatoktól”. Eltekintve persze a betegségek-től és embertársaiktól... A kráterperemen egy-egy sziklapiamis emlékeztet a két Grzimekre. Michael, a fiú akkor vesztette életét, amikor gépe „A Serengeti nem halhat meg” című film felvétele közben összeütközött egy keselyűvel. Apja, Bernhard befejezte a forgatást, és ugyanezen a címen könyvet is megjelentetett. Mindketten a kelet-afrikai vadvilágért éltek – és haltak. Vajon ők – és általában a nyugati ember – ugyanazt látták, látják a kráterperemről, mint az afrikaiak?

A harmadik nagy kelet-afrikai ország, Uganda korábban világhírű nemzeti parkjai még lábadoznak az Idi Amin országlásához köthető természetvédelmi és turisztikai „vészorszak” után. Mindenesetre az egyik legkeresettebb ugandai ökoturisztikai célpont, a hegyi gorillák élőhelyének felkeresése csak korlátozottan lehetséges és igen sokba kerül.

HOGYAN TOVÁBB?

Amikor egy kontinentális ökoszisztémából kihásítanak egy védett területet és körülötte mezőgazdasági művelés folyik, vagy más tájtalakítás történt, a védett terület lényegében véve szigetként áll környezetében. Gyakran még az olyan mozgékony állatok sem kelnek át a „sziget” határoló zónán, mint a madarak. A betelepítés meredeken csökken, mert az ökoszisztéma többi részéből a fajok nem tudnak szabadon

beáramlani, így a rendszer a fajok számának alacsonyabb egyensúlyi állapota felé mozdul el. A jelenség enyhébb formája az ún. relaxáció – ekkor a védett terület élővilágának diverzitása kisebb lesz –, míg a távoli jövő a kipusztulás. Mind a relaxáció, mind a populációk összeomlása az élőlények bármelyik rendszertani kategóriájában előfordulhat, de az emlősök sebezhetőbbek, mint más állatcsoportok, és inkább vannak veszélyben a ragadozók, mint a növényevők. A gepárdok a „ránézésre” még megfelelő élőhelyek egy részéről már el is tűntek. A namíbiai Ethosában, a földkerekség valamikori legnagyobb vadvédelmi területén évtizedekkel ezelőtt végelethatalan gnú-csordák hömpölyögtek, éppen úgy, mint a Serengeti-síkságon. De mióta szinte egész Dél-Afrikát kerítések hálózják be, és az állatok nem vándorolhatnak, egyedszámuk néhány ezerre csökkent, holott az aránylag háborítatlan Etosha ma is hatalmas. A nemzeti parkok hivatalosan kijelölt, mesterséges határai nem esnek egybe az ökoszisztémák határával, ezért a parknak, mint egy organizmusnak, élő kapcsolatban kell maradnia környezetével – különben tönkremegy, mint a kenyai védett területek egykori „zászlóshajója”, az Amboseli. Ha a kisebb afrikai rezervátumok egyszer elszigetelődnek, ötven éven belül el fogják veszíteni nagy emlősfajaiknak körülbelül az egynegyedét, 500 éven belül a kétharmadát, és 5000 éven belül a kilenctizedét. A legnagyobb rezervátumokban ezalatt a fajoknak egyhuszad, egyharmad és háromnegyed része tűnik el (Ehrlich, 1995). A sikeres természetvédelem egyik titka, hogy olyan sok és olyan nagy védett területet, nemzeti parkot hozzunk létre, amennyire az csak lehetséges. A másik területi követelmény, hogy az egymástól elszakított természeti helyeket ökológiai folyosók kössék össze, amelyeken át lehetséges az élőlények áramlása.

Egy nemzeti park az esetek többségében a közösségi törekvések szélsőségesen kétarcú megnyilvánulása. Ábrándok övezik, s egy-szersmind sok céltudatosság. Önérdek, ugyanakkor lemondás. Egy park helyi jelentőségű, ugyanakkor közérdek. A himnuszokkal vagy nemzeti lobogókkal ellentétben a nemzeti park a geográfia, a biológia és a gazdaság kézzelfogható valóságában létezik – meg persze a jelképek világában. Hús-vér lakói vannak és természeti határai. Van haszna és vannak költségei. Akadnak barátai, de ellenségei is. Valami szentesített szabadság árad belőle, hiszen egy effajta helyet a társadalom azért jelöl ki, hogy mindörökké megóvja. De vajon meddig tart a mindörökké? – kérdezi David Quammen (2006).

„Erőnköz mérten mindent megteszünk az állatvilág, a nemzeti parkok megóvása érdekében” – mondta Julius Nyerere. Az afrikaiak ereje (pénze) azonban kevés. De miért is kellene nekik finanszírozniuk parkjaikat? A közös öröm közös felelősséggel, és ami sokak számára a legbosszantóbb, anyagi terhekkel jár. Ez is a globális világhoz tartozik. De mindenekelett a népeknek, nemzeteknek, közösségeknek és az egyes embereknek végre át kell esniük valamiféle „tudatmódosításon”. Farkas (2007) szerint az új *nemzettudat* összetevői a következők lehetnek: A) A nemzettudat történeti képződmény, az evolúciós versenyben létrejött emberi faj önszerveződésének egyik megnyil-

vánulása, következésképpen fejlődhet, változhat – *evolúciós nemzettudat*. B) Gaia (a Föld dinamikus rendszere), a bioszféra részei vagyunk (új természeti erőként felelősek a földi állat- és növényvilágért) – *ökológiai nemzettudat*. C) Az emberi nem részei vagyunk (nincsenek csak az emberiség egyes elkülönült részeit érintő problémák, minden emberi gond mindannyiunk gondja) – *humán nemzettudat*. D) A nemzettudatnak az egyes nemzetállamok és szerveződések együttműködésére kell épülnie – *globális nemzettudat*. E) Értékképző hagyományos nemzet-tudat – *kulturális nemzettudat*.

Eddig hittük azt, hogy mások problémái távoliak: hogy az állatok és növények csak azért vannak, hogy minket szolgáljanak (ennek implicit, rejtett üzenete: a többi ember is azért van, hogy minket szolgáljon). Már nem hihetjük ezt többé, ha felelősnek érezzük magunkat a saját és gyermekeink jövőjéért.

JEGYZETEK

¹ National Geographic Magyarország, 2006. szeptember.

² Klímaövezetek által megszabott bioszféraegység, amelyet növény- és állatpopulációkból álló életközösségek építenek fel. Nevüket jellemző növényzetükről kapják, pl. trópusi esőerdő, szavanna vagy tajga. Egy biom nemcsak az életközösségek összegezett halmaza, hanem az életközösségek közötti sokrétű kölcsönhatások révén magasabb szervezeti egység is.

³ Valójában egyetlen magánkézben levő, vadásztatással foglalkozó dél-afrikai állatpark sem „vadon”. Az állatok vagy adományként kerülnek a parkokba, vagy tenyésztik és vásárolják őket, de végül majd mindet lelövik. Azért valamennyi „szabadság” nekik is jár, ugyanis egy közelmúltban megjelent rendelet szerint az állatoknak 5-6 évet el kell tölteniük a parkban, mielőtt puskavégre kerülnének. „Afrikának visszaadni” egy oroszánt, ahogyan azt néhányan gondolják, különben sem lehetséges. Már évtizedekkel ezelőtt bebizonyosodott, hogy az ilyesféle kísérletek kudarcra vannak ítélve, az oroszán nem képes beilleszkedni a neki merőben új környezetbe. A „Bömbi-akciókra” fordított milliókat hatékonyabban is el lehetne költeni, ha a cél valóban az afrikai állatvilág megóvása lenne.

⁴ Az ökoszisztéma az ökológia egyik központi fogalma. Szaknyelvi és köznyelvi jelentése jelentősen eltér egymástól, ami számos félreértés forrása lehet. Ökológiai szaknyelvi értelemben az ökoszisztéma az ökológiai jelenségek értelmezése, vizsgálata céljából, (az ökológiai kutatómunka során) létrehozott rendszermodell. Köznyelvi értelemben azonban gyakran különféle valós élőlényközösségeket, társulásokat, élőhelyeket értenek alatta. Gyakran tekintik úgy, mint a társulás (biocönózis) és az élőhely (biotóp) együttesét. A köznyelvi és szaknyelvi jelentés közötti eltérés érthető, hiszen a mindennapi szóhasználatban valamely valós rendszert és ugyanazon valós rendszerről való elképzeléseinket, hipotéziseinket (a fogalmat és annak tartalmát) nem szoktuk élesen megkülönböztetni. Az ökoszisztéma mint rendszermodell azt a célt szolgálja, hogy egy konkrét élőlényegyüttes állapotáról és/vagy állapotváltozásairól (mint ökológiai jelenségekről) kialakított hipotéziseinket tudományosan tesztelni tudjuk. A tudományos modell,

Lányok Északkelet-Tanzániában (Bagamoyo)

ez esetben a hipotézisek nagyon pontos (tehát gyakran matematikai) megfogalmazása. A hipotézisek tesztelésére az ad lehetőséget, ha a rendszermodelljólatait (predikcióit) tapasztalati megfigyelésekkel vetjük össze, vagy kísérlet formájában vizsgáljuk. Ökoszisztémaként nagyon sokféle valós rendszer vizsgálható. Ökológiai rendszermodellt egy akvárium élőlényegyüttesére, egy petricsészében szaporodó baktériumpopulációra vagy akár a bioszféra egészére is felírhatunk. A modell azonban mindig egy leegyszerűsítést, lényegkiemelést jelent, így a modell viselkedése sohasem teljesen azonos a vizsgált objektum viselkedésével. Az ökoszisztéma modellek a kiválasztott ökológiai rendszer és környezete kapcsolatát vizsgálják. Ökoszisztémákat biomatematikai és bioinformatikai kutatómunka eredményeképpen környezeti információs rendszerek keretében készítenek el. (<http://hu.wikipedia.org>) ✨

FELHASZNÁLT IRODALOM

A. GERGELY, ANDRÁS

2007 A Maghreb mint turisztikai entitás. Afrika Tanulmányok Vol. 1., No. 1: 71-90.

ATTENBOROUGH, DAVID

1989 Az élő bolygó. Budapest: Novotrade.

ERDÉLYI, LAJOS

1977 Teleki Samu Afrikában. Bukarest: Kriterion Könyvkiadó.

ERHARD, ANDREAS

1977 Der Tourismus macht kaputt, was er sucht, indem er es findet – eine Reise nach Lamu. GW-Unterricht 65: 32-41.

ERHARD, ANDREAS

2000 Der Mount Kenia – Beobachtungen zu Tourismus und seinem (ausbleibenden) wirtschaftlichen Nutzen an einem kleinräumlichen Beispiel. GW-Unterricht 77: 19-28.

EHRlich, PAUL ÉS ANNE

1995 A fajok kihalása. Budapest: Göncöl Kiadó.

FARKAS, ANDRÁS

2007 A globális nemzettudat szükségességéről. Élet és Irodalom Vol. 51, No. 32: 9.

GARDNER, GARY

1997 A világ szántóföldjeinek megőrzése. In: A világ helyzete 1997. Budapest: Föld Napja Alapítvány.

GRZIMEK, BERNHARD

1968 Afrika kincsei. Budapest: Táncsics Könyvkiadó.

LERNER, JÁNOS

2006 Szafari: Elveszõ illúziók, avagy hová tűnt a leopárdcsontváz? In: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): Harambee – Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára. Pécs: Publikon Könyvek.

QUAMMEN, DAVID

2006 Veszélyeztetett eszmények. National Geographic Magyarország Vol. 4., No. 10: 70-75.

SPREITZHOFFER, GEORGE

1996 Tourismus Dritte Welt. Rucksacktourismus in Südostasien – Alternative als Alternative? GW-Unterricht 61: 65-68.

TARRÓSY, ISTVÁN

2006 Kelet-afrikai Föderáció: álom vagy valóság? In: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): Harambee – Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára. Pécs: Publikon Könyvek.

VOJNICH, OSZKÁR

1914 Hogyan vadászunk veszélyes vadra. Budapest: Singer és Wolfner.

VOJNITS, ANDRÁS

2000 Afrika – Az Atlasztól a Fokföldig. Budapest: Kossuth Kiadó.

VOJNITS, ANDRÁS

2006 Nemzeti parkok pró és kontra. In: Sebestyén Éva – Szombathy Zoltán – Tarrósy István (szerk.): Harambee – Tanulmányok Füssi Nagy Géza 60. születésnapjára. Pécs: Publikon Könyvek.

VORLAUFER, KARL

1995 Touristen, Umweltbelastungen und „nachhaltige Entwicklung“ in Kenya: Wahrnehmung, Bewertung, Verhalten Trierer Geografische Studien, 11: 233-245.

A fátermetű euforgia gyermekláncfüvünk rokona

T. Horváth Attila

Egy diplomáciai botrány háttere

A ruandai-francia kapcsolatok évtizedei

Újabb fejezettel bővült Ruanda igen mozgalmas jelenkori története akkor, amikor 2006. november 24-én a kis közép-afrikai állam megszakította diplomáciai kapcsolatait Franciaországgal. Az aktust kiváltó skandalum a francia Bruguière vizsgálóbírónak a jelenlegi ruandai rezsim felső vezetőit – Paul Kagame elnök közvetlen környezetét – megcélzó elfogatóparancsának kihirdetése volt. A vád szerint a körözendő személyek alaposan gyanúsíthatók azzal, hogy 1994. április 6-án parancsot adtak az akkori ruandai államfő, Juvénal Habyarimana gépének lelövésére, amely akciót korábban alaposan előkészítettek, és amely a népirtás elindításának közvetlen okává vált. A politikusok nyilatkozatháborúja azonnal megindult és a kutatók közül is sokan próbálják meg elemezni a történéseket, tovább növelve a ruandai válsággal és utóéletével foglalkozó publikációk tengerét. E tanulmány célja, hogy többféle léptékben vizsgálja a két ország kapcsolatának évtizedekre visszanyúló történetét, lévén a mostani, igen látványos események e nélkül nem érthetőek meg.

A volt gyarmati országok történetét általában a kényelmesen kezelhető „gyarmatosítás előtti, alatti, utáni” időszakokra oszthatjuk fel. A ruandai-francia kapcsolatok esetében mégsem ez a célravezető, lévén, hogy a függetlenségét 1962-ben elnyerő Ruanda korábban belga mandátumterület volt, kapcsolatai Fran-

ciaországgal csak később erősödtek meg. Célszerűbbnek tűnik az 1994 tavaszán-nyarán történt népirtás előtti, alatti és utáni időkre bontani a két ország történetének közös eseményeit. Ezt indokolja az is, hogy 1994 után Ruanda politikai történetének egészen új fejezete kezdődött el.

A két ország kapcsolatának elsősorban politikai és katonai vetületeit vizsgálom tanulmányomban. Mivel a ruandai krízisről magyarul kevés írás látott napvilágot, célszerű felvázolni a válság előzményeinek és lefolyásának eseménytörténetét is.

A KEZDETEK: EGY KIS ORSZÁG ÉS A FRANCIA AFRIKA-POLITIKA

A hivatalos ruandai-francia kapcsolatok 1975-ben, egy katonai szerződés megkötésével kezdődtek, mely jól illeszkedett Párizs Afrika-politikájának logikájába. Akkor e politika tengelyében kimondva-kimondatlanul az a meggyőződés állt, hogy Franciaország olyan nagyhatalom, amelynek természetes törekvése, hogy az egykori gyarmataival jó kapcsolatokat ápoljon, ezek révén gazdasági lehetőségeket próbáljon megteremteni a francia vállalatok számára, krízishelyzetekben közvetítsen, vagy akár be is avatkozzon. Az érdekszféra

Piac Mbuluban • Fotó: Nagy József

kohéziójának, a benne való hatékony fellépés lehetőségének és a hasonló megoldási módok alkalmazásának legfontosabb záloga a francia nyelv. Ez, mint az egykori gyarmatok közötti legerősebb kulturális kapocs, igen szoros kötelékek kialakulását eredményezte az egykori anyaországgal is.

A frankofónia, mint közös érték szolgált az egyik legfontosabb érvként arra is, hogy Párizs igyekezzen minél szorosabb kapcsolatokat kialakítani három olyan afrikai országgal, amelyek korábban nem francia, hanem belga gyarmatok (pontosabban mandátumterületek) voltak: a hatalmas kiterjedésű és igen nagy gazdasági lehetőségekkel kecsegtető egykori Belga-Kongóval, (Zaire, újabban Kongói Demokratikus Köztársaság) és két kis területű, szegény, de némi stratégiai jelentőséggel bíró országgal, Ruandával és Burundival.

Utóbbi államok 20. századi politikatörténetének meghatározó mozzanatai két népcsoport, a többségi hutuk és kisebbségben lévő tuszik viszonyában rejlenek.¹ A belga időszak az első világháború után kezdődött Ruandában. A belga adminisztrátorok az angol mintájú közvetett kormányzást a hagyományos társadalomban egyébként is nagy politikai hatalommal bíró és általuk – faji alapon – felsőbbrendűnek tekintett tuszi közösségre alapozták. A hatalomból kiszorult, gyakran megalázott hutu értelmiségiek réteg már a függetlenséget megelőző időszakban növekvő gyűlöletet érzett a tuszik iránt.

Ruanda 1961 januárjában lett köztársaság, és 1962. július 1-én vált függetlenné. Az ország első elnöke a hutu Grégoire Kayibanda lett. Rendszerének ideológiai alapja a hutu emancipáció véghezvittele volt. A belga gyarmatpolitika a függetlenség előestéjén már a hutukat kezdte favorizálni, mivel rájött, hogy a többségi helyzetben lévő – és saját hatalmi törekvéseiket nyíltan, hutuként megfogalmazó – politikai erőkkkel a jövőben is számolnia kell. A remélt politikai befolyást azonban a későbbi évek során az aktívabb és nagyobb erőket felvonultatni képes Franciaország szerezte meg. Ugyan Kayibanda is igyekezett a Franciaországgal való jó kapcsolatokra, azonban az igazán szoros szálak csak utódja, Habyarimana révén alakultak ki.

Kayibanda rendszere diszkriminálta a tuszikat, vagyis a gyarmati időszak tuszokra épülő és a szegregációt elősegítő politikáját a visszájára fordította. Az új hatalmi klientúrából kiszorultak a tuszik, sokan az emigrációt választották, mivel már 1959-től napirenden voltak az erőszakos tusziellenes megmozdulások. 1963-ban az emigránsok katonai akciót szerveztek, hogy visszatérhessenek. A sikertelen vállalkozás azonban újabb retorzióhoz vezetett, amely újabb menekülthullámot indított el.

Burundiban a tuszi elit át tudta menteni hatalmát a posztkoloniális időszakokra is, minek következtében sok tuszi menekült át Ruandából. A két ország viszonyában a menekültkérdés vált a legkomolyabb destabilizáló tényezővé. 1972 nyarán nagyszabású tisztogató akció keretében sok ezer hutut, főleg értelmiségieket öltek meg Burundiban, amely tömeges menekülthullámhoz

vezetett. Kayibanda hiába játszott ki Ruandában (ismételten) a tusziki elleni etnikai kártyát. A ruandai vezetés a függetlenség elnyerése után az európai országokban korábban ismeretes *numerus clausus*hoz hasonlóan rögzített a törvényekben: a tusziki számaránya az oktatásban és a munkahelyeken nem haladhatta meg az össznépességhez viszonyított számarányukat. A belga időszak eredményeképpen sokkal több tusziki került értelmiségi pályára, így a képzett munkaerő hiánya miatt a gyakorlatban lehetetlen volt betartani az etnikai kvóta által megszabott arányokat. Hiába indítottak széles körű kampányt az „egészséges arányok” visszaállítására 1972–73-ban, a hutu menekültek által okozott feszültségek, valamint az északi területekről beáramló hutuk ellenlébasainak politikai előretörése – ők főként katonák voltak – Kayibanda rendszerének végét jelentette. 1973 júliusában az északi hutuk körébe tartozó Juvénal Habyarimana tábornok vértelen puccsot hajtott végre. Fellépésével a tusziki megkülönböztetése ugyan nem szűnt meg, azonban hatalmának megszilárdulásával párhuzamosan egy viszonylag békés szakasz kezdődött a tusziki-hutu viszonyban.

ÚT A VÁLSÁGHOZ: MENEKÜLTEK ÉS KATONÁK

Habyarimana katonai képzettségű és gondolkodású vezetőként mindig nagy figyelmet fordított a tusziki emigránsok esetleges újabb visszatértenek veszélyére. Ezért egyik első fontos külpolitikai lépése volt a fent említett, 1975-ben Franciaországgal kötött szerződés. Ennek fő célja az volt, hogy elősegítse és szabályozza a francia katonai szakértők jelenlétét Ruandában, főként azért, hogy később létrejöhhessen egy önálló ruandai csendőrség. Katonai akciókban és a rend fenntartásában franciák nem vehettek részt. A szerződést 1983-ban módosították, utóbbi kitétel pedig eltörölték, amelynek rendkívüli jelentősége lett a későbbiek során.

A menekültek visszatérésétől való félelem nem volt alaptalan. Eleinte – mint a menekültek többsége a világon – a tusziki is a gyors visszatérésben reménykedtek, de ez nem jött el. A több hullámban emigrált tusziki (és persze hutu ellenzékiek) az évek, évtizedek során sajátos helyzetet éltek át: mivel a befogadó országokban szellemi tőkájükön kívül mást nem nagyon vihettek a munkaerőpiacra, sokan közülük képzett szakemberekké váltak. Ösztöndíjakat nyertek el és alapítottak, a több országban szétszórta emigránsok közös társadalmi-kulturális szervezeteket, újságokat létesítettek. Sok menekült Ugandában telepedett le, ahol, mivel az Idi Amin korszakát felváltó Milton Obote rendszere üldözte őket, természetes szövetségesre leltek az Obotét megdönteni akaró – és egyik nagyanyja révén ráadásul ruandai tusziki származású – Yoweri Museveni személyében. Museveni 1981-ben indított harca öt évvel később győzelemmel ért véget. A gerillaháború során formálódott egy olyan, katonailag képzett és tényleges harci tapasztalatokat szerző (jórészt tuszikiból álló) réteg, amely 1987-ben megalapította az RPF nevű szervezetet, melynek célja a Ruandába való visszatérés, valamint a puccsal

Iraki gyermekek – Gidamba • Fotó: Király György

hatalomra került Habyarimana rendszerének demokratizálása (vagy megdöntése) volt.² E célkitűzés közvetlen előzménye a ruandai menekültek és Museveni között megromló kapcsolatban keresendő. Az RPF sok tagja ugyan már Ugandában született, azonban Museveni alatt sem vált könnyebbé a helyzetük, nem tudtak beilleszkedni, lévén az új elnök sem hagyhatta figyelmen kívül a menekültek idegenségét hangoztatók és növekvő befolyásukat bírálók véleményét.

LA BAULE UTÁN: VÁLTOZÁSOK ÉS REMÉNYEK

Az 1990 júniusában La Baule-ban rendezett francia-afrikai csúcstalálkozón az egész földrész politikai életét befolyásoló döntések születtek. A kétpólusú világrendszer összeomlása Afrika stratégiai leértékelődéséhez vezetett, ezért valamit „kezdeni kellett” a földrésszel. A segélyező országok a demokratizálódásban látták a megoldást a legtöbb társadalmi problémára. Mitterand tudtára adta barátjának, Habyarimanának (is), hogy a további segélyeket ennek függvényében folyósítják.

Habyarimana alatt egyébként Ruanda világpolitikai tekintélye nőtt. Az ország a zavaros belpolitikai helyzetű szomszédjaihoz képest egy stabil, békés sziget, a segélyszervezetek hálás alanya volt. Nem hiába nevezték ekkoriban sokan Ruandát az „ezer segélymunkás országának”.³

A ruandai elnök elfogadta Mitterand javaslatát, nem kis részben azért, mert jó „reklámot” akart rendszerének: II. János Pál pápa az év szeptemberére tervezte útját a túlnyomórészt katolikusok lakta országba. A pápa látogatása utáni optimista hangulatot tovább növelte, hogy az elnök bejelentette a többpártrendszer iránti elkötelezettségét. A gesztus értékét emelte, hogy ez nem sokkal az APR alakulatainak betörése után történt (lásd később).

Az 1975-ban alakult állampártnak, az MRND-nek⁴ – amely a hutu emancipációs törekvéseket továbbra is központi kérdésnek tartotta – minden ruandai születésűt fogva automatikusan tagja lett. 1991 első hónapjaiban ugyan kezdtek új politikai mozgalmak, pártok alakulni, de mint a későbbi feszültségek fokozódása mutatja, nem lehet egyszerre háborúzni és demokratizálni.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztosságának becslése szerint 1990-ben 900.000 ruandai menekült élt Ugandában, Burundiban, Zairében és Tanzániában. (Melvern, 2000:26) A hét és félmillió lakosú, folyamatosan romló gazdasági helyzetű ruandai rendszer vezetői igen nagy nyugtalansággal fogadták az ugandai események hírért.⁵ Amikor 1990. október 1-jén az RPF katonai szárnya, az APR Uganda felől váratlanul megtámadta Ruandát, pánik tört ki, Habyarimana rendőrsége több ezer vélt vagy valós ellenzékít letartóztatott. Sokakat megöltek vagy megkínóztak. A helyzetet bonyolította a belföldi menekültek kérdése: sokan – főként hutuk – menekültek az APR elől a déli országrészbe.

Habyarimana rendszere több országból is kapott katonai támogatást: Mobutu, zairei elnök speciális alakulatait küldte az APR ellen, Belgium pedig 400 ejtőernyőst az országban élő 1700 belga állampolgár védelmére. A ruandai hadseregnek

(FAR, Forces Armées Rwandaises) október végére sikerült visszaszorítani az APR alakulatait. A siker elsősorban annak volt köszönhető, hogy Franciaország a Noroít-akció keretében – amely októbertől decemberig tartott – közel 700 katonát küldött Habyarimana segítségére.⁶ Habár a korábbi szerződésben nem a hadsereg, hanem a csendőrség támogatásáról volt szó, francia katonai szakértők a későbbiekben is nagy számban tartózkodtak a helyszínen, hogy segítsék a ruandai fegyveresek kiképzését. E tanácsadók számáról és a ruandai hadseregen belüli befolyásáról a korabeli francia közvélemény keveset tudhatott.

Habyarimana politikájára a későbbiek során egészen a haláláig a „kettős játék” volt a jellemző: a külföldnek szóló propaganda egyfelől a demokratizálás bajnokaként mutatta az országot – és persze elnökét. Másfelől, a belföldi ellenzéki erőket a rendszer igen „rámenősen” kezelte: bebörtönzéseket, „eltűnéseket” kockáztattak azok az újságírók és politikusok, akik az elnököt és körét bírálták. Az etnikai jellegű tisztogatások napirenden voltak szerzte az országban, még ha ezek mértéke meg sem közelítette a későbbiekét.

Mindezekkel együtt a kormány és az RPF között a további két-három évben megkötött, a békés hatalommegosztást és rendszerváltást elősegítő tűzszünetek és egyéb tárgyalási kísérletek némi reménységet jelenthettek a feszültségek külső szemlélőinek. Ugyan a megegyezésekben foglaltakat a felek gyakran áthágták és mindkét fél követett el atrocitásokat a civil lakosság ellen, úgy tűnt, van remény a problémák nyugodt rendezésére. A polgárháborús helyzet békés rendezését a nemzetközi szervezetek döntéshozói is szorgalmazták.

De Ruandában nemcsak a kompromisszumkereső erők hangját lehetett egyre gyakrabban hallani: a radikális megoldások hívei is politikai szervezkedésbe kezdtek. Legfontosabb politikai szervezetük a különféle pártok szélsőségeit ideológiai síkon összefogó Hutu Power irányzat volt. Milíciák jöttek létre, amelyeket az elnök köré csoportosuló radikálisok „maffiája”, az Akazu szervezett. Az Akazu jelentése – nehezen fordíthatóan – „háznépe valakinek”, mely arra utal, hogy ide csakis az elnök közvetlen bizalmasai, rokonai tartozhatnak.

1993. augusztus 4-én Arushában az RPF és a ruandai kormány – nemzetközi nyomásra – békeszerződést kötött. A megfigyelők az utóbbi évtizedek egyik legnagyobb diplomáciai sikereként könyvelték el az eseményt. A szerződésben foglaltak értelmében az elnök hatalma lényegesen csökkent, ellenzéki erőket is be kellett vonnia az átmeneti kormányba (köztük az RPF tagjait), és huszonkét hónapon belül választásokat kellett kiírnia. Katonai téren is mélyreható változásokat kívántak a felektől: a békefenntartó akciókhoz semleges nemzetközi erők behívását írta elő a szerződés – párhuzamosan a francia csapatok kivonásával, amelyet az RPF szorgalmazott. Emellett integrálni kellett az RPF alakulatait a ruandai fegyveres erők, a FAR rendszerébe.⁷ Ennek eredményeképpen december végén mintegy hatszáz RPF katona került Kigaliba.

Makuti javítása – Bagamoyo • Fotó: Király György

A ruandai szélsőséges erők totális kudarcként élték meg az elnökre kényszerített szerződést és szervezkedni kezdtek, mely a későbbi tragikus népiirtás előzményének bizonyult. Listákat állítottak össze a tuszi lakosságról és a hutu ellenzékieről, valamint fokozták a milíciák fegyvereseinek létszámát is.

Közben az ENSZ BT döntése értelmében megalakult az UNAMIR (UN Assistance Mission for Rwanda, francia rövidítése MINUAR), amely az Arushai Szerződés betartását volt hivatott ellenőrizni. A békefenntartók vezetője a holland Roméo Dallaire tábornok lett, aki október 21-én érkezett Kigaliba, pontosan azon a napon, amikor Burundiban meggyilkolták Melchior Ndayayét, akit mérsékelt hutuként néhány hónappal korábban választottak elnökké. Halála előrevetítette a ruandai békefolyamat esetleges kudarcát is. Dallaire-nek eredetileg 1260 katonája volt, létszámuk a későbbi kiegészítések után sem emelkedett 2500 fölé, ráadásul az állomány fegyverzete sem volt a legmegfelelőbb, mely szintén hozzájárult az ENSZ erők későbbi kivonásához.⁸

ZUHANÁS A POKOLBA

1 1994. április 6-án este az Arushából visszatérő Habyarimana gépe rakétatalálattól sújtva lezuhant. A gépen tartózkodott Cyprien Ntaryamira, Burundi elnöke, valamint a ruandai rendszer felső vezetésének több prominens képviselője is. A merénylők kiléte – a legkülönbözőbb, kémregényekbe illő történet-változatok ellenére – máig nem tisztázódott megnyugtatóan. Az elkövetők vagy a szélsőséges hutuk közül kerültek ki, akik így próbálták ürügyet teremteni a népiirtáshoz, vagy az RPF katonái voltak, akik a merénnyellett a diktatúrát akarták „lefejezni”, hogy később katonai erővel győzedelmeskedhessenek.⁹

Az ezt követő népiirtás – a polgárháborúval párhuzamosan – döbbenetes gyorsasággal és szervezethez jutott le. A Hutu Power körébe tartozó szélsőségesek számára nyilvánvaló volt, hogy a merénnyellett csakis az RPF lehet a felelős, és mivel a ruandai tuszi lakosságot „ötödik hadoszlop” tartották, szinte azonnal hozzáláttak a kiirtásukhoz. A népiirtók útjába próbált állni a kormányfő, a mérsékelt Agathe Uwilingiyimana, akinek az alkotmány értelmében át kellett volna vennie a meggyilkolt elnök pozícióját. Őt és helyetteseit szintén megölték, az elnökasszonyt védő tíz belga kéksisakossal együtt. A békefenntartók halála miatt az ENSZ kivonta csapatait és evakuálták a külföldieket is. A Jean Kambanda által alakított ideiglenes kormány a mérsékelt hutukat is üldözni kezdte. A három hónapig tartó öldöklés halottainak számát nyolcszázezerre-egymillióra becsülik, az áldozatoknak körülbelül a felét-kétharmadát az első három héten ölték meg.¹⁰

Az RPF eközben támadásba lendült és lassan nyomult előre. Több város bevétel után július 4-én foglalták el Kigalit. A korábbi rendszer vezetői és a népiirtó milícia, az Interahamwe elmenekült.

Franciaország a szóbanforgó időszak alatt két akciót szervezett: az Amarillys-hadművelet keretében április 9-én 300 ejtőernyős érkezett Kigaliba, hogy a város repterét biztosítsa az evakuáláshoz.

A másik akció a sok vitát kiváltó Türkiz-hadművelet volt. Június 16-án jelentette be Alain Juppé külügyminiszter, hogy országa „katonai erőkkel támogatott humanitárius beavatkozást” tervez. 21-én érkeztek az első francia katonák a zairei határ közelébe, másnapra Franciaország megkapta a felhatalmazást az ENSZ Biztonsági Tanácsától a beavatkozásra. A mandátum augusztus 21-éig szólt, utána a francia csapatoknak az UNAMIR második kontingense számára kellett átadniuk a helyet.

A június 23-án kezdődő Türkiz-hadművelet eredményeképpen 2500 francia katona nyomult előre, hogy humanitárius zónát létesítsen Ruanda délnyugati területén. Először ide, majd innen Zairebe menekültek tovább a népiirtó rezsim vezetői, valamint közel egymillió (más források szerint másfélmillió) hutu lakos.

AZ ESEMÉNYEK HATÁSA A TÉRSÉG ÁLLAMAIRA

A francia katonák menekülttáborok létrehozását támogatták Zaire keleti tartományaiban, a ruandai határ közelében. Ekkor még nem volt tisztán látható, hogy ennek mekkora hatása lesz Mobutu gyenge lábakon álló rendszerére. Zaire keleti tartományaiban a központi államhatalom válsága miatti igen zavaros politikai helyzetet a legkülönbözőbb politikai erők feltűnését eredményezte. A helyi politikai

Házfelújítás Zanzibáron • Fotó: Nagy József

tényezők mellett különféle emigráns szervezetek is megjelentek az említett térségben, amelyek rendszeresen hajtottak végre akciókat Uganda és Burundi kormányai ellen.

Mindehhez új pólusként járultak a frissen érkezett menekültek. Az Interahamwe, a FAR, és a népirtó rezsim elmenekült aktivistái uralták a táborokat, mely ürügyül szolgált az RPF katonáinak a beavatkozásra. Közben a hutu szélsőségesek egy régóta Zaire-ban élő tuszi eredetű népcsoporttal, a banyamulengékkal is összetűzésbe keveredtek. 1995 első felében a menekülttáborokból több támadást is indítottak az új ruandai rezsim ellen, amely ellenakciókkal válaszolt.

1996 szeptemberében Mobutu kormánya felszólította az összes, általa ruandainak tekintett személyt (beleértve a banyamulengéket is), hogy térjenek vissza Ruandába. Ennek hatására a banyamulengék összefogtak a menekülttáborok elleni megelőző csapás ürügyén Zaire területére mélyen behatoló RPF alakulatokkal. Az eszkalálódó harcok következtében valamennyi Mobutu-ellenes erő szövetségre lépett, és Laurent-Désiré Kabila vezetésével 1997 májusában a fővárost, Kinshasát is elfoglalták.¹¹

Nem túlzás azt állítani, hogy az 1994-es ruandai események közvetve Mobutu rendszerének összeomlását, illetve az „első afrikai világháborút” okozták. A Kongóvá visszakeresztelt hatalmas ország zavaros politikai harcaiban mind az emigráns hutuk – az Interahamwe és a FAR –, mind a Kagame-rezsim katonai alakulatai (APR) heves harcokat vívtak. A széthullás szélén álló kongói állam keleti területén található gazdag ásványkincseinek – gyakran illegális – kiaknázásához a jelenlegi ruandai vezetés nagy erőket mozgósított.¹² A jó üzletben egyes források szerint a politikai elit és a hozzá kapcsolódó üzletemberek is jól megszedték magukat.

A 2002 nyarán aláírt békeszerződés eredményeképpen Ruanda visszavonta csapatait. Ezzel párhuzamosan elkezdték a menekülttáborokból kikerült hutu félkatonai erők lefegyverzését is. A ruandai kormány a menekültek visszafogadásával kapcsolatban továbbra is fenntartja a jogot, hogy leellenőrizze őket volt-e bármilyen szerepük a népirtásban. A „tisztának” bizonyuló menekültek, visszatérésük után az „ingando”-nak nevezett átnevelő táborokban töltenek pár hetet.¹³

VITÁK A NÉPIRTÁSRÓL: KIÉ A FELELŐSSÉG?

A ruandai népirtás után a nemzetközi közvélemény joggal tehette fel magának a kérdést: kiket terhel a felelősség? Lehetett-e előre látni az események végkifejletét? Lehetett volna-e tenni valamit a megelőzés érdekében?

Több vizsgálat is zajlott, melyek válaszokat kerestek a súlyos kérdésekre. A belga szenátus 1997-ben állított fel vizsgálóbizottságot, a francia nemzetgyűlés és az Afrikai Egységszervezet

Eső Bagamoyóban • Fotó: Király György

hasonló testülete pedig egy évvel később kezdte meg működését. 2005 októberében a ruandai hatóságok is összeállítottak egy bizottságot hogy fényt vessenek Franciaországnak a népirtásban betöltött szerepére. Emellett több nemkormányzati szervezet is végzett vizsgálatot. A bizottságok által publikált jegyzőkönyvek igyekeztek a lehető legsokoldalúbban megközelíteni a kérdést.¹⁴ A történeti dimenzióktól kezdve a humanitárius segítség lehetőségéig minden lényeges területről részletekbe menő kutatásokat folytattak. Mindegyik jegyzőkönyv megállapította, hogy a közvetlen felelősség a népirtás helyi kitervelőie, de mindenhol konstatálták azt is, hogy az ENSZ döntéshozóit és a nyugati hatalmakat szintén terheli több-kevesebb felelősség.

Történeti dimenzióban nagy a közvetett felelőssége Belgiumnak, mert az általa kialakított kormányzás terjesztette el a korábban helyi kontextusban ismeretlen és a korabeli európai tudományosság fogalomkészletébe tartozó faji gondolatot. Ennek merev biogizmus meghatározó volt a későbbi kibékíthetetlen szembenállást hirdető politikai ideológiák kialakulásában.

A közelmúlt külső felelőseit keresve a szakértők a nagyhatalmak érdektelenségét, a baljós előjelek lebecsülését és az ENSZ erők „impotenciáját” tartották meghatározónak a válság kialakulásában és nem várt intenzitásában.

Rendkívül élénk társadalmi vita zajlott – és zajlik – Franciaországban, amelyben nemcsak a két ország kapcsolatainak ellentmondásai, hanem az egész francia Afrika-politika is górcső alá került.

Az országnak az eseményekben betöltött különösen nagy szerepét először a válság után közvetlenül megjelent könyvek és újságcikkek feszegették. A térség politikai kérdéseit jól ismerő belga újságíró, Colette Braeckman például a népi társról írott könyvében egy egész fejezetet szentelt a ruandai francia jelenlétnek. (Braeckman, 1994)

A – nemcsak újságírók által hallatott – kritikus hangok hatására ült össze a nemzetgyűlés vizsgálóbizottsága az egykori védelmi miniszter, Paul Quilès elnökletével. E bizottság, a már említettekhez hasonlóan, az ENSZ, más külföldi erők és különösen Franciaország szerepét volt hivatott vizsgálni a ruandai „sajnálatos eseményekben”. Az elkészült jelentés felemás eredménnyel zárult: egyfelől a rendkívül alapos vizsgálatok és a nagy mennyiségű tanúvallomás, szakértői meghallgatás értékes forrásanyagot jelent ma is. Másfelől, a bizottság által levont konzekvencia – Paul Quilès szavaival „Franciaország nem keveredett a tomboló erőszakba” – sok esetben éppenséggel ellentmondott a testület által összegyűjtött tanúvallomásokban foglaltaknak.¹⁵ A Quilès-bizottság csak hibákat állapított meg francia részről, bűnök nem.

Az elégedetlen hangok legerősebbike a Survie szervezettől jött, amely alternatív politikai mozgalomként az „akciózó” baloldali hagyományok megvalósítója. Ennek az NGO-nak a szellemi vezetője akkoriban François-Xavier Verschave volt, aki tágabb dimenziókban vizsgálta a ruandai tragédia francia vonatkozásait.¹⁶ Az általa indított vita hívószava a „Françafrique” és annak kritikája. E neologizmus a „Franciaország” és „Afrika” szavak francia megfelelőiből született évtizedekkel korábban. Az egykori anyaországhoz való hűség mintaképe, Houphouët-Boigny, Elefántcsontpart elnöke használta gyakorta a „France-Afrique” szóösszetételt, mellyel országa és az európai kontinens közötti szoros kapcsolatok áldásos voltára utalt. Verschave ebből csinált szójátékot, felbontva a „Françafrique” összetételt a „France à frie” szavakra. (Franciaország ... haszonvétele, „zsozsója”)

Az egybeírt szót ma már általában pejoratív felhangokkal használják az újságírók. Lényege, hogy Franciaország egykori afrikai gyarmatait pénzügyi, katonai, közigazgatási téren igyekszik összefogni, amelynek mozgatórugója volt a hidegháborús fenyegetettség, valamint a befolyásból származó gazdasági előnyök. A Françafrique-országok belpolitikája kvázi „francia belügy” is egyben. E befolyás soha nem szűnt meg igazán és ennek köszönhető jó néhány „hűséges” afrikai rezsim – sokszor kemény diktatúra – hosszú ideig tartó fennmaradása. A francia politikai elit évtizedekig lényegében pártállástól függetlenül támogatta e politikát, és a mindenkor köztársasági elnöknek szinte „hazafias kötelessége” volt fenntartania a jó kapcsolatot a frankofón afrikai vezetőkkel.¹⁷ Éppen a ruandai események hatására lazultak ezek a szálak, mivel a szocialista Jospin miniszterelnök által meghirdetett „ni ingérence, ni indifférence” – „sem beavatkozás, sem közömbösség” – elve a Françafrique hálózat visszaszorítását jelentette.

Ruanda a frankofónia okán került a Françafrique-országok közé. A Survie-csoport kezdettől fogva igyekezett feltárni és bebizonyítani a népi társban való esetleges francia bűnösséget. A Jacques Morel által szerkesztett kiadványban tételesen sorolják fel Franciaország és a későbbi népi társat előkészítő rendszer közötti kapcsolatokat, elsősorban az 1990 és 1994 közötti időszakra összpontosítva (Morel, 2002). Ebből kiolvashatóak az igen szoros szálak a két ország között, amelyeket a Françafrique „menedzselői” elrejtettek a francia közvélemény elől.

E kapcsolatok jó része katonai segítségnyújtás volt, melynek eredményeképpen a FAR létszáma négy év alatt a többszörösére nőtt. A francia tisztek sokszor de facto irányították a FAR-t. A katonai táborokban – ezek szinte törvényen kívüli területek voltak – egyes vallomások szerint még az elfogott RPF katonák kihallgatásait is vezették. Ezenkívül igazolványok és útlevelek ellenőrzését is végezték, karöltve a hatóságokkal (Morel, 2002, 8-11).

A DAMI-nak (Détachement d'Assistance Militaire à l'Instruction), amely a katonai kiképezéseket szervezte nagy szerepe volt a későbbi népi társ egyik legaktívabb résztvevőjének, az elnöki

gárdának a kiképzésében is.. Hasonlóan súlyos vád, hogy francia katonák a milíciák kiképzésében is részt vállaltak, valamint az, hogy Párizs az Arushai Szerződésben foglaltak ellenére fegyvert szállított a ruandai hadseregnek (Morel, 2002, 12-13).

Az Amaryllis- és a Türkiz-hadművelet sem volt makulátlan vállalkozás. Az Amaryllis-akciót bírálók a szemére vetették az akkori döntéshozóknak, hogy csak nagyon kevés ruandai állampolgárt evakuáltak az országból. Az ottani francia kulturális intézmények személyzetének jóformán az összes tuszi származású tagja később áldozatul esett az etnikai tisztogatásnak, miközben a kimentett ruandaiak szinte kivétel nélkül a népiertást előkészítő rezsim felső vezetői és családtagjai közül kerültek ki, élükön a megölt elnök feleségével, Agathe Habyarimana-val.¹⁸

A Türkiz-hadművelet még több kérdést vet fel. Ugyan a francia hadügy- és külügyminisztérium képviselői felhőborítónak tartották a jó szándék megkérdőjelezését, mondván országuk volt az egyetlen, amely humanitárius akciót vállalt Ruandában, a későbbi (civil) vizsgálatok azonban jó néhány problematikus mozzanatot találtak. Ilyen volt például az, hogy túl sok páncélos és túl kevés szállítójármű vett részt az akcióban, amely katonai támogatást leplezhetett. Emellett a Türkiz-zónában a francia erők nem fegyverezték le a népiertó milíciákat és katonákat, sőt egyes források szerint segítették azokat. Nem tiltották be a népiertás alatt elhíresült RTLM (Radio-Télévision Libre des Mille Collines, a rövidítés RTLM vagy RTLMC) adásait sem, amely a tuszik elleni uszítás és a népiertók instruálásának központi orgánuma volt, és amely Kigali eleste után a Türkiz-zónába költözött.

Súlyos harcok dúltak Biseseróban, egy Kibuye közeli kis településen, amely azon ritka helyek közé tartozott, ahol a tuszi lakosság sokáig szervezeten és többé-kevésbé sikeresen tudott ellenállni a támadásoknak. Ez részben a jól védhető domboknak, valamint a sűrű növényzetnek volt köszönhető, mely alkalmassá tette a területet a gerillaharcokra. Közel három hónapig tartottak ki a botokkal, kövekkel, bozótvágó késekkel felfegyverzett emberek, akik közül sokan éppen a sikeres ellenállás reményében menekültek ide a környező falvakból. Május közepén a milícia és a hadsereg megerősített alakulatai újult erővel folytatták a lakosság likvidálását, addigra már körülbelül 30000 embert megölve, miközben nagyjából ugyanennyien maradtak, akik napról napra fogya, de elkeseredetten folytatták a harcot. A francia alakulatok június 26-án érkeztek meg a térségbe a Türkiz-hadművelet eredményeképpen. A bozótból menekült túlélők előmerészkedtek, dacára annak, hogy a franciák kísérői között felfegyverzett milicisták is voltak. A francia katonák megígérték, hogy három nap múlva visszatérnek és evakuálják a túlélőket, a rejtékhelyeket ilyenformán megismerő milícia addigra azonban már közel ezer embert irtott ki (Morel, 2002: 44-45).¹⁹

A felelősség kérdése azonban nemcsak „földközben”, a helyszínen tartózkodó tisztek ténykedése kapcsán érdekes. Colette Braeckman közli könyvében a dokumentumait annak

a találkozóznak, amely Ephren Rwabalinda, a FAR alezredese és Huchon tábornok között zajlott Párizsban 1994 május 9-én. Ezen a megbeszélésen többek között szó esett a nemzetközi téren lehetséges francia támogatásról, francia katonák vagy máshonnan származó zsoldosok alkalmazásáról, illetve Rwabalinda „leadta a rendelését” is különböző típusú fegyverekre. Huchon tábornok figyelmeztette őt, hogy a nemzetközi közvélemény előtt tarthatatlan egy olyan rendszert támogatni, amelyet népiertónak tartanak, ezért elsődlegesen „a médiaháború (megnyerése) a legsürgősebb, minden más későbbi akciónak a feltétele.” (Braeckman, 1994: 243). Huchon később kikerült a ruandai ügyek felelősei közül a Hutu Power politikusaival ápolta túl szoros kapcsolatai miatt. A fellépés összehangolását pedig kódolt telefonos forró drót segítette Kigali és Párizs között.²⁰

Rwabalinda és Huchon tárgyalásai nem egyedi esetek, ha arra gondolunk, hogy a Hutu Power két fanatikus politikusát, az átmeneti kormány külügyminiszterét, Jérôme Bicomupakát és a szélsőséges CDR párt vezetőjét, Jean-Bosco Barayagwizát április 27-én maga Mitterand elnök fogadta Párizsban.²¹ A ruandai államférfiak később találkoztak Eduard Balladur miniszterelnökkel és Alain Juppé külügyminiszterrel is. Az átmeneti kormány elismerése, az ENSZ-ben való támogatása és effajta gesztusokkal való legitimálása további érveket szolgáltatnak a francia szerep bírálójának.

Mindezek ismeretében tesz fel a kérdést a Quilès-bizottság jelentésének következtetését bírálók: Franciaország politikacsinálói valóban nem tudtak a népiertás előkészítéséről, a faji törvényt hozó Habyarimana-rendszer visszásságairól, vagy arról, milyen volt az emberi jogok helyzete az országban?

KOMPLEXUS ÉS JÓ BARÁTSÁG

Arra a kérdésre, hogy miért volt e nagy befolyás és támogatás – a Françafrique stratégiai-gazdasági logikája mellett – két tényező ismerete segíti a válaszadást: az egyik a Fashoda-komplexus, a másik az elnökök, Mitterand és Habyarimana közötti barátság.

A Fashoda-komplexus a ruandai ügyekben egyébként is nagy szerepet vállalt francia katonai lobbival – és persze a külügyi döntéshozók – jellemzője. Fashoda egy kis falu volt Szudánban, ahol 1898-ban hetekig néztek farkasszemet egymással a francia és a brit expedíciós erők. Az incidenst a francia-angol területszerző vetélkedés jelképeként tartják azóta is, mely a franciák visszavonulásával ért véget. A Fashoda-komplexus lényege, hogy a francia katonák geostratégiai szempontból aggályosnak tartanak minden olyan akciót Afrikában, amely angol – vagy újabban inkább „angolszász”, azaz főként amerikai befolyású – területről indul és frankofón – azaz a Françafrique-országokhoz tartozó – országokat érint.

A frankofón Ruanda stabil bázisként szolgált Mobutu instabil országának szomszédságában, ráadásul ásványi kincsekben éppen annak leggazdagabb, keleti régiói (Kivu, Katanga) mellett.

Amikor 1990 októberében az RPF megtámadta Ruandát, Párizsban úgy érezték, mintha magát Franciaországot támadták volna meg. Ráadásul mindezt egy anglofón országból (Uganda) tették. Mivel az RPF katonai vezetőinek nagy része – a későbbi elnök, Kagame is – az USA akadémiáin tanult, kézenfekvő volt a velük szemben táplált bizalmatlanság. Sok francia katonai vezető szemében Uganda „Tuszország” volt, Museveni és Kagame pedig CIA-ügynök (Melvern, 2000: 30).

A másik tényező Mitterand és Habyarimana, valamint fiaik közötti barátság volt. A francia elnök személyes ajándéka volt például az a Falcon típusú repülőgép is, amelyben Habyarimana később halálát lelte. Habyarimana katonaként művelt, verseket citáló államfőként lopta be magát Mitterand szívébe. Az ifjabb Mitterand, Jean-Christophe, az Elysée-palota Afrika-ügyekért felelős vezetője volt, szoros kapcsolatokat ápolt Jean-Pierre Habyarimánával, a ruandai elnök fiával.

A későbbi események fényében kínos epizód kötődik egy újságban megjelent fényképhez, amely szinte jelképe lett a francia befolyásnak. A *Kangura* című újságot a későbbiekben a Hutu Power ideológiáját képviselő szélsőségesek kezdték el szerkeszteni még 1990 májusában. Az év decemberében, tehát alig két hónappal az APR betörése után jelent meg a lapban a hírhedt Hutu Tízparancsolat, amely a faji alapú gyűlölködést programszerűen fogalmazta meg, benne a sokat idézett nyolcadik parancsolattal: „A hutunak nem szabad szánalmat éreznie a tuszi iránt.”²² A lap borítóját két elnök, az egyiptomi Hoszni Mubarak és Mitterand fényképe díszítette. A képek alá azt írták: „bajban ismerni meg az igazi barátokat”, amely egyértelmű utalás volt a katonai segítségre. 1994 tavaszán keserű iróniával nevezték Ruandában sokan Mitterand-t „Mitterahamwénak.”²³

NÉPIRTÁS(OK)?

A Párizs felelősségét kutató francia személyek és szervezetek munkáját azért mutattuk be részletesen, mert a fentebb leírt vádak többé-kevésbé egybeesnek a ruandai vezetés által megfogalmazottakkal. Kagame elnök és környezete már az 1990-es évektől kezdve élesen bírálta Franciaországot Ruanda-politikájáért. A szavakkal vívott háború a népiirtás tíz éves évfordulójának megemlékezéseikor teljességedt ki. Kagame beszédeiben többször emlékeztetett arra, hogy a nagyhatalmak közül egyedül Franciaország nem kért bocsánatot és nem ismerte el felelősségét. Külön kitért a Türkiz-hadműveletre, amelynek nem volt más célja, mint az RPF előrenyomulásának megakadályozása.²⁴ A francia diplomácia tiltakozott a vádak ellen. Az álláspontok nem közeledtek.

Árusok a mbului piacon • Fotó: Nagy József

Közben a felelősség körüli sajtópolémia a két ország közötti feszültségek függvényében erősödött vagy halkult. A Kongói Demokratikus Köztársaság területén elkövetett ruandai tettek napvilágra kerülése után, a francia sajtóban is többen fogalmaztak meg vádakokat Kagame rendszere ellen.²⁵ Mivel a francia szerep franciaországi és ruandai bírálóinak hangja gyakran összecseng, egyesek szorosabb kapcsolatokat gyanítanak. A Survie szervezetet például egyenesen az „RPF cenzorának” nevezte Pierre Péan, akinek 2005-ben megjelent könyve jórészt eddig ismeretlen külügyi forrásokra alapozva elsősorban az RPF bűneivel foglalkozik (Péan, 2005).

Különösen érzékeny kérdés, hogy egyes vagy többes számban használja-e valaki a „népiirtás” szót. A „kettős népiirtás” elmélete szerint két, párhuzamos etnikai tisztogatás zajlott, tehát nemcsak a hutuk irtották a tuszikat, hanem fordítva is. Ha ez így van, az Arushai Nemzetközi Bíróságnak a jelenlegi rendszerhez hű erők között is vizsgálódnia kellene (Rusesabagina, 2006: 2-3).²⁶ Kétségtelenül az 1990-94 között az RPF által elkövetett etnikai tisztogatások és egyéb atrocitások is a népiirtás kategóriájába tartoznak. Az egyik legjobban dokumentált eset 1995 áprilisában történt Kibehóban, amely a hutuk menekülttábora volt. Az ide gyűjtött embereket az APR irányításával – nemzetközi felügyelet mellett – átválogatták, hogy a népiirtással gyanúsítottakat kiszűrjék, majd felelősségre vonják. A felek összetűzésbe keveredtek és a katonák több ezer menekültet lőttek agyon,

amelynek a külföldi megfigyelők is tanúi lehettek (Jordan, 1998). A Kongó területén lévő menekülttáborok elleni támadások miatt is felelősségre vonhatóak a Kagame-rendszer vezetői. Az ENSZ is elítélte, amikor 1996 októberében a népiirtók üldözése címén ruandai katonák szétverték e táborok többségét, megölve ártatlan emberek ezreit. Egyes becslések szerint százezres, mások szerint tízezres nagyságrendű volt a halottak száma, utóbbi becslés tűnik valószínűbbnek. (Ezen akciók nyomán rengetegen tértek vissza Ruandába, míg mások még messzebbre vándoroltak (Rapport de l’OUA, 2000: 209)).

A ruandai vezetés természetesen tiltakozik minden vád ellen és igyekszik bagatellizálni azok jelentőségét. Nem tagadja a kisebb hibákat, bűnöket, de úgy tartja, hogy ezek nem hasonlíthatók össze az 1994 tavaszán-nyarán történtekkel. Ahogyan Jacques Morel fogalmaz védelmükben: „Churchillt sem idézték be a nürnbergi perben Drezda bombázásáért, miért kellene Kagamét Arushába citálni?” (Morel, 2003)

A vitában Kagame és pártolói szerint a „kettős népiirtás” emlegetése nem más, mint a nagy számban külföldre menekült egykori népiirtók kísérlete arra, hogy bagatellizálják, relativizálják, vagy egyenesen tagadják a tuszikkal és mérsékelt hutukkal történeteket. Mivel sok értelmiségi menekült el, ők kiválóan képesek manipulálni a külföldi közvéleményt, és ebben támogatókra találnak azokban, akik bűnösek Habyarimana és az őt követő gyilkos rendszer támogatásában (Chrétien, 1997).

AZ ELNÖK GÉPE – EGY VALÓDI ÁLPROBLÉMA

Ebben a kontextusban értelmezhető Bruguière vizsgálóbíró elfogatóparancsa, amelynek fogadtatása igen ellentmondásos volt. A bíró a repülőgép francia személyzetének hozzátartozóit képviselve lépett fel a kérdésben. Kilenc személyt, köztük diplomatákat és magas rangú katonákat vádolt. A dokumentum három, korábban már többek által megfogalmazott vádat lát bizonyítandónak: Kagame az RPF fejeként parancsot adott ellensége, Habyarimana gépének lelövésére; ez az esemény robbantotta ki a népiirtást; Kagame mindenáron hatalomra tört, és mivel tudhatta, hogy a belföldi tuszi lakosság lesz a célpontja az öldökléseknek, machiavellista módon áldozta fel a civileket. Összességében tehát Kagame a valódi felelős, akivel szemben a bíró vizsgálatot javasol az Arushai Nemzetközi Bíróságon. Az elnök szóvivője elzárkózott attól, hogy belekeverjék a repülő ügyet is, mivel az álláspontjuk szerint nem kapcsolódik *közvetlenül* a népiirtáshoz.

A francia kormány Kigali lépését, a diplomáciai kapcsolatok felfüggesztését sajnálatosnak tartotta és arra hívta fel a figyelmet, hogy Párizs nem szólhat bele egy független bíró tevékenységébe.²⁷

A bíró által megfogalmazott vádak nemcsak Arushában és Kigaliban fogadták kritikával. Többen kételkedtek a bíró függetlenségében különösen annak ismeretében, hogy az UMP (Union pour un Mouvement Populaire) tagjaként Sarkozy mellett indult a törvényhozó választásokon 2007 júniusában. A vádak inkább csak arra valók, hogy jó pontokat szerezzen vele a Franciaország és a kormányzat Afrika-politikájának „régii fénye” után áhító szavazóknál.

A vizsgálat például csak az RPF-t tartja lehetséges elkövetőnek, pedig erről öt különböző hipotézis ismeretes a szakértők körében. A kihallgatott tanúk többsége az arushai bíróságon ítéletre váró katona, titkosszolgálati szakember és renegát, valamint külföldre szökött egykori RPF tagok, akik nyilvánvalóan ellenségesek a jelenlegi rezsimmel szemben (Braeckman, 2007).

Ez utóbbiak közül az egyik koronatanú külön említést érdemel. Abdul Ruzibiza Ruandában született, majd Burundiban nevelkedett. Az APR tisztjeként állítása szerint részt vett a repülő elleni akció előkészítésében. Később, 2001-ben Ugandába szökött, majd menedékjogot kapott Norvégiában, ahol jelenleg is él. Az általa írott könyvben tételelesen sorolja fel az RPF és különösen Kagame bűneit, amelyek lényegében nem különböznek a milíciák (Interahamwe) által elkövetett rémtettektől. Személyes motivációja ezek feltárásában az a tény, hogy családját kiirtották, amelynek az is oka volt, hogy az APR katonái nem voltak eléggé aktívak a népiirtás megfékezésében, valamint nem akarták, hogy az ENSZ erők beavatkozzanak, mivel azok akkor megakadályozták volna az RPF győzelmét is. Habár a könyvében lévő ellentmondások sokakat nem győztek meg a benne foglaltak igazáról, eddig mégis ez a legkomolyabb forrás, amely, mivel egykori „belső embertől” származik, olyan tényekre is fényt vet, amelyeket máshonnan nem ismerhetnénk (Ruzibiza, 2005).

A könyv egyik állítása szerint az, hogy az RPF által elkövetett népiirtás nem vált ismertté a világgözvélemény számára, mindenekelőtt a profi kommunikációs stratégiának köszönhető, amelyet nagy fegyellemmel valósítottak meg. Az RPF soha nem ismerte el azt, hogy népiirtást követett volna el, szemben az erre lényegében nyíltan felszólító Hutu Power erőivel. Nem hagytak nyomokat, sőt, egyes esetekben az általuk megölték holttestét az Interahamwe által megöltékével keverték össze. Ennek a „diszkrét” népiirtásnak kevés nyoma maradt.

A kommunikációs stratégia másik fontos eleme volt a „népiirtás” szó instrumentalizálása. A „népiirtás” kifejezés a nyugati világban rendkívül negatív asszociációkat kelt, elsősorban a zsidó Holokauszt miatt. Ezért „népiirtónak”, megosztó ideológiát terjesztőnek bélyegeztek – és bélyegeznek ma is – minden ellenékit, legyen az belföldön vagy külföldön, aki megkérdőjelezi a népiirtókat legyőző RPF hatalomhoz való jogát (Brauman-Smith, 2000).

Sóderyártás Kiruban • Fotó: Király György

A ruandai vezetés természetesen tiltakozik minden vád ellen. Szerintük Franciaország nyílt médiaháborút folytat ellenük, amelybe logikusan illeszkedik a vizsgálóbíró tevékenysége. Mivel az elnök bevallottan kemény kézzel kormányoz és sok ellenséget szerzett, álláspontjuk szerint csak idő kérdése volt, hogy találnak valaki olyan személyt, mint Ruzibiza. Vele kapcsolatban csak az a kérdés, ahogyan Kagame fogalmazott egy interjúban, hogy ő „manipulátor, vagy manipulált” személy. Sértettsége személyes tragédiájából fakad. Ami az RPF stratégiáját illeti, ott pedig a lehető legjobbat választották: katonai erővel zúzták szét a kormányerőket.²⁸ A nemzeti megbékélés és demokratizálódás – minden „aknamunka” ellenére – jó irányban halad, amit a gazdasági sikerek és az olyan gesztusok is mutatnak, mint az ország adósságának elengedése (Jeune Afrique, 2006).

Bruguière vádjai tehát – a ruandai vezetés szerint, amely ezt többször is hangsúlyozta a médiában – semmi újat nem tartalmaz a régóta ismételtékhez képest. Hozzáteszik gyakorta azt is, nem minden céltartalom nélkül, hogy mindezekkel annak idején már a népirtók is vádolták őket.

ÚJ TÁVLATOK – FRANCIAK NÉLKÜL

A Ruanda gazdasági és geopolitikai irányultságát befolyásoló lépések ugyan nem olyan látványosak, mint egy követség bezárása, de fontosabb folyamatokról árulkodnak. Ruanda elmúlt tizenhárom éve a hidegháború utáni nagyhatalmi befolyás átrendeződését mutatja, amely Franciaország afrikai térvesztésében, illetve az Egyesült Államok térnyerésében fejeződik ki. Azáltal, hogy „angolszász” befolyású, anglofón vezetői vannak az országnak, új stratégiai lépések születtek. 2007. június 6-án például bejelentették, hogy

kilépnek a Közép-Afrikai Országok Gazdasági Közössége tagjai közül (CEEAC; Communauté économique des Etats de l’Afrique centrale).

Emellett régóta látható egy erőteljes törekvés a kelet-afrikai országokkal való szorosabb gazdasági kapcsolatokra. E politika eredményei ez év július 1-én teljesedtek ki, amikor Ruanda és Burundi teljes jogú tagjává vált a Kelet-afrikai Közösségnek. E lépést az is indokolta, hogy az elmúlt években a külkereskedelmi tevékenység hetven százaléka zajlott a Közösséget korábban alkotó három állammal, Kenyával, Tanzániával és Ugandával.²⁹ Az új tagság új kultúrpolitikai lépéseket is igényel. Habár a politikusok gyakran hangoztatják, hogy nem akarják leépíteni a frankofón államok közösségével meglévő jó kapcsolatokat – mivel már elmúltak azok az idők, amikor csak Franciaország diktált minden téren – látható, hogy az angol nyelv használatának előretörése nem akad meg. Emellett új lendületet kapnak azok a korábban már szorgalmazott lépések, amelyek a szuahéli nyelv további terjesztését tűzték ki célul.

A Kelet-afrikai Közösséghez való tartozás az Indiai-óceán térségében fekvő piacokkal való szorosabb kapcsolatok reményét rejti magában.

Mit fog hozni Ruanda következő tizenhárom éve? A viszonylagos gazdasági-politikai stabilitás miatt egyelőre nem úgy tűnik, hogy a nagyhatalmi trendek megfordulnak, és Franciaország újra „erőre kap” Ruandában. A ruandai vezetés továbbra is átgondolt kommunikációs stratégiájának „látványosságai” – ilyen volt például a 2002-ben lecsukott korábbi elnök, Pasteur Bizimungu szabadon engedése ez év áprilisában, az évfordulás megemlékezések kapcsán – jó reklámként szolgálnak a világ közvéleményének meggyőzésére, vagy legalábbis befolyásolására.³⁰

Mbulu piac • Fotó: Király György

A nagyívű modernizációs elképzelések, mint például az, hogy a butarei egyetem és vonzaskörzete egyfajta közép-afrikai Szilikon-völgy legyen, vagy a telekommunikációs eszközök rohamos fejlesztéséből fakadó előnyök kihasználása, csak hosszú távon tűnnek reálisnak, de az új gazdasági kapcsolatrendszer segíthet a megvalósításukban. A bizalmat – és persze a Franciaországot felváltó új támogatók segítő szándékát – jelzik az olyan gesztusok, mint az ország adósságának elengedése 2005-ben.

Az idő mindenestre Kigalinak dolgozik. Minél távolabb kerülünk a 1994-es eseményektől, annál kevésbé kényelmes feszegetni a múltat, ráadásul egyre nehezebb is mindenki számára elfogadható bizonyítékokat találni. Ruanda és Franciaország kapcsolatait csak kölcsönös kompromisszumok árán lehetne javítani, ahol mindkét félnek engedményeket kellene tennie, amely – rövid távon – súlyos presztízsveszteséget jelentene. Az enyhülés halvány jelét mutatják az olyan gesztusok, mint Habyarimana özvegye franciaországi menedékként való vizsgálása ez év januárjában, akinek „felfedezték” a népiirtásban való esetleges felelősségét, ami miatt akár el is ítélik.

Kérdés az is, hogy Nicolas Sarkozy markáns személyiségével nyer-e vagy veszít a francia Ruanda-politika. Őt egyébként éppen mostanában „találták meg” a felelősség vizsgálói, tudniillik 1993-1995 között pénzügyminiszterként tudnia kellett a népiirtó rezsimet támogató pénzügyi tranzakciókról.

Mindezek fényében úgy tűnik, a két ország kapcsolatai a jövőben is tartogatnak még olyan „látványosságokat” mint a követségek bezárása. ☀

JEGYZETEK

- ¹ Ennek az írásnak nem lehet célja, hogy a hutu-tuszi viszonyt, annak történeti-szociológia vonatkozásait bemutassa. Az 1994-es ruandai események történeti háttéréről e cikk szerzőjének egy tanulmánya olvasható az interneten. (T. Horváth, 2004)
- ² Az RPF-et a francia források FPR-ként említik (Front Patriotique Rwandais). E szervezet katonai szárnyának neve RPA (Rwandan Patriotic Army), franciául APR (Armée Patriotique Rwandaise). A szervezet másik neve Inkotanyi, amely „bátor harcosok”-at jelent.
- ³ Az ország földrajzi adottságait kifejező állandó jelző: „az ezer domb országa”. (Le pays des mille collines). A Hotel Ruanda c. film címadó szállójának a neve is Hôtel des Mille Collines.
- ⁴ Mouvement Révolutionnaire National pour le Développement, azaz Nemzeti-forradalmi mozgalom a fejlődésért.
- ⁵ A kávé világgiazi árának 1985-ben történt leértékelődésétől kezdve fokozatosan romló gazdasággal kellett szembenéznie a rezsimnek.
- ⁶ Ezzel együtt a belga katonai befolyás visszaszorult. A francia alakulatok létszámáról a források ellentmondanak, a DGSE (a francia katonai titkosszolgálat egyik intézménye) alakulatai is a helyszínen tartózkodtak, amelyeknek harci helikopterek is voltak.
- ⁷ A kormányerők 35000 katonával, az RPF (pontosabban a katonai szárny, az APR) 19000 főt számlált. A közös erőknek 20000 főből kellett volna állniuk, ennek hatvan százalékát adták volna a FAR erők. (Rapport de l’OUA, 2000: 67)
- ⁸ Dallaire tábornok megírta visszaemlékezéseit, amelyek fontos forrással szolgálnak. /Dallaire, 2003/
- ⁹ Több más hipotézis is ismert az indítékokról: elképzelhető (bár nagyon kicsi az esélye) hogy a célpont Ntaryamira volt, vagy az, hogy a merénylők egy a térségben közlekedő belga katonai szállítógépet akartak lelőni. Emellett vannak szemtanúk, akik fehér katonákat láttak a merénylet környékén, amely titkosszolgálati – vagy zsoldos – elkövetőket valószínűsít.

- ¹⁰ Az eseményekről olvasható könyvek magyarul: de Broqueville, 1999; Hatzfeld, 2006 és a korábbi időszakról szóló „szociografikus regény”: Szöllösi Nagy, 2005.
- ¹¹ A közelmúlt kongói politikájának történetéről és a ruandaiaknak ebben betöltött szerepéről magyarul lásd: Szabó, 2007.
- ¹² Kivu tartomány több területén bányásszák (gyűjtik) az angol nyelvű szakirodalomban *coltan* néven ismert ércet. Ez a szóösszetétel a nióbbium a tantál elemek nevéből ered. Mindkét fém világgiazi ára a többszörösére emelkedett az utóbbi évek félévezetőiparának robbanásszerű fejlődése miatt. (Megjegyzendő, hogy angol nyelven a nióbbium neve *columbium*.) Ezen az ércen kívül aranyat is találni itt, de a Kasaiból származó gyémánt egy része is ezen az úton kerül Afrika keleti országaiba. A coltan bányászatát a térségben tartózkodó katonai-félkatonai alakulatok ellenőrizték (és ellenőrzik ma is), melyek gyakran terrorizálták vagy rabszolgamunkásként alkalmazták a helyi lakosságot.
- ¹³ Az ingando-ról e cikk szerzőjének írása olvasható a Hét c. folyóiratban: T. Horváth, 2005.
- ¹⁴ A jegyzőkönyvek az interneten is hozzáférhetőek, ld. Felhasznált irodalom.
- ¹⁵ A bírálói által sokat idézett sor: „(...) la France n'est pas impliquée dans ce déchainement de violences.” Idézi: Morel, 2002: 2.
- ¹⁶ A 2005-ben elhunyt Verschave nagy vitákat kavaráó könyveivel sok ellenséget is szerzett. Nagy médiaesemény volt Franciaországban 2001-ben, amikor három „Françafrique” államfő (Omar Bongo, Idriss Déby és Denis Sassou-Nguesso) az egyik könyvében írottakért beperelte őt. A Survie ruandai kérdésekkel foglalkozó bizottságának (Commission d'enquête citoyenne) honlapja: <http://www.enquete-citoyenne-rwanda.org/>
- ¹⁷ A Françafrique-ről és Franciaország (nyugat-afrikai) gazdasági kapcsolatairól lásd: Cszimadia, 2007.
- ¹⁸ Közülük később többeket a népiértők bűneit vizsgáló Arushai Nemzetközi Bíróság (ICTR, franciául TPIR) elítélt.
- ¹⁹ Bisesero történetéről sokan írtak később a nyugati sajtóban és a jelenlegi ruandai rezsime megemlékezéseinek is visszatérő eleme az ellenállók bátorságának méltatása. A túlélők közül hatan pert kezdeményeztek 2005-ben a francia katonai bíróságon a Türkiz-zónában történtek francia felelőseit keresve.
- ²⁰ E forró drót használatát mutatja a Hotel Ruanda című film egy jelenete: a szállodalánc franciaországi főnökének egy telefonjába kerül, és a szálló tuzsi lakóit összegyűjteni jött katonai alakulatot – felsőbb parancsra – visszahívják.
- ²¹ Mindketten ítélet előtt állnak Arushában.
- ²² A teljes szöveget közli: Chrétien. Magyarul ld. T. Horváth, 2004, függelék. A lap főszerkesztőjét, Hassan Ngezét Arushában – több más egyéb ügye miatt is – elfélték.
- ²³ Gyakran idézik azt a mondatot is, amelyet a Le Figaro 1998. január 12-i száma közölt egy cikkében. Eszerint 1994 júliusában Mitterand bizalmas körben azt mondta: „Az ilyen országokban [mint Ruanda] egy népiértás nem túl fontos dolog.” (Dans ce pays là, un génocide, c'est pas trop important.)
- ²⁴ RFI „Je vous le dis en face!” 2004/04/08
- ²⁵ Péan mellett Stephen Smith az, aki régóta ír az RPF tetteivel kapcsolatban. A Libéraion és Le Monde Afrika-szakértője gyakran és régóta vitázik Ruanda-ügyben a Survie aktivistáival és olyan újságírókkal, mint Colette Braeckman vagy a történész Jean-Pierre Chrétien. Megfigyelhető egy sajátos polarizálódás a némileg leegyszerűsített „pro-RPF-nek” és „pro-hutunak” nevezett diskurzus képviselői között. Egyesek, mint a népiértás során éppen Ruandában tartózkodó kutató André Guichaoua, vagy a szociológus Claudine Vidal, az utóbbi időben némely új bizonyítékok fényében revidálta korábbi véleményét, és elismerte az RPF sokkal komolyabb felelősségét az események alakulásában. Vidal ezzel együtt az akkori francia szerepvállalást – ahogyan egy rádióinterjúban fogalmazott – katasztrofálisnak tartja.
- ²⁶ Sajátos pályafutást mondhat magáénak Paul Rusesabagina, a Hôtel des Mille Collines szálló igazgatója, akinek a történetét dolgozta fel a Hotel Ruanda c. film. Mérsékelt hutuként, ráadásul tuzsi felmenőkkel is rendelkezve a jelenlegi rendszer jó reklámja lehetne, hiszen – mint a filmből is kiderül – rengeteg embert, jórészt tuzsikat mentett meg 1994-ben. A filmben az RPF-ről kevés szó esik, nem véletlenül, ugyanis Rusesabagina pár évvel ezelőtt kényszerült elhagyni Ruandát, mert – vélhetően Kagame titkosszolgálatának emberei – egy éjszaka a saját házában támadták meg. Aktivistaként, ismertségét kihasználva emelte fel a hangját több Afrikával kapcsolatos ügyben, az elmúlt időkből például Darfúr kapcsán. A hivatkozott írása az RPF által elkövetett bűnököt rendszerezi.
- ²⁷ Jean-Louis Bruguière neve jól ismert nemcsak Franciaországban, hanem a világon máshol is. Egy antiterrorista ügyekkel foglalkozó bírói testület fejeként sok mindennel foglalkozott, Carlos ügyétől kezdve az Al-Kaida hálózat pénzügyi akcióiig. A Kagame elleni vádak már 1998-ban megfogalmazta egy jelentésében.
- ²⁸ A kisebb létszámú és teherautókkal, nehéz fegyverekkel kevésbé felszerelt RPF stratégiája a városok körülzárása és az erők lassú felmorzsolása volt, amelynek katasztrofális következményei lettek a bent rekedt tuzsi lakosság számára.
- ²⁹ A Kelet-afrikai Közösség távlatairól lásd: Tarrósy, 2007.
- ³⁰ Amikor 1994 nyarának végén az RPF alakított kormányt, Pasteur Bizimungu lett az új köztársasági elnök. Ő a hetvenes években Habyarimanához állt közel, de később kiábrándult és Belgiumba költözött, majd csatlakozott az RPF-hez. Általában úgy tartják, hogy mérsékelt hutuként csak a „rendszer reklámja” volt, az igazi hatalmat az alelnök Kagame birtokolta. 2000-ben leváltották, utána gyakran adott hangot a rendszerrel szembeni elégedetlenségének. Pártot próbált alakítani, amelyet utódja Kagame az etnikai megosztás vádjával azonnal betiltott. 2002-ben polgári engedetlenség és szervezkedés miatt börtönözték be.

Davis Mwamfupe

A tanzániai Dar es Salaam város terjeszkedése:

szerencse vagy csapás a város körüli megélhetés szempontjából?

BEVEZETÉS

Etanulmány célja, hogy néhány tényvel hozzájáruljon ahhoz a régóta tartó vitához, amely a városi terjeszkedés város körüli megélhetésre tett hatását vizsgálja. A városi terjeszkedés egyrészt a város körüli természetes tájak és a gyarapodó jövedelemforrások átalakulásával van összefüggésben. Másrészt, egyes nézetek szerint a városok növekedése a legfontosabb mezőgazdasági területek elvesztéséhez vezet, és ezáltal rossz irányban befolyásolja a jövedelemforrások alternatíváit. Mivel a városi terjeszkedés város körüli falvakra gyakorolt hatásainak mind történelmi, mind földrajzi vonatkozásai is vannak, e tanulmány Dar es Salaam városát használja példaképpen, hogy megvizsgálja, miként változtak a város körüli megélhetési források a városi terjeszkedés hatására. Négy város körüli faluban végzett felmérés kimutatja, hogy a települések helyzeti előnyéből adódóan jövedelemforrásaik megváltoztak és változatosabbá váltak. Ezek a változások megfigyelhetők a fölműveléstől való függőség csökkenésében, továbbá a nem farm-jellegű és kitermelő tevékenységek elterjedésében. A kitermelő tevékenységek megjelenése azonban komoly környezeti károkat okoz és fenyegeti a természetes forrásokat, amelyre a helyi jövedelemforrások épülnek. A tanulmány arra a következtetésre jut, hogy

a városi terjeszkedés elkerülhetetlenségét figyelembe véve ki kell alakítani olyan stratégiát, amelyben a környezet megóvása és a város körüli lakosság jövedelemforrásának növelése között egyensúly alakul ki.

A városi terjeszkedés város körüli területekre tett hatásait vizsgáló számos szakirodalom kiemelten kezel egy régóta tartó vitát, amelyben egymástól igen eltérő nézetek versengenek. Az egyik nézet szerint a városi terjeszkedés a város körüli jövedelemforrások, illetve a természeti tájak átalakulásával van összefüggésben. Ez a megközelítés a város körüli körzeteket „dinamikus piacok és dinamikus helyek”-ből álló területekként jellemzi (USAID, 1995), és amint a városok növekednek, a város körüli fölművelés is növekszik a városi igények kielégítése érdekében. A városok terjeszkedése új piacok kialakulásához és a tulajdonjogok különböző magánjogokká való átalakulásához is vezethet. Mindkét erő több vállalkozás kialakulását és a helyi gazdaság átalakulását eredményezi. A városi terjeszkedés és az ebből adódó városkörüli átalakulás több lehetőséget nyújt azok számára, akik képesek egyszerre kihasználni a városi és vidéki területek nyújtotta előnyöket.

Egy másik nézet szerint a városok jogtalanul terjeszkednek a város körüli területeken, mivel ez a legfontosabb megművelt

földek elvesztéséhez vezet (Barrow, 1991; Vleugels, 1990). Ez a veszteség jelentős azokban a fejlődő országokban, ahol az élelem és a lakosság arányainak egyensúlya labilis, és ahol a terjeszkedés a legtermékenyebb mezőgazdasági területeket emészt fel. Továbbá a mezőgazdasági jövedelemforrások csökkenése az informális gazdaság növekedését is eredményezi oly módon, hogy az több szereplőt bebezár a általános gazdasági hozamnövekedés nélkül.

A városi növekedéssel összefüggésbe hozható a birtok csökkenő biztonsága, amely meggátolja a hosszú távú befektetéseket, ugyanakkor serkenti a „farming to quit” („gazdálkodj és szállj ki”) földművelési mintákat (NRI/UST, 1997). Maxwell szerint (1998) a városi növekedés hozzájárul a viszonylag önálló, szükségletre termelő mezőgazdaság kiszorításához anélkül, hogy azt olyan gazdasági rendszerrel helyettesítené, amely biztosítja a közösség és az egyén túlélését. A mezőgazdasági területek elvesztésén túl a városi terjeszkedés az intenzív nyomás és szegényes földhasználat-tervezés következtében jogtalanul érintheti a törékeny ökoszisztémákat is (Bernstein, 1994). Ezt tovább komplikálja a városi menedzsment kapacitásának és általában tervezésnek a hiánya, amely városi terjeszkedéshez és a környezet rohamos pusztulásához vezet (Konate, 1993).

A versengő nézetekből egyértelműen kiderül, hogy a városi és városkörnyéki viszonyok mind történelmi, mind földrajzi jellegűek. Valóban, míg egyes csoportok az új lehetőségekből hasznot húz-

nak, addig a felmerülő korlátozások a kis vagyonnal rendelkező, sebezhető csoportokat túlélési stratégiák alkalmazására kényszerítik. Ez részben indokoltá teszi azt, hogy a városi terjeszkedés város körüli területekre tett hatását szükséges egyenként megvizsgálni, és Dar es Salaam városa csupán egy eset.

MÓDSZERTAN ANYAGGYŰJTÉS ÉS ANALÍZIS

Etanulmány megállapításai Dar es Salaam város négy környező falvának kétszáz háztartásában végzett felmérésekre alapulnak. Ezek a falvak a Morogoro út mentén található Kiluvya és Kwembe, ahol a városi terjeszkedés üteme a leggyorsabb, továbbá a Kilwa út mentén fekvő Kongowe és Yasemwayo, ahol a városi terjeszkedés viszonylag lassú.

Az adatgyűjtés különböző módszerei között szerepelnek a háztartásokban végzett felmérések, a Fókusz Csoport Viták (FCsV) és a vagyonfelmérő eljárások. Mind a négy faluból rendelkezésre áll a jövedelemforrások jellegzetességeit kimutató, mennyiségi adatokat tartalmazó strukturált kérdőív. A háztartásokat felmérő kérdőívet a Fókusz Csoport Viták (FCsV) egészítik ki. A FCsV fő célja az volt, hogy azonosítsa a városi terjeszkedés által befolyásolt jövedelemforrások közös jellegzetességeit. Ezek az interjúk tették lehetővé a vagyonfelmérési feladat megtervezését. A vagyonfelmérés a lakosság vagyontárgyainak, és a városi terjeszkedésből adódóan rendelkezésre álló jövedelemforrás-stratégiáknak elemzése alapján készült.

DAR ES SALAAM TERJESZKEDÉSE ÉS VÁROSKÖRNYÉKI ÖVEZETE

Dar es Salaam az Indiai-óceán mellett, Afrika keleti partján fekszik. Tanzánia legfontosabb, több, mint 3 millió lakosú városa, amelynek lakossága az ország város lakóinak 35%-át teszi ki (URT, 2004). Dar es Salaam város terjeszkedése főként a szomszédos területek hozzácsatolásán keresztül zajlik. Ebből adódóan a város körüli területek formája szabálytalan, és a városi hatások ujj-szerű kiugró részekként mutatkoznak leginkább a fő útvonalak mentén. Mindamellet, hogy a városi terjeszkedés üteme gyors, egyben ellenőrizhetetlen is, és részben tükrözi a növekvést megfelelően kezelni nem tudó városi adminisztráció tehetetlenségének.

Dar es Salaam város terjeszkedésének eredményeképp létrejött egy határozott jellegzetességekkel bíró városkörüli határterület, amely mind a várostól, mind a vidéktől eltér. Ez a város körüli zóna tipikusan a szub-szaharai Afrika sajátosságaival rendelkezik (ilyen pl. a városi és vidéki földművelés keveredése). Annak ellenére, hogy a Dar es Salaam körüli zónák nagy része még művelt mezőgazdasági terület, a természetett növények típusai megmutatják a városi terjeszkedés hatásait. A városi terjeszke-

désre jellemző, hogy a faültetvények és a földterületek megművelésének egyéb formáit az intenzív városi piacra termelés váltotta fel. Ez leginkább a Morogoro út mentén fekvő falvakra jellemző, ahol a városi terjeszkedés üteme a leggyorsabb. A délen fekvő területeken túlnyomórészt még olyan hagyományos növényeket termesztettek, mint például a kesudió, de Dar es Salaam városi piacára elenyésző mennyiségű termelnek.

VÁLTOZÁSOK A VÁROSKÖRÜLI JÖVEDELEMFORRÁSOKBAN: SZERENCSE VAGY CSAPÁS?

Carney szerint (1998) a megélhetés az adottságokból, a (mind anyagi, mind társadalmi) tőkéből és a megélhetés szempontjából fontos tevékenységekből áll. Ezért a megélhetésben bekövetkezett változások utalnak a vagyongyarapodásra vagy veszteségre és a jövedelmet biztosító tevékenységek változásaira. A városi terjeszkedés kontextusában ezek a változások új gazdasági tevékenységek megjelenésében és kiterjesztésében, illetve új készségek fejlődésében mutatkoznak. A változások maguk után vonhatják az olyan vagyontulajdonosokat vagy gyarapodókat, mint például a földművelési területek, házak vagy egyéb értékes, a megélhetés szempontjából fontos tulajdonok.

Dar es Salaam terjeszkedési folyamatának hatására, éppúgy, mint ahogy más fejlődő országok városokban is, megjelent az igény a földre, az árukra (élelmiszer és építőanyagok) és a munkaerőre a város körüli falvakból. A felmerülő igények kielégítésére a földművelés módjai, a foglalkoztatási struktúrák és a város körüli lakosság jövedelemforrásai szintén átalakultak. A változások mértéke a mezőgazdasági területek jellegzetességeitől és a város körüli lakosság megélhetési forrásainak alternatíváitól függően eltérő lehet. Ezt az átalakulást nagymértékben jelzi négy szorosan összefüggő változás: a társadalmi-gazdasági (vagyonalapú)

differenciálódás, a mezőgazdaságtól való függés csökkenése, a megélhetési források változatosságának növekedése és a nem-farm jellegű tevékenységekben való fokozottabb részvétel.

TÁRSADALMI-GAZDASÁGI DIFFERENCIÁLÓDÁS (A KÜLÖNBÖZŐ VAGYONKATEGÓRIÁK MEGJELENÉSE)

Dar es Salaam városi terjeszkedése nemcsak a város körüli földművelési mintákban eredményezett változásokat, de az emberek jövedelemforrásait is átalakította. A mintafalvakban végzett vagyonfelmérés a vagyoncsoportok öt különböző rétegét állapította meg: nagyon szegény (10%), szegény (12%), átlagos (47%), jómódú (25%) és gazdag (6%). A háztartásokat a földterület mérete, a ház, az élelmiszer, a vagyontárgyak és az alapvető szükségletek kielégítésének képessége különbözteti meg (1. táblázat).

A vagyonfelmérő kutatás eredménye kimutatta, hogy a föld a legmeghatározóbb a vagyontulajdonosi kategóriák alakulásában. Ugyanakkor, ami a szegény és a gazdag háztartásokat ténylegesen megkülönbözteti, az nem csupán a farm mérete, hanem a farm használatának intenzitása is (1. táblázat). A gazdag háztartások a „nagyon szegényekkel” szemben intenzívebben használják a földet, és általában tejelő állatokat és baromfikat is tartanak. A gazdag és a jómódú háztartásoknak többnyire nem földművelésből származik a jövedelmük, hanem fizető keresettel rendelkeznek. E háztartások legnagyobb részének fontos üzleti befektetései is vannak. Másik oldalon a „nagyon szegény” és a „szegény” háztartások többnyire munkaerejüket értékesítik, és igen ritkán mezőgazdasági termékeket is árulnak.

A városi terjeszkedés városkörüli jövedelemforrásokra gyakorolt hatásáról különböző szemléletek léteznek. Ennek ellenére szinte

Nagyon szegény (10%)	Szegény (12%)	Átlagos (47%)	Jómódú (25%)	Gazdag (6%)
Fűtetős ház vagy sárból épült konyhó	Sárból épült ház vaslemez tetővel	Téglaház vaslemez tetővel	Jó minőségű állandó ház vaslemez tetővel	Jó minőségű állandó ház, beton falak és aljzat, vaslemez tető vagy cseréptető
0-0.5 hold földterület	0.5-1.0 hold földterület	1.0-2 hold földterület	2-2.5 hold földterület	2.5 hold földterület, és egyéb befektetések (föld, tejelő állatállomány)
Másoknak dolgozik a megélhetésért	Alkalmanként földműves munkaerő. A jövedelem a földművelésből származik	Képes a termés egy részét értékesíteni	Kis boltja van és fizető keresete	Részese a jól fizető üzleteknek, köztisztviselő vagy nyugdíjas
Leggyakrabban élelemhiány	Esetenként élelemhiány	Egész évben elegendő élelem	Elegendő élelem, tápláló ételek	Soha nincs élelemhiány, minőségi ételek
Nem képes a háztartás alapvető szükségleteit ellátni	Majdnem egész évben nem képes a háztartás alapvető szükségleteit ellátni	Az év legnagyobb részében képes a háztartás legtöbb szükségletét ellátni	Mindig képes az alapvető szükségleteket ellátni	Biztonságos hozzáférés a fogyasztói cikkekhez egész évben
Nincs vagyona	Kevés vagyona van	Bicikli, varrógép	Átlagos ház	Jó minőségű ház a városban (beton, vaslemez fedéllel vagy cseréppel)

1. táblázat: A Dar es Salaam körüli falvakban végzett vagyonfelmérés

Vagyonkategóriák	Jelentős javulás	Csekély javulás	Változatlan	Csekély romlás	Jelentős romlás
Gazdag (6%)	10	38	52	-	-
Jómódú (25%)	25	40	33	2	-
Átlagos (47%)	48	32	12	4	4
Szegény (12%)	6	52	12	24	6
Nagyon szegény (10%)	4	14	33	37	12

2. táblázat: A megélhetési források észlelt változásai vagyonkategóriák alapján (%)

mindegyik vagyoncsoport jelentős fejlődést tapasztalt háztartásában, azonban a változás mértéke eltérő volt. Például a gazdagok csupán 10 százaléka vélte úgy, hogy a megélhetése jelentősen javult, míg 38 százalékuk csak csekély javulást tapasztalt. A többség (52%) azonban nem tapasztalt változást. Ez nem meglepő, mivel valószínűleg ezek a csoportok fizető keresetből élnek, vagy olyan üzletemberek, akiknek jóléte kevésbé függ a város körüli vagyonoktól. A háztartások majdnem fele (48%), az „átlagos” kategória, azt nyilatkozta, hogy jelentős változást érzékelt a megélhetésében, míg 32 százalékuk kisebb javulást tapasztalt. Ez annak a ténynek tudható be, hogy a válaszadók egy részének sikerült a városi terjeszkedés folyamata által megjelent lehetőségekből, főként a város körüli mezőgazdasági befektetésekből profitálni (2. táblázat).

A „szegények” többsége (52%) enyhe javulást tapasztalt, míg 30 százalékuk a megélhetésben bekövetkezett romlásról számolt be. A „nagyon szegény” csoport 33 százaléka nem érzékelt a megélhetésben bekövetkezett szemmel látható változást; 37 százalékuk az életszínvonal csökkenését, míg 12 százalék jelentősebb romlást tapasztalt. A válaszadók e két csoportja a városi terjeszkedés negatív hatásait tapasztalta, főként abból adódóan, hogy többségük elveszítette földje nagy részét, melynek következtében nem voltak képesek a növekvő piac lehetőségeit kihasználni mezőgazdasági termékeik számára.

A MEZŐGAZDASÁGTÓL VALÓ FÜGGÉS CSÖKKENÉSE

Dar es Salaam város körüli zónáiban, a jövedelemforrásokban bekövetkezett változások egyik jellegzetesége a mezőgazdaságtól való függés csökkenése. Ehhez a változáshoz járult hozzá nagyrészt az átlag farm-méretek csökkenése, kisebb részben pedig a földműves tevékenységek arányának visszaesése. A szegény földművesek többsége számára az intenzív földműves gazdálkodásra való áttérés továbbra sem megvalósítható, mivel az ehhez szükséges befektetés egyre kevésbé megengedhető számukra. Ennek eredményeképpen farmjaik produktivitása csökkent. Ugyanakkor a főként baromfityényszerű és tejgazdaságban dolgozó gazdag földművesek képesek voltak termelésüket fokozni és növelni. Habár néhány földműves úgy gondolta, hogy a városi piacra

szánt termékek aránya nőtt, a többség, és legfőképpen a „nagyon szegény” és a „szegény” csoport úgy érzékelt, hogy a mezőgazdasági termelés általában csökkent. Ennek a változásnak legfőbb oka az, hogy az új földtulajdonosok egy része visszalépett a földműveléstől, a föld egyéb típusú hasznosításának javára (1. kép).

A város körüli falvak földjei erős versenyben állnak a föld városi jellegű hasznosításával. Ezt a helyzetet tovább bonyolítja, hogy a városkörnyéki földművesek magasszintű szegénységben élnek. Befektetésük a földművelésbe kevésbé vonzó, mint földjük értékesítése városi használatra. Ezek a földművesek úgy vélik, hogy a földművelésből származó haszon jóval alacsonyabb jövedelmet biztosít, mint az alternatív városi földhasználat különböző módjai. Ennek a változásnak eredményeképpen a földművelési tevékenységekből megélő városkörüli lakosság aránya is csökkent. Így Dar es Salaam városi piacainak közelsége ellenére a város körüli falvak földműveseinek túlnyomó része képtelen volt ebből az előnyből hasznot húzni.

A MEGÉLHETÉSI FORRÁSOK NÖVEKVŐ VÁLTOZATOSSÁGA

Ellis szerint (1998) a megélhetési források sokfélesége olyan folyamat, amelyben a családok a tevékenységek és szociális lehetőségek változatos skáláját hozzák létre életszínvonaluk javítása érdekében. A változatosság vagy a tevékenységek növekvő sokféleségére utal, vagy pedig az olyan hagyományos mezőgazdasági szektorokról, mint például a földművelésről a nem hagyományos tevékenységekre való áttérésre. Számos újabb keletű tanulmány hangsúlyozza az

1. kép • A földművelésből kivont földterület Kibamba faluban

„összetett megélhetési forrásokat” (pl. Bryceson, 2000; Francis, 2000) vagy a „foglalkozások sokféleségét” (Bremán, 1996). Ellis (2000) továbbá megjegyzi, hogy a többféle munkával vagy jövedelemmel rendelkező egyéneknek változatos jövedelemforrásai vannak, ugyanakkor egy háztartásnak is lehet többféle megélhetési forrása még akkor is, ha ugyanarra az egy tevékenységre specializálódnak.

A jövedelemforrások változatossága a Dar es Salaam körüli falvakban a város terjeszkedéséből adódó növekvő lehetőségek és korlátozások egyik eredménye. Míg egyes háztartások kihasználják a városi terjeszkedés adta lehetőségeket megélhetési forrásaik változatosabbá tételére, mások, főként a „nagyon szegény” és a „szegény” csoportok, egyes termeléskorlátozások miatt erre képtelenek. Szegénységük mértéke, és főként a tőke hiánya a legmeghatározóbb tényezője annak, hogy nem képesek jobb életet teremteni.

A mintafalvak válaszadói megállapították, hogy a jövedelemforrás változatossá tételére való hajlammal több oka is van. A „nagyon szegény” csoport úgy érezte, hogy a földművelés túlságosan kockázatosá vált a mezőgazdasági területek városi használatbavételéből adódóan. Így a megélhetési források változatosabbá tétele egy módja annak, hogy elkerüljék a városi terjeszkedéssel járó kockázatokat. Ennek a folyamatnak eredményeképpen a jövedelemforrások változatosabbá váltak, és az agrárjellegű tevékenységek helyett a nem földműves jellegű tevékenységek kerültek előtérbe. A művelt területek városi használatára való áttérés nagymértékű változást jelent a város körüli jövedelemforrások tekintetében, mivel a fő gazdasági tevékenység a földművelés volt, a föld pedig a vidéki háztartások legfontosabb vagyona. A „szegény” és „nagyon szegény” csoportoknál a változás okai jelentősebbek voltak. Ez a jelenség nem kizárólag Dar es Salaam város esetében figyelhető meg; az észak-nigériai városok peremén szintén növekedett a nem-farm jellegű tevékenységek és a föld értékesítésének aránya a városi terjeszkedés következtében (Iliya és Swindell, 1997).

A „nagyon szegény” háztartásokat az élelem biztonságának hiánya is fenyegette. Ez is részben magyarázatot ad arra, hogy egyes háztartások miért érezték jövedelemforrásaik változatosabbá tételének szükségét az élelem biztonságosságának szempontjából. A profit növelése és a nem földműves jellegű tevékenységek kínálta ígéretes kilátásokban való érdekltség jelentéktelenebb volt.

A NEM FÖLDMŰVES JELLEGŰ TEVÉKENYSÉGEK NÖVEKEDÉSE

A Dar es Salaam körüli falvak jövedelemforrásainak változékonysága összefüggésben van a nem földműves jellegű tevékenységek növekedésével. Ezen tevékenységek többsége már létezett vidéken is, de a városi

terjeszkedés hatására számuk és arányuk megnőtt. Nem földműves jellegű tevékenységekre mindegyik vagyonscsoport vállalkozik, de különböző mértékben és eltérő indíttatással. Példának okáért a „nagyon szegény” háztartások leginkább széntermeléssel, homokkitermeléssel és zöldségárusítással foglalkoznak. A „szegény” csoport is többnyire hasonló tevékenységekkel foglalkozik, mint a „nagyon szegény” csoport. A közép-csoport nem földműves jellegű tevékenységei között van a kiskereskedelem, szabászat, ácsmesterség, fémmunka és elektronikus szerelő munka. Ugyanakkor a jómódú háztartásoknak viszonylag kevesebb a nem földműves jellegű tevékenysége. Jövedelmük többek között fizető keresetből, üzleti tulajdonból, baromfitenyésztésből és tejgazdaságból származik.

A KITERMELÉSI TEVÉKENYSÉGEK ÉS KÖRNYEZETI HATÁSUK

A kitermelési tevékenységek egyre gyakoribbá válása is változásokat hozott a Dar es Salaam környékén élő emberek megélhetési forrásainak tekintetében. E tevékenységek felerősödéséhez hozzájárult a város környéki falvak viszonylagos helyi előnye, a város elérhetősége és a várossal való kölcsönhatás is. Ez teszi a városkörnyéki falvakat az építőanyag-kitermelés stratégiai fontosságú területeivé. Az építőipar fellendülése miatt az építőanyagok (pl. homok, agyag, kő) és az energiaforrások (pl. szén, tűzifa) iránti kereslet is jelentősen megnövekedett. Következésképp a különböző kitermelési tevékenységek, úgymint homok-, agyagbányászat, kőfejtés, faszéntermelés és a mangrove-irtás is fellendülőben vannak. E tevékenységek ugyanakkor különböző motivációval rendelkező vagyoni rétegeket vonzanak. A szegény családokat, főként azokat, akik vagy elvesztették földjüket a várossal szemben vagy önként adták azt el, a túlélés készlettel a részvételre (pl. sóder- és homok-kitermelés). Míg a „jobb helyzetben lévő” vagyoni rétegeket, azaz főképp a teherautó-tulajdonosokat és a jól menő építkezési vállalkozókat a vagyonszerzés motiválja.

A Dar es Salaam környékén végzett kitermelési tevékenységek fontos bevételi források, értékesítésük illetve a kitermelésük során alkalmazott bémunkák miatt is. Összefüggésbe hozva a dar es salaam-i bányászatot, kőfejtést és a szegénység enyhítését, Jambiya azzal érvel, hogy ezek a tevékenységek igen sok embernek biztosítanak munkát és keresetet. Néhány bányász főfoglalkozásként üzi e tevékenységeket és így ezek a szegénység enyhítésében is szerepet játszanak. Ugyanakkor ezeken a környékeken a homokbányászat, mésztöltés és kőfejtés szintén fellendítette a kapcsolódó, szolgáltatás-központú tevékenységeket is.

Bár az építőanyag-kitermelés és az erőforrások megteremtése megélhetési lehetőséget biztosít néhány családnak, ezek kapcsolatban vannak olyan környezeti károkkal is, melyek végső soron a környék lakosságát veszélyeztetik. A városközeli falvak, úgy mint Kibamba, Kiluvya, Chamazi, Boko és Tegeta, kényte-

lenek építőanyagot (homok, agyag, kő és sóder) szolgáltatni az építkezésekhez. Mbande falu ellenőrizetlen homokbányája például egy alsó tagozatos iskola létét veszélyezteti (2. kép).

A legtöbb kitermelő tevékenység olyan területeken folyik, melyek előzőleg nem bányászatra lettek kijelölve és emiatt, főként a folyópartok és folyómedrek mentén, komoly környezeti problémákat okozhatnak (2. kép). Tucatjával található ilyen homokbánya szinte minden városkörnyéki faluban, ellenőrzésük épp ezért nehézkes és összességükben komoly környezeti problémákká válnak. Chamaziban, Tegetában, Bokóban, és Kibambában például a folyóvölgyek közelében fekvő farmokat homokbányákká változtatták. A különböző tevékenységek jövedelmezőségét felmérve nyilvánvalóvá válik, hogy a homokbányászat nagyobb hasznot hoz és rövid távon megeshet, hogy enyhíti is a szegénységet. Mindezek ellenére azonban, hosszabb távon inkább a szegénység növekedését idézik elő és veszélyeztetik az erőforrás-ellátást, illetve általánosságban véve a környezet életképességét. Kibamba faluban például a homokbányászat a felelős a Kibwergere folyómeder pusztulásáért (3. kép).

A városi terjeszkedés negatív hatásaihoz hozzájárult a folyamatok működését meghatározó politika hiánya is. Például Dar es Salaam helyi hatóságai, mint mindenütt az országban, nem rendelkeznek a környezeti károkozás elleni szabályozó intézkedések megtételéhez szükséges intézményi és pénzügyi alapokkal. Még ahol a helyi önkormányzatok képesek is bevételhez jutni, például azáltal, hogy ingatlanadót rónak ki vagy az építőanyag kitermelésért pénzt szednek, ebből semmit sem különítenek el a saját környezeti forrásaik védelmére. Ezt tovább súlyosbítják a gyenge intézményi megállapodások és a szegényes szabályozó irányelvek. A községi tanácsok emellett folyamatosan anyagi gondokkal küzdenek és így képtelenek betartatni településfejlesztési terveiket.

Az ország új földpolitikai reformjai nem igazán foglalkoztak az ellenőrizetlen városi terjeszkedéssel. Például, 1999-ben a Tanzániai Parlament elfogadta az 1999-es Föld Törvényt, és az 1999-es Falusi Föld Törvényt. Eszerint a tanács a földfelügyeleti szerv és felelős abban, hogy az olyan határozatok meghozásában segítse a közösséget, melyek a családok, klánok, közösségi vagy más földek kijelöléséről szólnak. Ellenben a Dar es Salaam

környéki falvak esetében nyilvánvaló, hogy a faluvezetés szintjén nincs meg a képesség effajta felelősségvállalásra. Ennek a gyengeségnek köszönhető, hogy sok falusi vezető nem tudta betartatni azokat a helyhatósági rendeleteket, melyek a megfelelő környezetgazdálkodást lettek volna hivatottak biztosítani. Valójában a városkörnyéki Falusi Környezeti Bizottságok 'fogatlan kutyákká' váltak és ez magyarázza meg részben a folyamatos környezet-károsítást. Ezt a problémát összetettebbé teszi az is, hogy a kinondoni Községi Tanács hivatalnokai nem is ellenőrzik ezt. A környezetvédelmi helyhatósági rendeletek betartatását még ezen a szinten is nehezíti a munkaerőhiány, illetve az, hogy nem létezik ezekhez betartatási mechanizmus.

KONKLÚZIÓ

Dar es Salaam városi terjeszkedése elkerülhetetlen és ez jelentős hatással bír a városkörnyéki környezetre, illetve az emberek megélhetésére is. De Dar es Salaam város esete tisztán rámutat a városkörnyéki zónák fejlesztését irányító átfogó politika hiányára, a megélhetési lehetőségek szűkülésére és arra, hogy a környezet veszélyben van. A Dar es Salaam környéki falvaknak azzal a kihívással kell szembenéznük, hogy míg városi célokra élelmiszereket, építőanyagokat és energiaforrásokat kell biztosítaniuk, ugyanakkor gondoskodniuk kell arról is, hogy a környezetgazdálkodásuk is megfelelően működjön. Ahhoz, hogy ezt a mindkét fél számára kedvező helyzetet megteremthessék, szükség van olyan egységes politika kialakítására, mely a városkörnyéki területeket, mint a dinamizmus határfelületeit, különleges figyelemben részesíti. A városi terjeszkedés hatásainak összetettségét tekintve szükség lesz bizonyos kompromisszumokat meghozni azért, hogy a környezetvédelem, illetve a városkörnyéki szegények alapvető igényei is ki legyenek elégítve. Ahhoz, hogy a megélhetési és környezetvédelmi problémák egyre nagyobb változatosságával megbirkózhassanak, egészen biztosan egységes és holisztikus megközelítésekre lesz szükség. ☀

Fordította: Csizmadia Daniella

2. kép • Homokbányászat egy mbandei alsó tagozatos iskola közelében

3. kép • Homokbányászat a Kibwergere folyón (Kibamba)

FELHASZNÁLT IRODALOM

- BARROW, C.J.
1991 Land degradation, development and breakdown of terrestrial environments. Cambridge & New York: Cambridge
- BERNSTEIN, J.
1994 "Land Use Considerations in Urban Environmental Management". Urban Management Programme Discussion Paper No. 12. Washington, D.C.: The World Bank. 26. old.
- BREMAN, J.
1996 Footloose Labour: Working in India's Informal Economy, Cambridge: Cambridge University Press
- BRYCESON, D.F.
2000 "Disappearing Peasantries? Rural Labour Redundancy in the Neo-liberal Era and Beyond" In: Bryceson, D.F., Kay, C., Mooij, J. (szerk.): Disappearing Peasantries? Rural Labour in Africa, Asia and Latin America, London: Intermediate Technology Publications
- CARNEY, D. (SZERK.)
1998 Sustainable Rural Livelihoods: What Contribution Can We Make? London: DFID
- ELLIS, F.
1998 "Survey Article: Household Strategies and Rural Livelihood Diversification". Journal of Development Studies 35: 1–38.
- ELLIS, F.
2000 Rural Livelihoods and Diversity in Developing Countries. Oxford: Oxford University Press
- FRANCIS, E.
2000 "Rural Livelihoods, Institutions and Vulnerability in South Africa". Paper presented at the DESTIN conference on 'New Institutional Theory, Institutional Reform and Poverty Reduction', London School of Economics 7–8 September 2000. 115–141.
- ILIYA, M. A. – SWINDELL, K.
1997 "Winners and Losers: Household Fortunes in the Urban peripheries of Northern Nigeria". In: Bryceson, D. – Jamal, V. (szerk.): Farewell to Farms: Deagrarianization and Employment in Africa. African Studies Centre, Leiden.
- JAMBIYA, G. H. SOSOVELE – KULINDWA, K.
1997 "Poverty and the Environment: The Case of Informal Sand mining, Quarrying and Lime-Making Activities in Dar es Salaam, Tanzania". REPOA Research Report 97.1.
- KOMBE, W. J.
1995 Formal and Informal Land Management in Tanzania: The case of Dar es Salaam city. SPRING Research Series, 13. kötet, Dortmund.
- KONATE, YACOUBA
1993 "Land Issues in the Peri-Urban Zone of Bamako, Mali: A Case Study in Kalabancoro". Development Anthropology Network, 11(2):1-7.
- LWASSA, S.
2002 "Informal land markets and residential housing development in Kampala: processes and implications to planning". IHDP Urbanization and Sustainability, Bonn NRI/UST
- 1997 Kumasi Natural Resource Management Research Project. Inception Report 1. DFID Project R6799. NRI Greenwich/UST Kumasi, 134. old.
- NYAKAANA, J. B., H. SENGENDO, ET AL.
2004 Urban Development, Population and the Environment in Uganda: The Case of Kampala City and its Environs. Kampala.
- SIMON, D.
1992 "Conceptualizing small towns in African development". In: Baker, J. – Pedersen, P.O. (szerk.): The Rural-Urban Interface in Africa: Expansion and Adaptation, The Scandinavian Institute of African Studies, Uppsala, 29-50. old.
- SWINDELL, K.
1988 "Agrarian change and peri-urban fringes in tropical Africa". In: Rimmer, D. (szerk.): Rural Transformation in Tropical Africa, London: Belhaven. 98-115. old.
- UNITED NATIONS CENTRE FOR HUMAN SETTLEMENTS (HABITAT)
1999 Reassessment of urban planning and development regulations in African cities, Nairobi
- USAID
1995 "Dynamic Markets, Dynamic Places: Understanding Land, Labor, and Capital Markets in Peri-Urban Economies of Sub-Saharan Africa". Seminar held at USAID, Bureau for Africa and Global Bureau. December 1, 1995.
- VLEUGELS, R.M.P.
1990 "Industrialization and secondary cities in central Mexico". Nijmegen Studies in Development and Cultural Change 2., Saarbrücken: Verlag Breitenbach

TEREPBESZÁMOLÓK

Schumicky Lilla

Uganda napos és árnyas oldala

UGANDA FEKETE-AFRIKA EGYIK LEGNAGYOBB VARÁZSA

Hogyan is jellemezném ezt a csodát, Ugandát? Egy ország, ahol szinte minden megtalálható, amit egy ország csak kívánhat. Magas hegyek, végtelen savannák, sűrű esőerdő, ahol a világ hegyi gorilla populációjának fele él, gyönyörű hosszú homokos strandok a tavak partján, gyorsfolyású folyók, amelyek kiválóak a raftingolásra, csodálatos nemzeti parkok, ahol az igazi afrikai nagyvadak élnek, valamint Afrika talán legkedvesebb és legbarátságosabb emberei. Uganda maga a paradicsom a maga vibráló, forró, élettel teli atmoszférájával. Egy tökéletes afrikai élmény mindazok számára, akik az igazi Fekete-Afrikát akarják megtapasztalni. Mindenkinek csak ajánlani tudom.

UGANDA A NAPPAL VAN MEGÁLDVA

Winston Churchill Ugandát egyszerűen Afrika gyöngyszemének nevezte. Talán Uganda természeti változatossága jutatta erre a megállapításra. Itt található Afrika egyik legmagasabb hegyláncolata, a Ruwenzori öt ezer méter feletti csúcsával. Igazi kihí-

vás a hegyászok számára a hófödte csúcsok megmásítása. A hegyekből bukik alá Afrika egyik legerősebb zuhataga a Murchinson-vízesés, amely lélegzetelállító energiával dübörög a mélységbe. A Kibale Forest Nemzeti Parkban is feledhetetlen élményekben lehet részünk, és a hegyi gorillák társaságában ünnepelhetjük a felkelő napot.

Az ugandai emberek épp olyan varázslatosak és elbűvölők, mint országuk természeti szépsége. Több mint ötven nyelvjárást beszélnek, bár nagyrészüket hasonló egymáshoz. Az angol hivatalos nyelven kívül a legtöbben lu-gandául (délen), és acsoliul (északon) beszélnek. Két teljesen különböző nyelvről beszélünk, mert míg a lu-ganda a bantu, addig az acsoli a nilusi nyelvcsaládhoz tartozik. A 25 milliós lakosság három százalékát a pigmeusok, vagy más néven erdei emberek alkotják, akiket a városokban nem nagyon lehet látni, mivel jobban kedvelik az ország nyugati részén található őserdők nyújtotta békés környezetet. Ha mégis megpillantunk egyet-egyét, akkor általában Kampala villanegyedében lelhetünk rájuk, mint ajtónállókra vagy házi szolgákra.

Kampalában, Kelet-Afrika egyik legdinamikusabban fejlődő fővárosában hihetetlenül élénk, színes piaci forgataggal, nagyszerű éjszakai élettel, és multikulturális diverzitással találkozhatunk. A gazdasági áruforgalom nagy részét indiaiak bonyolítják,

Általában a gyerekeknek nincs lehetőségük iskolába járni a menekült táborokban, így egész nap csak a táborokban lézengenek. Alokoulum IDP Camp, Gulu, Uganda 2007

míg a nagyszabású útépitkezések általában a japánok irányítása alatt állnak. A kiskereskedők főleg helyiek, illetve a szomszédos országokból érkező kenyaiak, etiópok valamint kongóiak. Az embereket az élet szeretete és a másik iránti tolerancia kapcsolja össze, ez ad lehetőséget a remek összmunkára. A különböző vallások iránti tisztelet eredménye Kampala színes képe, amelyet hatalmas mecsetek, finoman cizellált Baha, illetve Dzšina templomok, valamint grandiózus katolikus katedrálisok tesznek még érdekesebbé. Uganda fővárosát, sokszínűsége miatt, Afrika New Yorkjának, vagy nagy almájának is szokták nevezni.

DE, AHOL NAPOS OLDAL LÉTEZIK OTT AZ ÁRNYÉK IS MEGTALÁLHATÓ...

Uganda árnyéka: az a több mint 1,8 millió menekült, aki az ország északi részében él. A turisták ide már nem jönnek el, mivel kevés a látnivaló, természeti egzotikumuk sincsenek, és a közbiztonság sem megfelelő. A messzi északon csak segélyszervezetek működnek melyek munkája többé-kevésbé a közel kétfélmillió menekülthöz kapcsolódik. Egy kívülálló látogató számára Észak-Uganda mégis úgy tűnhet, mintha a nyugati világ és Kampala elfeledkezett volna róla. Jan Egeland, az Egyesült Nemzetek Szervezetének emberjogi ügyekért felelős titkára is megállapította, hogy „nincs a világnak még egy olyan elfeledett része, ahol ennyire szükség lenne a segélyekre, mint Észak-Ugandában”. A menekültek az ország négy tartományába koncentrálódnak: Guluba, Páderba, Amuruba és Kitgumba, de több mint 50%-uk él Guluban. Az egyik nap, éppen amikor egy kilencórás „kéjutazás” után visszaérkeztem Guluból Kampalába, a városi busz egyik utasa megkérdezte

tőlem, hogy Gulu vajon Ugandához tartozik-e? Nos, a kampalai átlagember szinte soha nem megy északra, és fogalma sincsen arról, hogy mi történik ott.

Pedig nagyon sok minden történt Észak-Ugandában, ott, ahol ma már mintegy húsz éve zajlik Afrika egyik leghosszabb és legvéresebb polgárháborúja. 1987-ben alakult meg az „Isten Ellenállásának Hadserege” (LRA) mely főként Észak-Ugandában, Dél-Szudánban, illetve Kongó Ituri nevű tartományában tevékenykedik. A katonai szervezetet legtöbbször az ugandai kormány elleni lázadó csoportként definiálják. Joseph Kony, az LRA vezére egyfajta spirituális médiumként határozza meg önmagát. Célja a bibliai tízparancsolat törvényein, illetve az acsoli szinkretizmuson nyugvó, független acsoli állam létrehozása, mely a jelenlegi Gulu, Kitgum, illetve Pader tartományokból állna. Függetlenségükért folytatott harcuk az emberi jogok lábballal tiprásával, széleskörű erőszakkal, gyerekek elrablásával, nők meg erőszakolásával, csonkítással, tömegmészárlással és rengeteg fizikai, illetve mentális kegyetlenkedéssel jár. Becslések szerint az LRA 65%-át gyerekkatonák alkotják. A „lázadók” sokszor egész falvakat mészárolnak le, a lányokat szex-rabszolgának, míg a fiúkat átnevelő táborokba hurcolják el. Néha az áldozatok alig nyolc évesek, akiket marihuána és egyéb drogok befolyása alatt képeznek ki különböző kegyetlenkedésekre.

Az egyik volt gyerekkatonával, Sunnyval, Lacorban beszélgettem: „Kilenc éves voltam, amikor a lázadók megtámadták a falunkat. Éjszaka volt, három idősebb nővéremmel és a kishúgommal aludtunk egy kunyhóban. A fegyverropogásra ébredtem, tudtam, hogy itt vannak a lázadók. Nővéreim sikoltoztak, hogy mindannyiunkat meg fognak ölni. Tanácstalan voltam,

A mizer ellenére a mosoly nem tűnik el menekült gyerekek arcáról. Akurukwe IDP Camp, Gulu, Uganda 2007

abban reménykedtem, hogy hátha a mi házunkat elkerülik. Pár perc múlva betörték az ajtót. Rettegtem. Anenát, legidősebb nővéremet pangával ölték meg, amint beléptek a házba. Debraht a szemem láttára először négyen megerőszakolták, majd elvágta a torkát. Azt hittem álmodom. Ez nem történhet meg az én édes testvéreimmel. Mindenfelé vér. Danát, harmadik nővéremet, a hajánál fogva ráncigálták ki a konyhából és őt is vagy hárman ott helyben megbecstelenítették, de nem ölték meg. Nem tudtam, hogy velem mit fognak kezdeni, csak vártam kishúgommal a végzetünket. Apáért kiáltottam, de nem jött hang szüleim konyhája felől. Annyira rettegtem, hogy sírni sem tudtam, csak hűgom szipogott mellettem. Engem is kirángattak és összeverték, elvesztettem az eszméletemet. Csak később tértem magamhoz az erdőben, de egyik szemem olyan súlyosan be volt dagadva, hogy nem tudtam kinyitni. A vér rászáradt a ruhámra. Más gyerekek is voltak mellettem hasonlóan összeverve. Nem tudtuk, hogy hol vagyunk. Később katonák jöttek és újból mindenkit, vagy huszadmagunkat összeverték. Én ismét elvesztettem az eszméletemet. Ez így ment heteken át: verés és futtatás. Hosszú kilométereken át kellett futnunk az erdőben, és ha valaki összeesett az éhségtől és nem bírta tovább, azt ismét összeverték. Szörnyű volt, azt kívántam: bárcsak meghalnék. Később kaptunk enni, ugalit és inni, porcst. Hálás voltam. Majd megkaptuk AK-47-es géppuskáinkat is. Mérhetetlenül nehéz volt cipelni, de mindenkinek vinnie kellett a sajátját, máskülönben jött a verés. Kaptunk füvet is, ami által egy kicsit elszakadhattam abból a pokolból, de mindig azt harsogták mellettem, töröld ki az agyadból az előző életedet, mostantól velünk vagy, és a kormány az ellenséged, harcolsz velünk a *Szent Acsoli* államért. Hónapok múlhattak el, bár időérzékemet hamar elvesztettem. Egyik éjszaka mindegyikünket felkeltették, és azt

mondták, most megmutathatjuk, mit tanultunk a kiképzés alatt. Kaptunk varagyit – erős ugandai rövid ital –, meg füvet. Hamar mámoros állapotba kerültünk, ilyenkor nem gondoltam semmire, sokat gyalogoltunk, míg egy faluhoz nem értünk. Hónapok után most láttam először falut. Az előőrs már megkezdte a „munkát”: minden lángokban állt, és csak az emberek halálsikolyát hallottam mindenfelől. Nem érdekelt, szólt a zene hangszóróinkból”. – Sunny nem akarja folytatni, könnyeivel küszködik. Nem akarom erőltetni, de ülve maradok és várok, hátha meggondolja magát, és mégis megosztja velem története további részét. Újabb cigarettát kér tőlem, és lassan újra formálja a szavakat: „Én is öltem. Nem akartam látni az arcokat, de mégis tudom, hogy halálom napjáig nem fogom őket elfelejteni. Sokat megöltem, mert ellenség volt. Meg kellett mutatni Museveninek, hogy mi itt vagyunk, és nem félünk”. – Sunny öt évet töltött a lázadók között. Amikor kérdeztem, hogy miért és hogyan szökött meg, a következőket mondta: „Az életünk kemény volt, és lassan teljesen elfelejtettem anyám, apám és a testvéreim arcát. Nem emlékeztem semmire a kiképzés előtti időszakomból. Nem akartam emlékezni. De az egyik estén minden visszajött, és ekkor döntöttem úgy, hogy megszököm. Szokásos éjszakai mulatozásunkat tartottuk, amikor ismét lányokat hoztak a táborba. Az egyik nem akart engedelmessé válni és az egyik feljebbvalóm szétlőtte a lábán egy üveg varagyit, majd egy másik üveget szétlocsolt a testén. Rápökölte a cigarettáját és a lány égni kezdett. Senki nem mozdult. Soha, soha nem fogom elfelejteni ezt a rémisztő látványt. Egy élő lány, talán 13 éves, lángolt a tábor közepén. A többi lány sikoltozott, és akkor az egyik a nevemen szólított. Nem láttam jól a sötétben, de a hang nagyon ismerősen csengett. Közelebb mentem, az égő lány tüze lassan lejjebb hagyott, mivel a földön hempergőzött, és megpillantottam a lányt, aki még mindig a nevemen szólongat

A mango szezon az egyetlen olyan időszak az évben, amikor a gyerekek vitaminhoz juthatnak. Lacor. Gulu, Uganda 2007

tott. Dana volt az, a nővérem. Hirtelen rosszul lettem és forgott velem a világ. Több mint öt éve nem láttam senkit a falumból és most ott volt az én édes nővérem, életben. Elájultam, de próbáltam hamar magamhoz térni, nem akartam elveszíteni a hangot. Mikor magamhoz tértem, már minden csendes volt, a „multság” végett ért. Dana ötlött ismét az emlékeimbe. Biztos voltam benne, hogy őt láttam és az egész nem csak egy újabb delíriumos vízió volt. Felkeltem és érdeklődtem a lányok után. Nem kellett messzire mennem a következő táborban voltak, némely eszméletlenül hevert a földön. Nehezen láttam, és nem akartam, hogy nagy feltűnést keltsek társaim között. Az egyik fiatal lány mellett ott volt Dana. Megragadtam a karját és befogtam a száját, nehogy kiabáljon. Megismert és engedelmeskedett. Bevittem az erdőbe. Szorosan követtem, és bár nem tudom miért, de teljes bizalma volt bennem. Itt a vége, gondoltam, most vagy soha. Kúszunk befelé az erdőbe, gépfegyverem a hátamon. Eljött a hajnal és most már rohanóra fogtuk. Tudtam, hogy mi jár azoknak, akiket szökésen kapnak, a legnagyobb kínok közötti halál. Rohantunk, nem is tudom merre. Gépfegyverem nagyon nehéz volt, de nem akartam elhajtani. Láttam, hogy Dana energiája a végét járja, de nem állhattunk meg, a hátamra vettem, és a vállára akasztottam fegyveremet. Egy kisebb vízmosáshoz értünk, ahol gyerekeket pillantottam meg. Sikoltozva rohantak el, hogy itt az LRA. Elrejtettem géppuskámat a bokorban és követtem nyomaikat. Innentől fogva biztonságban voltunk... Azóta Danával élek, itt Lacorban, ahol mindketten születünk. Megtudtam, hogy szüleimet azon az este szintén megölték, de kishúgom egy távoli nagynéninél van Kampalában...” – Dana ma 19 éves, Sunny 16. Egyedül vannak, minden emlékekkel és élményekkel. A hétagú családból hárman éltek túl az LRA támadását.

1994 óta számtalan béketárgyalási kísérletre került sor a lázadók, illetve a kormány között, de tartós eredményt egyik sem hozott. 2006. júniusában kezdődött meg a jubai béke-párbeszéd, amelynek eredményeképpen 2007. januárjától radikálisan csökkent az LRA által folytatott harci tevékenység, főként Gulu tartományban. Az egyezkedések azonban még mindig folynak és a hivatalos fegyverletételről szóló dokumentumot sem írták alá. Ennek következtében a lakosság továbbra is rettegésben él, nem tudván, hogy mikor jöhet a következő támadás. Az acsoliak elvesztették a hitüket a Museveni által irányított kormányban és csakis a nemzetközi segítségben bíznak.

A húsz éves polgárháború hatásait leginkább a fent említett négy tartományban lehet érezni. Több mint kétmillió ugandai kényszerült eredeti lakóhelye elhagyására. Többségük menekülttáborokba került, melyek legtöbbször a katolikus templomok, parókiák köré szerveződtek, mivel azok az egyház által mindig jobban voltak védve, mint a falvak. A táborok többsége nem hivatalos szervezés alapján alakult, így folyamatos segítséget egyetlen nemzetközi segélyszervezettől sem kapnak. Az ENSZ Élelem-segélyezési Programja (WFP) kéthavonta oszt ételmezt a rászorulóknak, legtöbbször gyenge minőségű babot, kukoricát, illetve főző olajat. A menekült gyerekek több

*Rendeteg gyerek született a fogságban fiatal anyáktól, akik általában tizenhárom és tizennégy évesek voltak. Miután sikerült elmenekülniük az LRA-ból csak a menekült táborokban van helyük.
Coopee IDP Camp, Gulu, Uganda 2007*

mint kilencven százaléka alultáplált, mely a felpuffadt hasban, az aránytalanul nagy fejben és a vékony, hosszú végtagokban mutatkozik meg.

Az elhúzódó polgárháborút természetesen a gyermekek szenvedik meg a leginkább. A támadásoktól, illetve az elrablástól tartva fiatalok tízezrei maradtak ki az oktatásból, mivel a szülők féltek elengedni őket a faluktól messze, a sokszor kilométerekre található iskolákba. A kimaradás másik általános okaként a polgárháború által generált szegénységet említhetjük: a rendszeres támadások miatt munka nélkül maradó szülők egyszerűen nem képesek megfizetni a tandíjat. Észak-Uganda körülbelül hetven százaléka él a szegénységi küszöb alatt, ami azt jelenti, hogy kevesebb, mint napi egy dollár áll a rendelkezésükre.

AZ ÁRNYÉK ELHESSEGETÉSE

A jelenlévő segélyszervezetek legfőbb célja az iskola ismételt bevezetése, a volt gyerekkatonák rehabilitációja, illetve a gyermekekre (is) jellemző alultápláltság megszüntetése. Mivel a közbiztonság még mindig nem kielégítő, ezért az iskolák többségét a menekülttáborokon

belül próbálják működtetni. A nemzetközi támogatás hiányából fakadóan én is egy mangófa alatt, a foci-pálya mentén tanítok több, mint 300 menekültet Alokulumban, egyedül. A kihívás hihetetlenül nehéz, de egyben roppant izgalmas is. Hiszek abban, hogy az írni-olvasni tudáshoz minden embernek alanyi joga van. És most nekem kell megtanítanom ezt a 300 embert egyetlen mobiltáblám segítségével. Minden másnap felpattanok rozoga kínai biciklire és a fűkunyhómtól két és fél kilométerre található Alokulum menekülttáborba hajtok, melyet nem lehet eltéveszteni: az útmentén, rendszertelenül több száz sötét kunyhó egymás hegyére-hátára építve. Semmiféle utca, vagy csatorna-rendszer nincsen, a gyerekek gyakran teljesen mezítelenül játszanak a szennyes lében, szemétben, mely ellepi a házak közötti sáktorokat. Szinte minden gyerek bőrbetegségben szenved. Több mint ötezezer kiskorú maradt teljesen árván a háború következtében. Egy-egy családban nem ritkán húsz-huszonöt gyermeket nevelnek a távoli rokonok, akik nemhogy a kicsiket, de még önmagukat sem tudják megfelelően ellátni. Az egészségügyi körülmények katasztrofálisak, egyáltalán nem embernek valók. Akurukwe menekülttáborban 4000 emberre kettő darab kút jut! Így nem csoda, hogy a menekültek hetekig, olykor hónapokig nem képesek megfürödni. Az egész táborban általános depresszió uralkodik, szinte senki nem tud dolgozni, mivel a környező földek nagyrészt az egyház tulajdonában vannak, mely nem adja ki azokat a menekülteknek művelésre. Az emberek többsége csak tengődik tétlenül a fojtogató levegőjű kunyhójában és vár. Húsz éve várnak arra, hogy valami történjen. Már egy teljes generáció nőtt fel ezek között az embertelen körülmények között. A menekülteken érezni lehet, hogy lassan belefáradtak a várakozásba és a semmittevésbe, kezdik feladni életüket. Ezért döntöttem osztrák barátnőmmel és néhány helyi segélyszervezettel, hogy valamit tennünk kell ezekért az önhibájukon kívül idejutott szerencsétlenekért, akik csontvázként lődörögnek a menekülttáborokban, miközben a hasonlóan nyomorúságos körülmények között szenvedő saját gyerekeik kezében van a sorsuk. Szeretnénk terjeszteni az örökbefogadás programját, amellyel igyekszünk biztosítani a menekültgyerekek jövőjét. Mindössze évi 200 US dollárral egy gyermek egy egész éven át járhat általános iskolába, illetve kaphat megfelelő mennyiségű és minőségű táplálékot. Saját tapasztalatból tudom, hogy sokan vagyunk a nyugati világban, akik úgy érezzük, hogy valamilyen úton tudnánk segíteni a harmadik világ szegényein, csak azt nem tudjuk, hogy merre induljunk. Nos, itt a megoldás. Arra kérem, hogy támogasson, fogadjon virtuálisan örökbe egy gyermeket és biztosítsa annak jövőjét, hogy legyen esélye teljes felnőttként az életbe lépni, ha már a békés gyerekkor nem adatott meg számára. Kérem, küldjön e-mailt a lillafrica@yahoo.com címre a további részletekért. ☀

Mert Észak-Ugandában napra van szükségünk és nem árnyékra!

*A gyerekek már három éves koruktól fogva dolgozni kényszerülnek. Részt vesznek a háztartási és mezőgazdasági munkában, élelemgyűjtésben.
Alokoulum IDP Camp, Gulu, Uganda 2007*

Lőrincz Katalin – T. Horváth Attila

Szuahélitanulás Zanzibáron

A Tanzánia Barátai Alapítvány önkénteseiként az a ritka szerencse ért bennünket, hogy szuahéli nyelvet tanulhattunk Zanzibáron, a TAKILUKI (Taasisi ya Kiswahili na Lugha za Kigeni, azaz a Szuahéli és az Idegen Nyelvek Intézete) diákjaiként. Tudomásunk szerint az első diákok voltunk Magyarországról.

Kelet-Afrikában az angol mellett a legfontosabb közvetítőnyelv a szuahéli, ezért van néhány olyan felsőoktatási intézmény, amely a nyelvvel kapcsolatos tudományos kutatások mellett külföldieket – kutatókat, orvosokat, nem kormányzati szervek önkénteseit stb. – is oktat. A legfontosabb ilyen intézmények Dar es Salaamban, Nairobiban, Kampalában és újabban Lamuban vannak, de a fent említett zanzibári iskola is igen jelentős. A szuahéli intézet a mindössze néhány éve alapított Zanzibári Állami Egyetem (State University of Zanzibar, azaz SUZA) része.

Aki nem járt még a harmadik világ felsőoktatási intézményeiben, az nehezen tudja elképzelni, hogy sokszor mennyire más körülmények fogadják a diákot. A legtöbb egyetem sokkal nagyobb pénzügyi problémákkal küzd, mint Európa sok hasonló intézménye. Ha valaki tanulni akar, fizetnie kell, de ne gondoljuk, hogy ettől az oktatók sokkal jobban élnek. A legtöbbjüknek nagyon

ügyesen kell lavírozni a mindennapi anyagi gondok útvesztőiben, hogy családjuknak elfogadható körülményeket tudjanak biztosítani.

A külföldi diák számára – tapasztalataink szerint – a legnagyobb problémát mégis inkább a kinti tartózkodás megszervezése jelenti. Mivel nem egy gazdag, jelentős diplomáciai és kulturális kapcsolatokkal rendelkező ország polgáraiént indultunk a vállalkozásnak, ezért mindent saját magunknak kellett megszerveznünk. Ami nem volt túl egyszerű. Afrikával ugyanis az egyre rohamosabban terjedő digitális kultúra ellenére sem könnyű kommunikálni. Az interneten talált e-mail címekre csak igen akadozott válaszokat kaptunk (pontosabban: az utóbbi pár hónapban – sürgetésünk ellenére – semmilyen válasz nem jött). Ezért némi izgalommal – és persze hosszú utazásunk miatt igen fáradtan – léptünk be az intézet kapuján szeptember 30-án. Kellemesen csalódtunk, mert a híres zanzibári vendégszeretetet azonnal megtapasztalhattuk. Farouk tanár úr, a külföldi diákok oktatója és ügyeinek felelőse igen barátságosan fogadott bennünket. Kiderült, hogy megkapta az e-mailjeinket, de nem érezte szükségesnek, hogy válaszoljon. Azonnal intézkedni kezdett, hogy kérésünkhöz híven szállást kapjunk. A TAKILUKI ugyanis lehetőséget biztosít a külföldieknek, hogy családoknál kapjanak szállást, ami nem akármilyen lehetőség a nyelv gyakorlására,

emellett olcsóbb is, mint egy szálloda. Természetesen mi is ezt akartuk. Így kerültünk Zanzibár Kikwajuni nevű részére, egy nagyon kedves özvegyasszony, Mama Bibiye házába, aki korábban a TAKILUKI-ban dolgozott titkárnőként. Mint később kiderült, nagyon sok országból fogadott már vendégeket, laktak nála például amerikaiak, kanadainak, németek, franciák, hollandok, volt olyan, aki hónapokig. Gyerekeinek sok levelezőpartnere volt mindenfelé a világban.

Ha egyetlen gondolattal kellene összefoglalni tapasztalatainkat az iskoláról és a szállásról, akkor a „rendkívüli rugalmasság” kifejezést kell használnunk. Mindenki nagyon segítőkész volt és mindenféle akadályt segítettek leküzdeni. Mivel nem egyforma szinten beszéljük a szuahélit, két külön tanár foglalkozott velünk. Kezdetben napi négy, majd három órát tanulhattunk, de ez csak az iskolai órákat jelentette, hiszen gyakorlatilag a nap minden percében lehetőségünk nyílt a nyelv gyakorlására. Az intézetnek eredetileg egy hónapos modulokra épülő oktatási rendje van, így tanítják a nem szuahéli anyanyelvűeket. Mivel nekünk sajnos csak tizenkét nap állt a rendelkezésünkre, ennek megfelelően alakították át tanításunk rendjét. Már a letelezésük megkezdésénél megkérdezték tanáraink, hogy van-e valamilyen egyéni kérésünk, persze sok egyéb mellett az volt, hogy az építkezéssel kapcsolatos kifejezéseket tanítsák meg nekünk. Az egy tanár/egy diák rendszer egyébként is igen hatékony módja a nyelvtanításnak, ezért úgy érezzük, a lehető legtöbbet hoztuk ki a rendelkezésre álló időből.

A TAKILUKI intézet nagy hangsúlyt helyez arra is, hogy diákjai a zanzibári nevezetességekből is ízelítőt kapjanak. Nagy élmény volt számunkra, hogy tanáraink elkísértek például a piacra vásárolni, megmutatták a különböző árukat és közben sok érdekességet meséltek el. Elvittek minket fűszertúrára is. Sok gazdálkodó szokott ilyesfajta túrákat szervezni, ők utazási irodákkal vagy csak élelmes helyekkel állnak kapcsolatban és némi pénz ellenében bemutatják a turistáknak az egzotikus fűszer- és gyümölcsfélék paradicsomának tartott sziget minden fontos növényét. Láthattunk – egyebek mellett – kókuszt, banánt, mangót, szerecsendiót, fahéjat, gyömbért, kakaót, kesudiót, ilang-ilangot és nem utolsósorban szegfűszeget, ami a leghíresebb és legfontosabb kiviteli cikk ma is.

Egy másik napon meglátogattuk a Jozani Forest nemzeti parkot, ahol mangróve-erdőt és a világon csak itt előforduló vöröshátú kolobuszt (*Colobus badius kirkii*) láthat a látogató. Ez a nemzeti park a kontinensen lévő területéhez képest kicsinek számít, de így is nagyon érdekes volt.

Ugyanekkor tekintettük meg a sziget történetének egyéb emlékeit, így például a Marhubi-palota romjait, ahol egykor Seyyid Barghash szultán palotája állott. A tengerparttól nem messze lévő Mangapwani barlangjait a rabszolgakereskedelem idején használták: amikor már nem volt szabad a rabszolgákat adni-venni, titokban kellett őket „tárolni”, erre szolgáltak ezek a barlangok.

Tanárainkéhoz hasonló segítőkészség és rugalmasság volt jellemző szállásadóinkra és családjára is. Gyermekei és unokái is itt laktak, és szemmel láthatóan hozzászoktak már a sok *mzungu*, azaz „fehér ember” lakóhoz. Mivel éppen ramadan idején tartózkodtunk Zanzibáron, kezdetben némi nehézséget okozott, hogy hogyan kezeljük azt a helyzetet, hogy nem lehet enni és inni napközben, ráadásul a legtöbb bolt zárva van. Amikor már kissé kiismertük magunkat, rájöttünk, hogy a zanzibári tolerancia nem legenda: tanáraink és szállásadóink, akik muzulmánok voltak, és persze tartották a vallási előírásokat, mondták, hogy ránk nem vonatkozik a tilalom, ihatunk, ehetünk, csak ne az utcán tegyük. Bár kínos volt a helyzet, de az órák előtt muszáj volt legalább egy kólát meginnunk, hogy oda tudjunk figyelni. Hiába, aki nem szokott hozzá, az nehezen viseli a szomjazást!

A reggelik és a vacsorák viszont kárpótoltak minket. Mama Bibiye remekül főzött és különféle keleti finomságokat kóstolhattunk nap mint nap. Kiderült például, hogy chapatiból egy csomó féle van. A *futara*, vagyis a napnyugta utáni első vacsora nagy esemény és ilyenkor a rokonok, barátok gyakran meglátogatják egymást. Mi is megismerkedhettünk a család más tagjaival is. A zanzibári emberek igen mobilisak, aminek történeti okai is vannak. Őseik közül sokan érkeztek Keletről, főleg Ománból, szállásadóink is innen származott. Mivel évszázadok óta kereskedtek, sokat kellett hajóznuk, ezért ma sem számít ritkaságnak, ha valaki máshol vállal munkát. Bibiye egyik fia például Jemenben dolgo-

zott évekig az olajiparban és most Törökországba készül. Évente több hónapot volt távol a családjától, amit nehezen viselt mindkét fél. Mivel a szigeten nem könnyű megfelelő munkát találni, ezért sokan kényszerülnek külföldre. Bibiye sógora meg egyenes ománi állampolgár volt, és rendőrként dolgozott ott.

Sajnos nagyon gyorsan elrepült a Zanzibáron töltött alig két hét. Nagyon sokat tanultunk és új barátokat szereztünk. Az itteni emberek kedvessége és segítőkészsége olyan többletet jelentett, ami erőt adott nekünk későbbi utunk folytatásához. A megszerzett szuahéli nyelvtudás pedig nagyon hasznosnak bizonyult az építkezésen. Mindketten annak reményében búcsúztunk el ottani barátainktól, ismerőseinktől, hogy viszontlátjuk még egymást. ☀

A Tanzánia Barátai Alapítvány honlapjának címe:
www.tanzania-baratai.hu

KÖNYVAJÁNLÓK

J. M. Coetzee

Szégyen

J. M. Coetzee-vel csak a baj van. Nehezebb megfogni, mint egy angolnát; minduntalan kisiklik a dolgok közötti réseken. Kedvenc tartózkodási helye sosem a *valahol*, hanem a *valamik között*. Képtelen megállapodni, állandó mozgásban van: a semmi felé tart. Dinamikus pozíciója ellenére nem fürge és kecses, hanem súlyos, végtelenül súlyos.

Élete, életműve sosem a *valamire*, hanem a dolgok közötti viszonyokra épül, mégis az abszolútát keresi.

Dél-afrikai lévén a nyelvhez, a történelemhez való viszonya óhatatlanul rögzítetlen pályán mozog. Identitása olyan elemekből tevődik össze, melyek egyenként is fajsúlyos, életbevágó kérdéseket boncolgatnak, összességükben pedig a tragikum fenséges játékát játsszák. Ősei közt angolok és búrok egyaránt megtalálhatók. Anyanyelvének nem az afrikaanst, hanem az angolt vallja – nevét mégis az afrikaans kiejtés szerint használja. Nevét, mely nem csupán kiejtésében bizonytalan. John M. Coetzee „M”-jének megfejtése hol Maxwell, hol Michael, hol Maria. A saját név, a saját nyelv és a Dél-Afrikában használatos nyelvek bizonytalan kontúrú játékterébe vetett szubjektum így olyan diszharmonikaként éli meg önnön létét, mely kibillent az identitást a biztos talapzatáról, és beleveti a rögzítetlenség hálójába.

Művei szintén ezt a kérdést, a hely, az *egyetlen hely* és az identitás viszonylagosságának tragikumát boncolgatják. Vállalják a nyelv viszonylagosságát, ugyanakkor mégis mint az egyetlen lehetséges identitásképző elemre támaszkodnak rá. Az identitás mint szöveg a tudatosan vállalt és felhasznált hagyomány posztmodern attitűdjével játszik, legtöbb műve a korábbi szöveg hagyományból (Defoe: Robinson Crusoe; Konsztantinosz Kavafisz: Barbárokra várva stb.) merít, azt adaptálja.

A szerző kétszer kapta meg a neves Booker-díjat, mielőtt a Svéd Királyi Akadémia 2003-ban odaítélte volna számára az irodalmi Nobel-díjat. Coetzee Nobel-díja bizonyos mértékig félreértés következménye: mintha megannyi Móricka olvasna Coetzee-t, akik mindenben csak azt látják: az apartheid kérdését – mint tudjuk, kurrens politikai hitvallás nélkül az ember aligha jut ma irodalmi Nobel-díjhoz. Persze, egy Dél-Afrikán edződött, érzékeny szerző nem kerülheti meg az apartheid, az apartheid utáni társadalom kérdését, hiszen a génjeiben hordozza magával: problémalátásában, az értékek több oldalról való megközelítésében – ha akarjuk – valóban tetten érhető, de Coetzee-t ab ovo apartheid-szerzőnek tekinteni meglehetősen felületességre vall. Ennél sokkal többről van szó: a fenyegetettségben oltalmat kereső én harcáról, még akkor is, ha egy-egy regénye (*Age of Irons*, *Disgrace*) helyszíne Dél-Afrika.

A második Booker-díjjal jutalmazott *Disgrace* (1999. magyarul: *Szégyen*, 2007.) címmel megjelent mű követi a Coetzee-életmű sajátosságait: remekül szerkesztett, kulturális-mitológiai utalásokkal keresztlül-kasul szőtt regény, mely kíméletlen, egyenes következetességgel tűnik el a fent és lent kérdésén, a már említett közönség pozíciójában.

Röviden a történet: a fokvárosi egyetemen romantikus költészetet és kommunikációt tanító David Lurie viszonyt kezd egyik tanítványával; a viszony botrányba fullad, egy hivatalos vizsgálat után Lurie távozik az egyetemről, és egy időre a vidéken élő lányához költözik, aki – kiüregedett hippiként – szakít a városi léttel, és a gazdálkodásnak szenteli magát, illetve egy kutyamenhelyet tart fenn.

Egy alkalommal néhány fekete rátámad a farmra (amiért néhányan fajgyűlölőnek kiáltották ki a regényt!): kifosztják őket, Lurie lányát, Lucy-t megerősokolják, Lurie-t kis híján megölik. Ezzel reflektorfénybe kerül a regény alap gondolata: a veszteség, a kiüresedés. Lurie megpróbálja rávenni a lányát, hogy költözzön vissza a biztonságos Fokvárosba, de a lány marad. Marad, és egyre többet ad fel magából. Vállalja az esteleges következő támadást, sőt amikor szomszédja rokonságában feltűnik egyik támadója, a félkegyelmű kamasz, nem engedi bántani. A szomszéd, Petrus szemet vet Lucy földjére, ezért feleségül akarja venni – két másik felesége mellé. Lucy elfogadja az ajánlatot: vezekelni akar a történelemért (támadói feketék, ő maga fehér: talán ez az egyetlen komoly szál, mely az apartheid utáni moralitás kérdését közvetlen módon feszegeti), és teljesen ki akar üresedni, hogy végül mindentől megfosztatva elinduljon felfelé – ontológiai értelemben.

A regényben a fajsúlyos létnek különböző szintjei figyelhetők meg: a szavak szintje a legkevésbé alkalmas a valóság megközelítésére (emlékszünk még? Lurie kommunikációt tanít...); a pusztá érzelmek szintje – mely sok helyen összeér az állati lét szintjével – már közelebb jár az igazsághoz (langyos), de a valódi lét csak a teljes önfeladással érhető el (forró? Inkább hideg, nagyon-nagyon hideg).

„Egyre erősebb benne a meggyőződés, hogy az angol nem alkalmas a dél-afrikai igazság kifejezésére. Az angol elvesztette rugalmasságát, tele van rég megkövült, érthetőségüktől megfosztott mondatokkal, amelyek kifejezőképessége, kifejezőereje megkopott. A nyelv megmerevedett, mint egy kipszultulófélben lévő öslény, a sárba rogyva.”

Az angol nyelv – melyen a regény íródott – tehát nem alkalmas az igazság kifejezésére. Ez nem azt jelenti, hogy a *Disgrace* nem igaz regény, ellenkezőleg: olyan értelmezési síkot nyit meg, mely a szavak értelme mellett az érzelmek jelentésképző igazságát legitimálja, így igazsága nem csupán a szövegben, de azon

kívül, a befogadó érzelmeiben is teljes értékűen megvalósul. Nem veti el a nyelv igazságát, de egyrészt kiemeli a nyelv és az igazság kibillent, diszharmonikus viszonyát, másrészt a más nyelvekben rejlő igazságtartalmat is megvizsgálja: „Amikor behoznak egy kutyát, nem mondják egyenesen: »Elhoztam ezt a kutyát, hogy megöljék«, hanem amit várnak tőlük: tegyék el az útból, tűntessék el, küldjék a feledésbe. Amit várnak tőlük, az tulajdonképpen *Lösung* (a németben mindig kéznél van egy megfelelő absztrakció): szublimáció, ahogy az alkohol párolog a vízből, nyomtalanul, nem hagyva maga után utóízt.”

A kutyamenhelyen végzett munka miatt Lurie élete egyre inkább összekötődik a kutyakével. Nem feltétlenül egyes egyedekével: a kutyaelet mint olyan kerül egyre inkább párhuzamba az emberi léttel,

és ebből az összetetésből nem az ember kerül ki győztesen. A kutyák életének lényege nem nyelvi, hanem érzelmi hangoltságú – vagyis abban a létállapotban élnek életüket, ahová az igazság felé törekvő ember küzdelmes munkával jut el: a szavak nélküli, érzelmek igazsága által meghatározott lét az ember számára a teljes kiüresedés felé vezető út utolsóelőtti stációja. (Coetzee-t egyébként erősen foglalkoztatja az ember és az állat viszonyában rejlő morális tartalom, az állati jogok kérdése; a címmel megjelent kötet e témát járja körül.)

Az idegenek támadása mind Lucy, mind Lurie életében – noha különböző intenzitással és némileg eltérő konzekvenciákkal – fordulópontot jelent, ami többek között az állati és emberi lét viszonyának értelmezésében érhető tetten.

„Ez az egyetlen létező élet. Amin az állatokkal osztozunk. [...] Ez az a példa, amit én követni próbálok. Megosztani emberi kiváltságaink egy részét az állatokkal” – mondja Lucy a támadás előtt, míg utána már az állati létben való részesülésben látják a valósághoz való közeledés lehetőségét. Ezt Coetzee azonban nem mondja ki, hiszen éppen a fogalmak világa az, amit első lépésben fel kell adni; így olyan metanyelvi, strukturális eszközzel támasztja alá a regény tartalmát, mely egyre közelebb viszi a művet önmaga igazságához.

Lurie kutyaélethez való közeledésének vágyát első ízben nem is ő maga, hanem a regény szerkezete mondatja ki. Erősz szerelemtől hajszolt gyermekeként a professzor még egyetemi praxisa alatt komolyan elgondolkodik azon, hogy a kényszeres vágyaktól való szabadulás legkézenfekvőbb eszköze a kasztrálás: egy kis nyisszantás, néhány öltés, és más irányt vesz az élet. Ironikus módon később, vidéken önmagát ugyan nem, de kutyákat ivartalanít, ezzel csavarva vissza az érzékek lobogó lángját.

Míg Lurie kimondva-kimondatlanul a szavak világából lejjebb, az érzelmek valóságosabb világába tart, addig Lucy megteszi a radikálisabb lépést, és arra törekszik, hogy a legalapvetőbb, legerősebb érzelmeket is megpróbálja átlépni, lefelé. Hogy az emberi önazonosság mennyire szorosan összefügg a saját érzelmek átélésével, arra az a jelenet világít rá, amikor Lucy-t a fürdőszobában meglesli korábbi támadói egyike, a félkegyelmű fekete fiú. Lurie meglátja, és kitör belőle az elkeseredettség: nekiesik a fiúnak, és a vele lévő kutyával együtt üti-veri-harapja. A jogos, alapvető érzelmeket lánya tudatosan tolja el magától: megvédi a fiút, sőt elfogadja azt is, hogy megerőszakolói teherbe ejtették. Úgy dönt, hogy megszüli a gyermeket, amivel morálisan átáll a támadói oldalára, hogy énje utolsó szikráit is feladja. A szubjektum nem önmagában álló egység, hanem csak kontextusba ágyazva értelmezhető: „Furcsa, hogy ő és Lucy anyja, városi népek, intellektüelek, ezt az atavizmust produkálták, ezt a kemény, ifjú telepest. Bár tán nem is ők csinálták: talán a történelemé a nagyobb rész.” Lucyban a történelem vezekel.

A mű címe is a kegyelem állapotából való teljes kivetettség, az ontológiai elhagyatottságra utal (a „Szégyen” nem mozdítja meg azt az értelmezési mezőt, amit az angol „disgrace” – de bárcsak ez volna a magyar szöveg legnagyobb baja! Mint az idézetekből látható, a magyar szöveg szintén a nyelvetesztés drámájával viaskodik.)

A kommunikáció és a romantikus költészet tanára régóta készül arra, hogy operát írjon Byronról, jegyzeteit azonban a támadók a kocsijával együtt elviszik. A soha el nem készülő *Byron Itáliában* Lurie életével párhuzamosan változik: Az általunk megismert

utolsó vázlat szerint Byron halott. Szerelme, Teresa vissza akarja kapni, de fájdalmára csak a Byron nyöszörgése, sóhajtozása a válasz. Először a szavak vesznek el, míg végül a szubjektumból sem marad más, csak a fájdalom.

Lurie végül hazamegy, de a kiüresedés már feltartóztathatatlan: házát távollétében kifosztják, maradék értékeit ellopják. Viszszamegy hát vidékre, és Lucy barátja, Bev Shaw kutyamenhelyén vállal önkéntes munkát, ahol gazdátlan jószágokat altat el, és szállít az égetőbe. Fokozatosan megtapasztalja, felvállalja az állatokhoz fűződő érzelmeit, majd ráeszmél, hogy a lánya útja az egyetlen lehetőség. Háromlábú kutyáját, akit megmentett az euta-

náziától, felteszi az asztalra („kezébe veszi, mint egy bárányt”), és előkészíti a fecskendő. Gesztusával túllép az érzelmeken, még mélyebbre indul: önmagát áldozza fel a mütőasztalon. ☼

Szalay Tamás

Art Nouveau, Pécs, 2007, 333 oldal, 1699 Ft

Africana Hungarica

II. évf. 2007 1-2. szám

Egy folyóirat mindig, természetéből adódóan is, folyik. Nemcsak a textusok árajai révén, melyek hol sodornak, hol sekélyen partot fognak, hanem a változatossággal, tűnékenységgel, látszólag efemer vagy lágy tónusokkal emitt, hogy amott meg majd elmerüljünk benne...

Ismertetőm olvastán az vesse majd ellenem az első kritikai szót, aki készített már *folyóirat*-recenziót! Merthát, ha egy kötet címe, rövid tartalomleírása, tónusa, témaválasztása, (s hozzá a szerző) stílusa kellőképpen karakteres, talán röviden is jellemezhető. Ámde egy tanulmánykötet, vagy (mint ez esetben) egy szakfolyóirat inkább csupán részleteiben, egy-egy írás atmoszférájával, vagy az összes írás alaptónusával lenne jellemezhető, viszont itt minden tartalmáról kellő részletességgel még csak elnagyoltan szólni sem lehet érdemi terjedelemben; továbbá okkal sértődne meg bármely szerző, ha kihagynák nevét az említésre méltók közül, mivel a folyóirat – természeténél fogva – a mellérendelt, egymás mellett olvasható írásokból nyeri fő zsánerét. S minthogy itt nem csupán egyetlen bármilyen folyóirat-számról van szó csupán, hanem a magyar afrikánisztika tudományos szakfolyóiratáról, mi sem illőbb kötelesség számunkra, mint referálni róla.

Csakhogy mi sem nehezebb egyúttal. Minden cikk (esetünkben pontosan huszonegy!) önálló alkotás, szerzői kompozíció, hosszabb vagy rövidebb nekilendülés valamely témakörnek, melyet itt legfőképpen a fő vonzásokör, Afrika fókuszban léte határoz meg. A Magyar Afrika Társaság folyóirata ettől még lehetne száraz is (nem az), zsenge is (még kevésbé), poros is (nemcsak a földrajzi térség okán, hanem tudományos „magaslatok” felől szemlélve) – de éppen e téren inkább súlyosabb, felelősebb, mértékletesebb! Formára nézvést egészen formás *kötet* (igaz, dupla szám, a maga 268 oldalával), első szerkezete pedig incselkedik azzal a logikus tagoltsággal, amely rovatokba osztja el (tanulmányok, források, krónika, terepkutatás, szépirodalom, szemlecikkek), tematikus egységbe adagolja a sokféleséget (utóbbi rovatban például könyvek, filmek, a monumentálisabb és tanulmány-értékű dolgozatok esetében Afrika-politikák a rovat vonzásoköre). Lehetne súlyozni is a „méltóbb” méretek szerint, de az oldalszámok nem a magvassággal mérhetők össze. Lehetne a rímeltetve megszólaló tematikákat kiemelni, ám sokszor épp a kontraszt az érdekes bennük. S értékelő gestus lenne a legjelesebb szerzőket kiemelni, maradjon hátra a diák, érezze mellőzve magát a periferiális témával foglalkozó... – viszont a recenzensnek is van érdeklődési köre, titkolt szakmai rangsora, rokonszenvi skálája, amelyen csak-csak előbbre tolja, akinek munkáját szívesebben tolmácsolná...

AFRICANA HUNGARICA

2007. 2. évfolyam 1-2. szám

A Magyar Afrika Társaság folyóirata

2007. 2. évfolyam 1-2. szám

AFRICANA
HUNGARICA

Mindezen hatások, vonzások és bonyolódások mellett vagy helyett az Afrikát magát leginkább hevítő problematikákat is ki lehetne emelni, vagy azon szerzők körét, akik jelen számunkban és a referált folyóiratban egyaránt jelen vannak. Többen is visszaköszönnek „amonnán”... Merthát kicsiny szakma ez az afrikanisztika, néha fölbecsülni sem lehet viszont, mi minden nem tartozik (okkal, vagy idővel mérve) a közvetlen közelébe...! Példaképpen a felvezető-hangadó írásban *Fodor Erika* az Európai Unió Afrika Stratégiáját ismerteti, melyből kitetszik, hogy nemcsak a magyar afrikanisztika megkésett érdeklődése fordul immár egyre őszintébben a fekete földrész felé, de mostanság az uniós kapcsolatok, belátható érdekek, jövőendő külpolitikai normák is a felelősséggel vállalt célprogramokkal kívánják észrevétni a világgal, mily hatalmas kapcsolati vagyontetején ülünk tétlenül és flegmán. S kell-e körmönfontabban felelősségre inteni, mint ez európai kötelezettség-vállalás, segítségnyújtó együttműködés, támogatáspolitikai, piacfejlesztés, civil összefogás, szolidaritás széles skáláján indítani érdekezérelt működésmódokat? Ehhez a tematikához kapcsolódik *Régi Tamás* írása is a magyar szervezetek Afrika-politikájának kialakítását serkentő áttekintéssel, a körülmények és korlátok szemlélésével, s mi több: kiutat jelző javaslatokkal; de ide rímel *Schumiczky Lilla* és *Tomsits Abigél* terepkutatási élményanyaga is Gambiából, akik ritka magyar misszionáriusként kalandoznak-dolgoznak vagy egy éve afrikai menekülttáborokban (épp az Afrika-Tanulmányok első száma közölte terepkutatási írásaikat), viszont ezúttal inkább olyan „apró kis színes” anyaggal jelentkeztek, amely a látszat ellenére nem a folyóirat vidító tónusa csupán, hanem az átélés közelségé-

vel, a tenni kész jelenlét finomságaival teli önreflexió is, amelyet Afrikában sem nélkülözhet a kutató. Lám, csupán négy szerző, három kis írás, s mily horizontot fog át érdekektől érzelmeig, gazdaságtól stratégiáig, politikától mindennapi életig, meg múltbéli helyzetektől jövő utáni hatásokig...

A többi opusz is szinte ehhez, az alighanem Afrikát az utóbbi időkből a világ közfigyelmének középpontjába emelő krízishelyzethez, állapot-ábrához, megoldáskereséshez kapcsolódik: *Tusjak Marianna* az 1967–70 közötti nigériai polgárháború gyarmati feltételrendszerét és helyi érdekfolyamatait tekinti át, nemcsak számos helyi politikátörténeti adalékkal, de a brit, a német, s párhuzamosan a korabeli (szovjet szócsőnek is beillő) magyar sajtó reflexióit elősorolva, melyekből kiderül: alig akadt a korabeli világpolitikában új vagy letűnt gyarmattartó és agresszor, aki ne reszkírozott volna temérdek befektetést a polgárháború kirobbantásába, az etnikai és gazdasági konfliktus-gerjesztésbe, hullák és eltűntek százazrei árán, vagy a reménytelenné váltak megmentésére utólagos segélyakciók során. *Búr Gábor* az 1906-07 időszakában kialakuló dél-afrikai önállóság kérdéskörében mennyi hasonló, az interaktív politikai és gazdasági érdekeltiségi viszonylatokat jellemző dokumentáció szemlélésére, viszonylag frissen fölszabadított levéltári forrásanyag új visszfényre fókuszál, kiegészítve az országtörténet köztörténeti anyagát magánlevéltári kiadások, nehezen vagy sehogy sem megismerhető források felvillantásával. Kiadós, és a szerzőtől mindig is közismerten megkapott, aprólékosan pontos lábjegyzetekkel, gazdag szakirodalmi forrásanyag fölhasználásával készült *Szombathy*

Zoltán tanulmánya a Kelet-Afrikában föllelhető arab, közelebbről a folytonos iszlám hatás komplexitásáról, a partvidéki lakosság arabokkal rokonszenvező belső „etnopolitikájáról”, avagy kulturális reflexivitásáról. Mindhárman birodalmi méretű államok, egykor volt királyságok, gyarmatává lett területek túlélési gyakorlatáról hoznak fölismeréseket, miként *Gecse Adrienn* is, aki a leghatalmasabb nyugat-afrikai birodalom, az Asanti Királyság aranybányászatának és a britekkel kötött békének, gazdasági alkunak, majd az alávetettségnek és az Aranypártért folyó ellenálló tevékenységének ismertetésén túl az aranybányászat, a kézműves feldolgozási technikák, aranyműves iparágak fejlődéstörténetét és a királyság erősödésében közzeható folyamatok sajátosságait mutatja be.

Azt, hogy a földrész nem csupán lokális helytörténeti folyamatok eredményeiből építi föl imázsát, hanem ennek a mikrovilágnak mindig is része a külvilág megannyi gesztusa, nem utolsósorban a külföldről érkező, nemegyszer korántsem haszonelvű kutatói szféra, jól illusztrálják a historikus kérdésfelvetések. Ennek mutatja föl egyik sajátos történeti aspektusát *Sebestyén Éva*, aki Magyar László életének és az utána megmaradt, részben alighanem elpusztultnak tekinthető forrásanyag felderítésének szentelte az utóbbi időkben áldozatos kutató munkájának jelentős hányadát. A magyar kutatók 19. század végi afrikanista érdeklődését, Magyar László példátlan időtartamú helyi jelenlétét, a pragmatikusan gondolkodó és mindhalálgig bizva bízó kutatói életút bemutatását, a jeles előd után maradt aprócska forrásanyag gazdag értékelését elvégző írás immár nemcsak

a sodró politikai szelekről szól, hanem a maláriával, légzési elégtelenséggel küzdő, öngyógyító kutató személyiségének megérzéskítését is vállalja, továbbá a hiánypótló forrásközlés korrekt kötelezettségét is magára veszi. Ezt a fajta áldozatvállalást, melyet (az olvasható háttérből is kitetszően) a legkevésbé a Magyar Tudományos Akadémia szokott támogatni (ezúttal és itt is a Brit Nagykövetség és a Gambiai Képviselet volt szükséges ahhoz, hogy Magyarországon ilyen kiadvány megjelenhessen!) az 1880-as évek végének szakirodalmi szemléjétől napjaink kutatóinak interpretációig tekinti át rövid összefoglaló (eredetileg kutatási eredmények közzétételét bevezető) cikkében *Régi Tamás*, aki e földrészre vonatkozó tudománytörténetet az elődök szemléletmódját követve négy nagyobb csoportra osztja: akik jártak is Afrikában, mielőtt publikáltak róla, s akik nem, illetve: akik jártak ugyan Afrika valamely táján, de nem készítettek feljegyzéseket, s akik mindezt megtették. Márki Sándor mintegy egy és negyedszázados áttekintése az Afrika-kutatásról 28 magyar kutató munkásságába kalauzol el, s elkülöníti a turistákat, vadászokat, tudományos utazókat és terepkutatókat. Benyovszky Móric, Magyar László, Teleki Sámuel, Torday Emil és Almásy László neve talán a nem afrikanista olvasóknak is ismerősen hangzik, de azt, hogy a tájismereten, természetközelségen, gazdasági érdekek feltárásán túl a földrajz, a néprajztudomány és a történettudományok gazdagodásához is hozzájárultak, csupán kevésbé tudatosult a hazai tudománytörténetben.

A folyóirat egyik legizgalmasabb rétege (merthát nem egybefüggő blokkja, csupán az itt-ott föllelhető közlésekből kiolvasható

harmóniája) a kultúrák közötti kölcsönhatások leíró anyaga. *Sarkadi Monika*, aki az afroamerikanisztika követőjeként itt közölt írásában a dél-amerikai aluku marunok nyelvi kultúrájában mutatja ki az afrikánizmusok meglétét, már felhangolójában is izgalmasan jelzi, hogy nemcsak a milliószám áthurcolt afrikai feketék mikrohistóriája drámai, de az őket körülvevő kortárs nézetek, a „barbár, kultúra nélküli primitív népekről” szóló egész alapfelfogás „a fehér ember mint felszabadító” szerepéről árulkodik. Az afrikai rabszolgakereskedelem 16-18. századi történetétől az amerikai kontinensen zajló beilleszkedésig, ez esetben a Francia-Guyanában „befogadásra” lelt marun kultúrák egy változatának sajátosságaiig a szerző a historikus folyamatok, a vallás, a teremtésmítoszok, a társadalmi szervezethez és politikai intézmények működése, a gazdasági rendszer és a tárgykultúra áttekintésével ajándékoz meg írásában, kiegészítve a zene, folklór, művészeti tevékenység és a nyelv átalakulási vagy megmaradási trendjeinek fölvezetésével.

Ugyanezt a komplexitást a mágia és az afrikai ember tudatában megjelenő tükrének bemutatása révén közelíti meg *Füssi Nagy Géza*, aki a fekete-afrikai varázslók és varázslatok mágikus világának relatív teljességét fogja itt össze írásában. Nilusi népek, maszaik, kikujuk, gandák, jurubák, asantik és más népek szakrális világát helyezi elének a jó és a rossz, a varázseszközök és ellenvarázslatok, gyógyító szertartások, titkos társaságok természetfölötti és megszemélyesített világát idézve, maszkokkal, megannyi szövegrészlettel, a holtak és élők közötti utak benépesítésével, mártíromsággal, áldozathittel, erkölcsi és történelmi normák rendszereinek ismertetésével. Elsimult hitvilágok, látszólag megváltozott világképek, zaklatott és lüktető élmények kavalkádjából mutatja föl azt a hagyománykincset, amely minden változás dacára ősbibb, mint maguk az államok, sőt a népek, melyek hitében funkcióra lelt.

A kiadvány üzleti interjúkkal folytatódik, melyekben *D.Faludi Anna* a magyar közgazdászképzésben is fölmerülő kardinális kérdéseivel, az afrikai gazdaság és az uniós törekvések összhangjai által meghatározott vállalkozói magatartásokra világít rá. *Mayer Lajos* ugyancsak ebben az Afrika versus nemzetközi politika kérdéskörre hangolja a szomáliai konfliktus kapcsán fölöttébb kérdését: továbbterjed, vagy lokalizálódik-e az 1991-ben puccsal megdőntött rendszer drámája? Követve az eseményeket a hatvanas évektől, az etióp hadsereg műveleteit és az Afrika Unió munkáját, ugyanúgy a térség-idegen, nagyhatalmi érdekek mentén meghúzott határokat emeli ki, mint Búr Gábor vagy Tusjak Marianna a főntebb idézett írásokban, s a Kongói Demokratikus Köztársaságban non-profit szervezet révén megfigyeléseket gyűjtő *Szilasi Ildikó*, aki a magyar segélyszervezetek egyik tartományában, az oktatás terén elérhető eredmények vidékén keresi a kultúrák közötti kommunikáció esélyeit. *Mayer Lajos* másik írása, mely Dél-Afrikába kalauzol el az esélyek és remények vonalain, öt évnyi diplomáciai élményanyag rövid fejlődésrajzban rögzíthető tényezőit sorolja elő. Kellems kontraszt, hogy *Tesfay Sába* egy rövid, de annál finomabb kis írásban kávézni invitál

Eritreába, s mintegy „melleslegesen” osztja meg velünk érzékeny megfigyeléseit a kultúrák közötti kommunikáció egy tüneményéről, amely valójában a közösségépítési és -fenntartási folyamatok eszköze, avagy kulturális örökség része, függetlenül turizmustól és „haladástól”, átalakuló életmódtól vagy nemzeti szimbólummá erősödő tartalmaktól.

A kiadványt szinte átható aggodalmas szemléletmód a záró akkordok között is „múltirat” tónusra lel a klasszikus (19. századi) szuahéli líra – ugyancsak *Füssi Nagy Géza* válogatásában és fordításában – megjelenített példával; a múlt örökség mellett ugyanakkor a megmaradó hagyaték is tükröződik a poznavi Régészeti Múzeum afrikai régészeti kiadványsorozatában megjelent művek ismertetése (*Zimborán Gábor*) révén, ehhez csatlakozik meg egy könyvismertetés Gianni Giasanti: *Eltűnő Afrika* című kötetének magyar kiadásáról (*Füssi Nagy Géza* tollából), s a végülében két afrikai támaszkörű filmről is olvashatunk *T. Horváth Attila* drámai interpretációjában. Ezek sem „lazán átlapozható” írások. A folyóiratot becsukva csupán a képtelenül nagy földrészt még képtelenebb gazdagsága, s még ennél is kilátástalanabb helyzetképe marad meg az olvasóban. Már az optimistában...! Gyengébb idegzetűeknek csak a kifejezetten poétikai vagy szakrális tematikájú cikkeket ajánlom. A merészebbeknek mindet. Mert hát tenni nagyon kéne valamit. De hogy mit, azt még tán mindezen írások olvastán sem könnyű eldönteni. Valami olyasmi kéne, amit a folyó-folydogáló történelem nem elmos, elmaszatol, besároz, megcsúfol, hanem valamiképp megfényez... Mert a napsütésen és a folyók-tavak tükrén, vagy a posztmodern nagyvárosi építménytűkrökön túl mégis kellene valami jólesően biztató ezen a földrészen. A kesergő persze épp azért nem teljességgel jogos, mert akiket történelmi és jelenkori istencsapásokból annyi, és oly kitaróan ért, ahogy Afrika lakóinak java többségét, az már nem is lehetne optimistább, mint a pusztaság túlélés reményét táplálni...!

A kiadvány sajátos „második beköszöntővel” indul, merthogy az 1998-ban indult első számot csak alig követte második akkoriban, s azóta financiaális képtelenség volt újabb megjelenésben gondolkodni. Aligha kívánhatnánk komolyabbat, mint hogy az újraindulás és a korszak afrikánistáinak ekkénti megjelenése ezúttal ne alkalmi fórum legyen, hanem a tartós siker kezdete...! ☀

A. *Gergely András*

II. évfolyam, 1-2. szám, 1100 Ft
L' Harmattan Kiadó, Budapest, 2007
Magyar Afrika Társaság

INTERNETES FORRÁSOK

Grünhut Zoltán

Kelet-Afrikával foglalkozó internetes oldalak

Az internet információs bányája naponta adatok millióival bővül, így még a legspeciálisabb témában is tulajdonképpen kiaknázhatatlannak tekinthető. Ennek tudatában kattintottam az egyik közismert keresőoldalra és gépeltem be a Kelet-Afrika szó angol megfelelőjét, vállalva azt a kockázatot, hogy akár hetekig is a gép előtt ülhetek, mire a kiadott honlapok legalább felét átnézem. Jelen cikkben a találatok közül – általam – legjobbnak ítéleteket szeretném az olvasók számára röviden bemutatni.

Az átláthatóság érdekében a legegyszerűbb, ha bizonyos szempontok, elsősorban tartalmi kritériumok alapján kategorizáljuk a különböző weblapokat. Így elkülöníthetünk hírportálokat, internetes újságokat, magazinokat, tudományos és kulturális weblapokat, valamint a kelet-afrikai térség szövetségi, illetve az egyes országok különféle nemzeti intézményeinek, szervezeteinek hivatalos honlapjait.

A kiterjedt nemzetközi hálózattal rendelkező, globális értelemben is meghatározó hírügynökségek (*BBC, Reuters, AP, CNN*, stb.) internetes oldalain rendszerint könnyedén rákereshetünk a világ bármelyik nagyobb területi egységének – köztük értelemszerűen Kelet-Afrikának is – a legfrissebb híreire, történéseire. Mivel ezen weblapok általánosan közismertnek számítanak, ezért

inkább három kevésbé elterjedt, a kelet-afrikai eseményekkel azonban napi szinten foglalkozó hírportálra szeretném felhívni a figyelmet.

Az *All Africa*, az *IOL* és az *IRIN News* Kelet-Afrikával foglalkozó tematikus honlapok közül utóbbi megjelenése, külalakja tűnik szemre a legkellemesebbnek. A sok fotó, térkép élvezetessé, míg a stabil rendezettség átláthatóvá teszi a friss hírek mellett hosszabb esszéket, interjúkat, különféle (ország-, konfliktus-) elemzéseket és riportokat tartalmazó oldalt. Az *IRIN News* weblapját mindemellett érdemes felkeresni az interaktivitást biztosító linkelési, valamint az archívumban való ország és témák szerinti keresési lehetőség miatt is.

Az *AllAfrica* és az *IOL* puritánabb külső megjelenése tartalmilag nem, csak vizuális értelemben csorbitja a hírportálok értékét. Előbbi cikkgyűjteményként funkcionálva más portálok Kelet-Afrikával foglalkozó publikációit, beszámolóit gyűjti egybe, melyeket az időrendi sorrend mellett nagyobb témák (gazdaság, politika, kultúra, konfliktus, AIDS, stb.) szerint is kereshetünk, olvashatunk. Az *IOL* honlapja szintén az információ közvetítésre helyezi a hangsúlyt, vagyis a látványelemek helyett sokkal inkább az aktualitás és a hírérték domborodik ki. Sajnos, utóbbi

weblapnál nehezebb az archívum kezelése, ellenben a linkelési lehetőségek közvetlen módon átirányítanak minket helyi orgánumokhoz.

Az internetes újságok, magazinok közül szintén hármat szeretnék kiemelni. A *The East African* a térség egyik vezető angol nyelvű lapjának számít, melynek internetes verziója azonban még okkal nem érte el ugyanazt a hírnevet. A honlap felosztása egy igazi újsághoz hasonlít, ahol a napi hírek mellett hosszabb politikai, gazdasági beszámolókat, esszéket, illetve kulturális- és sportriportokat is olvashatunk. A szegényes vizuális jelleg ellenére érdemes böngészgetni az oldalon, mivel főként a térségben élő újságírók cikkeit olvashatjuk rajta, mely közvetlenebb betekintést enged a helyi közügyek társadalmi megítélésébe.

Amennyiben különösen érdeklődünk a térség gazdasági folyamatainak alakulása iránt, akkor az *East African Business Week* weblapját érdemes felkeresnünk. A kellemes megjelenésű, igényes szerkesztésű, naprakész információkkal szolgáló honlapon különböző terjedelmű beszámolókat, cikkeket és gazdasági jelentéseket olvashatunk, többek közt akár Tanzánia, Uganda és Kenya éves költségvetését. A kiváló linkelési lehetőségek felhasználásával a térség több transznacionális gazdasági intézményének a honlapjára is könnyedén átnézhetünk, amennyiben részletesebb gazdasági és kereskedelmi statisztikák után kutatunk.

Végül, de nem utolsósorban az internetes újságok és magazinok közül hadd ajánljam még az *East Africa Newst*, mely bőséges képanyagával és részletes riportjaival túllép a hírportál kategórián. A weblap címét érdemes begépelni az oldalon található

linkajánló miatt is, mely segítségével interaktív, videókat is tartalmazó portálokra juthatunk, köztük például az *Africa Cabel TV*-re. Amennyiben valakit a kelet-afrikai országokban megjelenő sajtóorgánumok is érdekelnek, látogasson el az *ABYZ News Links*-re, vagy az *Online Newspapers*-re, ahol országok szerint összegyűjtve sok-sok honlapcím közül böngészheti ki a számára érdekes portált.

Kissé tudományosabb vizekre evezve, a pennsylvaniai egyetem Afrika Tanulmányok Központjának honlapját szükséges hangsúlyozni, mint tökéletes információs bázist. A weblapon a legkülönbözőbb aspektusok – történelem, gazdaság, politikai rendszer, kultúra, stb. – szerint kutathatunk valamennyi afrikai állam jellemzői után. A kiválasztott szempontra való rákattintást követően, az oldal átnavigál bennünket egyéb, nehezen megtalálható honlapokra, melyek újabb érdekességeket rejthetnek. Hasonló elvek szerint működik a hartfordi egyetem történelmi portálja is. A kelet-afrikai térség kiválasztása után, országokra bontva különböző terjedelmű, főként történelmi tárgyú cikkeket olvashatunk, melyek rendszerint nem átfogóan, hanem kisebb mozzanatok alapján mutatják be a régió legmeghatározóbb eseményeit. A két említett oldalra – sajnos – egyaránt jellemző a tartalmi gazdagsággal párhuzamosan jelentkező vizuális szegénység, valamint a nem túl gyakori frissülés.

A tudományos után a kulturális jellegű weboldalakra fókuszálva, a *Swahili Online*-t érdemes mindenképpen kiemelni. Az esztétikus megjelenésű, remek képanyaggal és lényegre törő tartalommal szerkesztett honlap hosszútávon is élvezhető módon mutatja be a swahili közösség történetét, kultúráját, nyelvi sajátosságait, életkörüzetét és szokásait.

Utolsó blokkunkhoz érkezve, néhány mondatban a kelet-afrikai térség szupranacionális és nemzeti szintű intézményeinek honlapjairól. Előbbiek közül természetesen a Kelet-afrikai Közösség hivatalos portálját kell elsőként megemlíteni. A minden napszakban lassan betöltődő oldalon még mindig zajlanak a Ruanda és Burundi csatlakozása miatt szükségessé vált frissítések, ám ha van elég türelmünk kivárni a képernyő alján rendkívül lassan feltűnő zöld négyzeteket, akkor kielégítő mennyiségű információhoz juthatunk a Közösség történetéről, működéséről, fontosabb találkozóiról, az azokon elfogadott dokumentumokról, valamint a különböző szakosított szervekről. A betöltés maratoni hosszúságúra nyúlása esetén a *Ministry of the East African Community* kenyai vagy tanzániai honlapjára érdemes rákeresni.

A kelet-afrikai országok és fontosabb központi intézményeik hivatalos honlapjaival kapcsolatban elsődlegesen a korábbi gyarmati lét nyelvi hatásait érdemes kiemelni. Mozambikról portugál, Madagaszkárról, Djiboutiról és Burundiról kizárólag francia, míg Tanzániáról, Kenyáról, Ugandáról, Szomáliáról, Ruandáról és Etiópiáról csak angol nyelven olvashatunk. Egyébként az ominózus honlapok tartalmilag mindenképpen kielégítőnek nevezhetőek, a kormányzat és a politikai berendezkedés mellett rendszerint

hasznos információkat szolgálnak egyéb állami ügyekről – külkapcsolatok, védelempolitika, gazdaság és kereskedelem, víz- és egészségügy, turisztika, stb. – is.

Zárszóként engedjék meg, hogy ajánljak egy honlapot – Africa Book Centre On-line Catalogue –, ahonnan az afrikai kontinens bármely aspektusával kapcsolatban megjelenő könyveket és egyéb kiadványokat rendelhetünk – ha valamint mégsem találunk meg másutt az interneten... ☀

JEGYZETEK

¹ Valószínűsíthető, hogy a találatok és így a cikk tartalma is részben más lenne, ha a Kelet-Afrika szó francia megfelelőjét használtam volna.

A CIKKBEN SZEREPLŐ HONLAPOK CÍMEI

IRIN NEWS

<http://www.irinnews.org/Africa-Region.aspx?Region=EAF&service=ENG>

ALL AFRICA

<http://allafrica.com/eastafrica/>

IOL

http://www.iol.co.za/index.php?set_id=1&click_id=87

THE EAST AFRICAN

<http://www.nationmedia.com/eastafrican/current/>

EAST AFRICAN BUSINESS WEEK

<http://www.busiweek.com/>

EAST AFRICA NEWS

<http://www.eastafricanews.com/>

AFRICA CABEL TV

<http://www.africacabletv.com/>

ABYZ NEWS LINKS

<http://www.abyznewslinks.com/easaf.htm>

ONLINE NEWSPAPERS

<http://www.onlinenewspapers.com/>

UNIVERSITY OF PENNSYLVANIA – AFRICAN STUDIES CENTER

http://www.africa.upenn.edu/Home_Page/Country.html

HARTFORD UNIVERSITY – THE HISTORY OF EAST AFRICA

<http://www.hartford-hwp.com/archives/36/index.html>

SWAHILI ONLINE

<http://www.swahilionline.com/index.html>

EAST AFRICAN COMMUNITY

<http://www.eac.int/>

MINISTRY OF THE EAST AFRICAN COMMUNITY

<http://www.meac.go.ke/> és <http://www.meac.go.tz/>

MOZAMBIKI KÖZTÁRSASÁG

<http://www.mozambique.mz/>

MALGASZ KÖZTÁRSASÁG

<http://www.madagascar.gov.mg/>

DJIBOUTI

<http://www.presidence.dj/>

BURUNDI

<http://www.burundi.gov.bi/>

TANZÁNIA

<http://www.tanzania.go.tz/>

UGANDA

<http://www.statehouse.go.ug/>

KENYA

<http://www.statehousekenya.go.ke/>

SZOMÁLIA

<http://www.somali-gov.info/>

RUANDA

<http://www.gov.rw/>

ETIÓPIA

<http://www.ethiopar.net/>

AFRICA BOOK CENTRE ON-LINE CATALOGUE

<http://www.africabookcentre.com/acatalog/index.html>

Multi Marketing Group

**AZ EGYÜTTMŰKÖDÉS ÚTJA CSAK EGYMÁS KÖLCSÖNÖS
ELISMERÉSÉN, AZ IGÉNYEK ÉS A TRADÍCIÓK TISZTELETBEN
TARTÁSÁN KERESZTÜL VEZETHET...**

**MAGYARORSZÁG EGYETLEN, AFRIKÁRA SZAKOSODOTT
TANÁCSADÓ CÉGE AZ ÖN PARTNERE A KÉTOLDALÚ
GAZDASÁGI KAPCSOLATOKAT ÉRINTŐ, BERUHÁZÁSI ÉS
KERESKEDELEMFEJLESZTÉSI KÉRDÉSEK
PROFESSZIONÁLIS MEGOLDÁSÁBAN**

MULTI MARKETING GROUP KFT

DEDICATED TO DEFINE THE BEST SOLUTION FROM CONCEPT TO REALIZATION IN AFRICA

H-1106 Budapest, Fehér út 10.

Tel.: + 36 1 267-2992

Fax.:+ 36 1 318 2396

info@multimarketing.hu

☒ 1475 Budapest, Pf. 380.

*Képviseletek : Addis Ababa - Asmara - Bangui - Banjul - Bissau - Dakar
Lomé -Luanda -Kinshasa - Maseru - Nairobi - Praia - Sao Tomé*

Official partner of UN Global Technologies & United Consortia

Országos Afrikanisztikai Konferencia

2007. december 6-8. Pécs, MTA Pécsi Bizottság Székháza

A Pécsi Tudományegyetemen évek óta működő „Afrika-Amerika-Ázsia” Universitas Munkacsoport és a Publikon Kiadót működtető IDRResearch Kutatási és Képzési Kft., együttműködésben a PTE BTK néprajz, politikai tanulmányok és újkortörténeti tanszékeivel, 2007. december 6-8. között (csütörtök-szombat) országos afrikanisztikai konferenciát szervez. Az esemény folytatása kíván lenni a 2006 decemberében az ELTE Központi Könyvtárában tartott szakmai rendezvénynek, továbbá előkészítője egy 2008-ban ugyancsak Pécsen megrendezésre kerülő nemzetközi afrikanista találkozónak.

Az utóbbi évtized az Európa és a tengerentúli világ közti kapcsolatok kutatásának reneszánszát hozta, a posztkolonializmus és a kultúrák közötti párbeszéd jegyében a történelem, a politológia, az irodalomelmélet és az antropológia területén is az eddigi megállapítások, vélemények újraértékelése folyik. Ezért célkitűzésünk kettős. Egyrészt az Európa keleti, gyarmatokkal korábban nem rendelkező felének, ezen belül Magyarországnak Afrikával kapcsolatos kulturális, gazdasági lehetőségeit kívánjuk feltárni, illetve a másik oldalról az afrikai kontinens, az afrikai emberek elfogadását, befogadását és hozzájuk kötődő esetleges sztereotípiák kialakulásának történeti hátterét és jelenre gyakorolt hatását vizsgálunk szélesebb közép-európai társadalmi közegben.

A konferencia helyszíne az MTA Pécsi Bizottságának (PAB) Székháza lesz. Szállást kiejánlani tudunk: a PAB Székházban, illetve a PTE Hunyor Szállóban, a pontos szállásdíjak mértékét a visszajelentkezőknek időben megküldjük. Ezenkívül a konferencia regisztrációs díja 5.000 Ft/fő összegben várható. A találkozón külön kerekasztal-vita formájában, a Külügyminisztérium szakértő képviselőinek bevonásával kívánunk hozzájárulni egy hatékony és releváns, jövőbeni hazai „Afrika-stratégia” kialakításához. A szakmai együttlétet egyéb kísérő/kiegészítő programokkal is színesítjük.

A tervezett szekciók témaköre:

1. Hagyomány és modernitás Afrikában
2. A nemzetközi kapcsolatok története és a magyar diplomácia lehetőségei a mai Afrikában
3. Afrika-kép Magyarországon
4. Gazdasági kapcsolatok és lehetőségek: Afrika és Magyarország
5. Afrika-tematika – mint tudomány és gazdaság, politika és kultúra újrafelfedezése

Jelentkezés és további részletek: www.idresearch.hu • afrika@idresearch.hu

publikon
kiadó

www.publikon.hu

research

www.idresearch.hu

www.pte.hu

PORTRÉ

Fotó: Juliana Thomas

Tarrósy István

Wangari Maathai

2004-es Nobel-békedíjas környezetvédő

Ajelen generációinak tekintettel kell lenniük arra, hogy a világon található természeti erőforrások, nyersanyagkészletek végesek. Úgy kell kielégíteniük saját igényeiket, hogy figyelembe veszik: hagyjanak az elérhető javakból a jövő generációi számára is. Fenntarthatóan kell tehát élniük, hogy esélye legyen a holnap emberének is a Földön maradnia. Képességüket meg kell őrizniük, illetve tovább fejleszteniük annak érdekében, hogy földet művelhessenek, békében éljenek szomszédjaikkal, kereskedjenek egymással és prosperáljanak. Többek között e fenntartható fejlődés szellemében tevékenykedik a kelet- és közép-afrikai nők között elsőként doktori fokozatot (Ph.D.) szerzett ikon, a kenyai Dr. Wangari Maathai.

Wangari Muta Maathai 1940-ben a Kenya-hegy közelében, Nairobi-tól 180 km-re fekvő Nyeri városában született, helyi farmerek gyermekeként. 1964-ben, az USA-beli Kansas államban található Mount St. Scholastica College in Atchison-on kapta meg alapidiplomáját biológiából. Később mesterképzésen vett részt a University of Pittsburgh-ön, majd Németországban folytatott résztanulmányokat és 1971-ben védte meg disszertációját a University of Nairobi-n. Régiójában elsőként tanszékvezetői pozíciót nyert el: az Állatorvosi Anatómia Tanszék vezetésével bízták meg. Már professzorként vágott bele a politizálásba, 2002 decemberében 98%-os támogatottsággal parlamenti képviselőnek választották, majd 2003. január – 2005. november között Mwai Kibaki elnök kormányának környezetvédelmi és természeti erőforrás miniszterhelyetteseként tevékenykedett.

Maathai az első afrikai nő, akit Nobel-békedíjjal tüntettek ki munkássága elismeréséül. A 2004-ben átadott díj odaítélésben szerepet játszott az az úttörő fejlesztés, amely minden afrikai számára inspirációt adott a „a fenntartható fejlődés, a demokrácia és béke érdekében” végzendő cselekedetek sorában. Ezek közül a mára a térség egyik legmértékesebb civil szervezetének, a Zöld Öv Mozgalomnak (angolul: The Green Belt Movement) életre keltése és működtetése volt.

A szervezetet 1977-ben alapította Maathai azzal a céllal, hogy elsősorban nőknek segítsen életük jobbra fordításában és családjuk életszínvonalának felemelésében azáltal, hogy a talaj erózióját fák ültetésével meggátolva földjeiket könnyebben és hasznosabban műveljék, ezzel együtt pedig közösségeik számára is egy új életminőség lehetőségét teremtsék meg, különösen úgy, hogy munkahelyeket hoznak létre, amellyel emelik társadalmi megbecsülésüket az afrikai társadalmakban. A szervezet megalakulása óta közel 30 millió fát ültettek már el, nemcsak Kenya-szerte. 1986-ban ugyanis többek között Tanzánia, Uganda, Malawi, Lesotho, Etiópia és Zimbabwe is

Fotó: Wanjira Maathai

THE GREEN BELT MOVEMENT

csatlakozott a mozgalomhoz, létrehozva ezáltal a Pán-Afriakai Zöld Öv Hálózatot.

Wangari Maathai nem pusztán aktivista, aki azért harcolt egész életében, hogy segítse az afrikai emberek felemelkedését, életminőségük javulását, hanem egy demokratikusabban, az egyénnek több és nagyobb szabadsági fokot biztosító, bevonó és lehetőségeket ajánló társadalmi berendezkedés-modell, egyben rezsim-modell kialakuljon és elterjedjen a kontinens különböző szegletében. Mára nemzetközileg elismert élharcosa a demokráciának, az emberi jogok és a természeti környezet védelmének, megóvásának. Több alkalommal szólalt fel például az ENSZ-ben, valamint számos bizottság munkájában – így például a globális kormányzással, illetve az emberiség jövőjének kérdéseivel foglalkozó bizottságokban – vett aktívan részt.

Politikai szerepvállalását illetően a börtön sem ismeretlen számára, hiszen többször tartóztatták már le az afrikai erdőirtások elleni tiltakozásokban, kampányokban való részvétele miatt. Az 1980-as években a Nairobi központjában elterülő Uhuru Parkban akkoriban felállítandó felhőkarcoló elleni tiltakozás egyik szószólójaként került a figyelem középpontjába. A tüntetés eredményes volt, a terveket visszavonták.

Környezettudatos hitvallását jól érzékelteti egy, a BBC-nek adott nyilatkozata, amelyben a teremtés bibliai példájához hasonlítja a környezet fontosságát: „Isten hétfőtől péntekig megteremtette a Földet. Szombaton megteremtette az embert. ... A környezettel kapcsolatos problémák lényege az, hogy ha Isten az embert kedden teremtette volna, szerdára már halott lett volna, mert addigra még nem lettek volna meg azok az élethez szükséges legfontosabb alapelemek, amelyek a túlélését biztosították volna számára.”

A Nobel-békedíj átvételekor tartott ünnepi beszédében aláhúzta, hogy „a lerombolt, a folyamatosan pusztításra ítélt környezet a gyér erőforrások utáni versenyfutáshoz vezet, és hozzájárulhat a szegénység elmélyüléséhez, sőt, konfliktusok kialakulásához.” Annak érdekében, hogy az afrikaiak megértsék és ráeszméljenek e problémák mögött húzódó összefüggésekre, Maathai civil oktatási programot indított útjára, amelynek során a résztvevők nemcsak a problémákat ismerhették meg, a lehetséges megoldásokat azonosíthatták, de képesekké váltak megtervezni saját maguk személyes életstratégiáit és viszonyukat környezetükhöz, a környezetük által biztosított lehetőségekhez.

Minden környezettudatos változás előfeltétele az, hogy maga az egyén ébredjen arra rá, mit is jelent számára saját közvetlen kör-

nyezete. Először a gondolkodásnak kell megváltoznia, amelyet követ a cselekedetekben, akciókban, projektekben megtestesülő változás. Ehhez mutatott irányt először Kenyában Wangari Maathai. Azóta csak nő azoknak a tábora, akik ezt a filozófiát magukénak vallják.

Wangari Maathai három gyermek édesanyja, férjétől az 1980-as években vált el. Az hírlík, hogy volt párja szerint Maathai „túl képzett, túl erős, túlságosan sikeres, túlzottan makacs és túl nehéz kontrollálni.” Egy biztos: ahhoz mindezekre szüksége volt és a mai napig szüksége van, hogy a gazdaságilag és technológiailag elmaradottabb, fejlődő afrikai térségek lakóinak megmutassa a kiút lehetőségét!

FELHASZNÁLT INTERNETES FORRÁSOK

<http://greenbeltmovement.org/>
<http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/3726084.stm>
http://hu.wikipedia.org/wiki/Wangari_Maathai
http://nobelprize.org/nobel_prizes/peace/laureates/2004/index.html

Szerzőinkről

A. Gergely András

társadalomkutató, az MTA PTI Etnoregionális és Antropológiai Kutatóközpont tudományos igazgatója, az ELTE Kulturális Antropológia szakcsoport oktatója, a Magyar Kulturális Antropológiai Társaság elnöke
Kutatási terület: etnoregionális kérdések, politikai antropológia, városantropológia, populáris kultúra a Maghrebben
E-mail: agergelyster@gmail.com

Búr Gábor

történész, egyetemi docens, ELTE, BTK Új- és Jelenkori Egyetemes Történelmi Tanszék
Kutatási terület: Afrika gyarmatosítása a 19-20. században, dekolonizáció, a mai Afrika politikai viszonya, Dél-Afrika
E-mail: burgabor@t-online.hu

Csizmadia Daniella

az Európai Értékekért Alapítvány alelnöke
Kutatási terület: Európai Unió, Európa, európai iszlám
E-mail: csizmadia.daniella@gmail.com

Davis George Mwamfupe

földrajztudós, a Dar es Salaam University College of Education adjunktusa
Kutatási terület: népszerűség és természeti erőforrások, jövedelemforrások és szegénység, urbanizáció
E-mail: dmwamfupe@yahoo.co.uk

Grünhut Zoltán

Ph.D. hallgató, Pécsi Tudományegyetem Interdiszciplináris Doktoriskola Politológia Program.
Kutatási asszisztens, gyakornok IDRResearch Kutatási és Képzési Kft.
Kutatási terület: Izrael, izraeli-palesztin konfliktus, zsidóság története, zsidó közösségek a világban, Közel-Kelet.
E-mail: grunhut@publikon.hu

Lőrincz Katalin

pályázati menedzser, önkéntes tagja a Tanzánia Barátai Alapítványnak, melynek keretében egy tanzán település (Gidamba) iskolaépítésében segítkezik.
E-mail: lorinczke@gmail.com

Schumiczky Lilla

az ELTE BTK filozófia és turkológia szakos, illetve az Afrikanisztika Programban hallgatója 2001-től, 2003 óta a Miskolci Egyetemen kulturális antropológiát is hallgat, számos afrikai országban, így Gambiában, Sierra Leonében, Ugandában végzett falukutatást, akcióantropológiai kutatást, jelenleg Guluban (Uganda) dolgozik egy kulturális központ létrehozásán
E-mail: lillafrica@yahoo.com

Suha György

Nagykövet, főkonzul, a Gambiai Köztársaság bécsi állandó képviselője az UNIDO és a CTBTO mellett. A Magyar Köztársaságban Akkreditált Tiszteletbeli Konzuli Testület alapító elnöke, a budapesti Geopolitikai Tanács Afrika Kutatási Központ vezetője, EuropeAid szakértő (Brüsszel).
Kutatási terület: nyugat-afrikai térség regionális politikai folyamatai, nemzetközi fejlesztési együttműködés, multilaterális diplomácia
E-mail: suha@gambia.hu

Szalay Tamás

irodalomtörténész, kulturális menedzser
Kutatási terület: a modern és posztmodern költészet elmélete
E-mail: tamas.szalay@pecs2010.hu

T. Horváth Attila

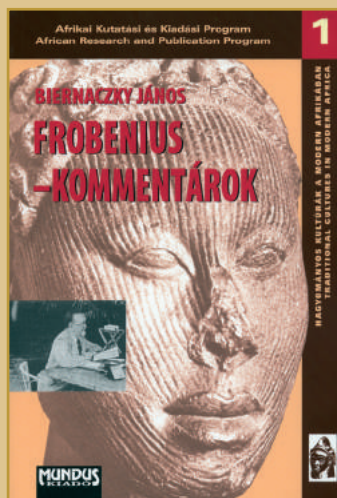
könyvtáros, Budapesti Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem Könyvtára. Az ELTE Afrikanisztikai Oktatási Program előadója.
Kutatási terület: a kelet-afrikai karaván-kereskedelem története; szuahéli nyelv és kultúra; Ruanda és Burundi legújabb kori története
E-mail: afurika@freemail.hu

Tarrosy István

Ph.D. aspiráns (politikatudomány) és óraadó a PTE BTK Politikai Tanulmányok Tanszékén, az IDRResearch Kutatási és Képzési Kft. / Publikon Kiadó ügyvezetője
Kutatási terület: globalizáció és az Észak-Dél kapcsolatrendszer, a Kelet-afrikai Közösség, Tanzánia államfejlődése az 1960-as évektől, sino-afrikai kapcsolatok a 21. században
E-mail: tarrosy@publikon.hu, www.tarrosy.hu

Vojnits András

zoológus, nyugdíjas kutató, tanár, az MTA Zoológiai Bizottsága, a Magyar Biológiai Társaság Állattani Szakosztálya és a Magyar Rovartani Társaság volt titkára, a Magyar Földrajzi Társaság Expedíciós Szakosztályának elnöke, a Magyar Tudományos Afrika Expedíció tagja
Kutatási terület: Afrika rovarvilága, természetvédelmi kérdések
E-mail: vojnits@interware.hu

BIERNACZKY JÁNOS: FROBENIUS – KOMMENTÁROK

Megjegyzések Leo Frobenius Kulturgeschichte Afrikas című műve magyar fordításához (Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 1)
2002, 189 oldal, fekete-fehér képmelléklettel, idegen nyelvű kivonattal, karton borító, 155 x 230 mm
ISBN 963 8033 95 9

E kötet tanulmányainak a szerzője a hetvenes években kezdett afrikai témákkal foglalkozni, miközben fia rádiós afrikai zenei sorozatához fordított szakszövegeket. Utóbb bekapcsolódott az ELTE Folklore Tanszékén létrejött Afrikai Kutatási Program (1981–1992) tevékenységébe. Mindemellert érdeklődése Leo Frobenius iránt visszanyúlik a harmincas évekre. Nyugdíjba vonulása után (1977–1978) négyévi munkával készítette el a nagy német etnológus Kulturgeschichte Afrikas (1933) című összefoglaló műve fordítását, amelyet az eredeti kötettel azonos terjedelemben kommentárokkal látott el. Jelen kötet e kommentárok közül még a szerző által önálló megjelenítésre méltónak ítélt és részben arra elő is készített hat dolgozatot tartalmazza. A teljes anyag várhatóan a Frobenius-kötet megjelenésekor láthat napvilágot.

GUMAN ISTVÁN: DOGON MITOLÓGIA ÉS CSILLAGÁSZAT

(Hagyományos Kultúrák a Modern Afrikában – 2)
2006, 200 oldal, színes és fekete-fehér fotók, kemény tábla, 155 x 230 mm,
ISBN 963 9501 48 4

Sziriusz-enigma: így vonult be a csillagászat újkori történetébe és a modern mitosz kutatás területére az egyetemes emberi művelődéstörténet egyik legsajátosabb kérdőjele. Vajon mit rejtenek magukban a Mali fantasztikus vidékén, Bandiagara Mars-béli szikláin és a lábaiknál elterülő síkságon élő dogonok szóban és szimbolikus jelrendszerben is megfogalmazott mítoszai? Valamely fejlett földön kívüli civilizáció hírnökei jártak bolygónkon a ködbe vesző múltban, és a látogatás emlékei villannak fel a 60 évenként 7 éven át újabb és újabb faluban lezajló, bonyolult csillagászati ismeretekre teremtésvíziót ráhalmozó rítusláncolatban? Vagy pedig valóban oly távolba elnyúlhat a mítoszokba burkolt történeti emlékezet, hogy egy 12 000 évvel ezelőtt bekövetkezett szupernova robbanást képes közvetíteni a számunkra? És eközben egy különösen értékes hagyományos afrikai kultúra holdudvara is kiteljesedik?

E könyvből a szerző a csillagászat szemével közeledik a tényekhez, és az áltudományosság alapján álló fantasztikkal szemben, akik többnyire még csak a kezükbe se vették az iskolateremtő francia etnológus, Marcel Griaule és munkatársai terepmunka dokumentációját (egyikük még azt sem átalotta bevallani, hogy nem tud franciául), a földön kívüli látogatók feltételezése helyett alapos elemzések nyomán a mítoszt visszahelyezi a mitológiába. Ezentúl pedig egyszerű ráérzéssel, mint vérbeli napfizikus, rámutat egy 1893-as nagyfogyatkozás nyugat-afrikai műszeres megfigyelésének „enyhén gyanús” körülményeire, illetve a dogonok európai kultúrával és a modern csillagászati ismeretekkel való érintkezésének lehetőségeire.

AZ AFRIKA TANULMÁNYOK I. ÉVF. 2. SZÁMÁT A GAMBIAI KÖZTÁRSASÁG ENSZ ÉS MÁS NEMZETKÖZI SZERVEZETEK MELLETT MŰKÖDŐ BÉCSI ÁLLANDÓ KÉPVISELETE IS TÁMOGATTA. KÖSZÖNET ÉRTE! • WWW.GAMBIA.HU

Szerzőinkhez

A publikálás feltételeiről

Az Afrika Tanulmányok folyóirat magyar illetve előzetes egyeztetés után angol nyelven beküldött kéziratokat – tanulmányokat, terepmunkáról szóló beszámolókat, útibeszámolókat, interjúkat és könyvrecenziókat – fogad el. Az elfogadás feltételeinek rendszere több ponton átveszi a magyar Politikatudományi Szemle publikációs elvárásrendszerét. A publikálás alábbi feltételrendszere az I. évfolyam 2. számától kerül bevezetésre.

A kézirat terjedelme tanulmányok esetén nem haladhatja meg a 40 000 karaktert, recenziók esetén 20 000 karaktert. Amennyiben a téma kifejtése szükségessé teszi, a szerkesztőség kivételt tehet, és tanulmány esetén befogadja a maximálisan 80 000 karakter terjedelmű írásokat is.

A szöveget A/4 méretben kinyomtatva kérjük leadni. Egyúttal szövegfájlban (az MS Word bármelyik változatában lementve) is kérjük mellékelni e-mailben. A szerző neve a tanulmány felett szerepeljen.

A szöveggel együtt – különösen útibeszámolóknál és terepmunkát dokumentáló összefoglalóknál – képeket is fogadunk. A képeket (fotókat) 300 dpi felbontásban, eps. vagy tif. kiterjesztésű fájlformátumban, külön CD-re vagy DVD-re kiírva kérjük mellékelni.

A szöveg közbeni kiemelésként dőlt betű alkalmazható; ritkítás, aláhúzás, vastag betű, csupa nagybetű csak egészen kivételes esetben fogadható el.

A közvetlen hivatkozásokat a szövegtörzs tartalmazza, ezek ne jegyzetekben szerepeljenek. Minden idézetet, hivatkozást igénylő állítást vagy kifejezést követően zárójelben tüntessék fel a szerző vezetéknevét, az idézett vagy hivatkozott mű publikálásának évszámát és – ha szükséges – az idézett oldalakat a következő formában: (Tordoff, 2002: 24) vagy (Tordoff, 2002: 242-243).

A jegyzetek a főszöveg kiegészítéseit tartalmazzák (tehát nem hivatkozásokat). A jegyzetek helyét a tanulmányon belül felső indexben lévő arab számmal jelöljék (így¹), a jegyzeteket pedig kérjük a szöveg végén számozott formában elhelyezni. Indokolt esetben lábjegyzet alkalmazható, amelyet – ha csak kis számban fordul elő – a szövegben csillaggal (*) kell jelölni, és az oldal alján kell elhelyezni.

Kérjük, hogy a felhasznált irodalom jegyzéke lehetőleg csak a ténylegesen hivatkozott publikációkat tartalmazza. Az explicit módon hivatkozott forrásokon kívül további max. 10 forrásmegjelöléssel dolgozzon.

Az irodalomjegyzéket a tanulmány végén közöljük a következőképpen:

(1) Könyveknél:

Tordoff, William (2002): *Government and Politics in Africa*. Houndmills, Basingstoke: Palgrave Macmillan

(2) Tanulmánykötetben, gyűjteményes kötetben megjelent szövegek esetén:

Inotai András (2001): „Gondolatok a globalizációról”. In: Földes György – Inotai András (szerk.): *A globalizáció kihívásai és Magyarország*. Budapest, Napvilág Kiadó

(3) Folyóiratban megjelent tanulmány esetén:

Fergusson, Niall (2005): „Sinking Globalization”. *Foreign Affairs*. Vol. 84., No. 2. March/April, 64-77. pp.

Tanulmányok esetén kérünk a szerzőktől papíron és elektronikus formában egy kb. 15-20 soros angol nyelvű összefoglalót (abstract). A tanulmány címét és alcímét is kérjük lefordítani.

A táblázatokat és az ábrákat megfelelően formázva, az eredetüket is feltüntetve a szövegbe építve kérjük.

A szerkesztőséghez beérkezett anyagokat először formailag szűrjük. Amennyiben formai szempontból az írás elfogadásra kerül, opponens(ek)nek küldjük ki azt véleményezés céljából. Az opponensek a szerzők nevének feltüntetése nélkül kapják meg a kéziratokat. A közlés feltétele, hogy az opponens(ek) támogató véleményt adjon/adjanak ki. Az opponensek által javítandónak értékelt kéziratokat átdolgozásra visszajuttatjuk a szerzőkhöz, megjelölve azt a határidőt, ameddig a javításokat a szerzőnek szükséges megtennie. Az opponens(ek) egyértelműen elutasító véleménye esetén a kéziratot nem közöljük.

A szerkesztőség a beérkezett kéziratokért honoráriumot nem fizet. Külön felkérésre rendelünk meg írásokat, recenziókat.

Szerzőinktől külön kérünk egy rövid bio-t, amely a következőket tartalmazza: név, foglalkozás, munkahely, beosztás, kutatási terület, e-mail cím. A kapcsolattartás elősegítése érdekében adják meg további elérhetőségeiket is: telefon, mobil, fax, stb.

Köszönjük a megfelelően előkészített kéziratokat!

A szerkesztők